

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»
ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

No 3 (35) 2019

Черкаси
2019

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
«ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

№ 3 (35) 2019

У журналі публікуються статті українською, російською, англійською та польською мовами.

Виходить 4 рази на рік.

Засновник:

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».

04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.

Видавець:

Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи».

18028 м. Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 164.

Включено до Переліку наукових фахових видань України з питань економіки (наказ МОНУ No 1411 від 10.10.2013) та провідних міжнародних наукометричних баз: EBSCO Publishing (США), Open Academic Journal Index (OAJI), CiteFactor

Рекомендовано до поширення в мережі «Інтернет» вченою радою Черкаського навчально-наукового інституту Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи», протокол No 2 від 11 вересня 2019 року. При використанні матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на «Фінансовий простір» обов'язкове.

Редакційна колегія

Головний редактор:

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр Іванович,
 доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Заступник головного редактора:

ПАНТЄЛЄВА Наталія Миколаївна,
 доктор економічних наук, доцент, заступник директора Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Відповідальний секретар:

ГМИРЯ Вікторія Петрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Члени редколегії:

АЛІКАРІЄВ Нуріддін Сапаркарійович, доктор економічних наук, професор кафедри соціології Національного університету Узбекистану імені Мірзо Улугбека (Узбекистан)

ГРАБІНСЬКА Барбара, Ph. D., ад'юнкт кафедри фінансів Краківського економічного університету (Республіка Польща)

ДМИТРЕНКО Ірина Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ДУНСЬКА Маргарита, доктор економічних наук, професор, заступник декана факультету бізнесу, менеджменту та економіки Латвійського університету (Республіка Латвія)

КУЗНЕЦОВА Анжела Ярославівна, доктор економічних наук, професор, ректор ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

КУЗНЕЦОВА Світлана Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, проректор з навчально-методичної роботи ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

КУЗЬМЕНКО Олександр Борисович,
 доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Україна)

КУКЛІН Олег Володимирович, доктор економічних наук, професор, директор Черкаського державного бізнес-коледжу (Україна)

МІЩЕНКО Світлана Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ПАШКЯВІЧЮС Арвідас, доктор соціальних наук, професор, завідувач кафедри фінансів економічного факультету Вільнюського університету (Республіка Литва)

ПРОКОПЕНКО Наталія Семенівна, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», радник податкової служби I рангу (Україна)

РОГОВА Наталія Василівна, кандидат економічних наук, доцент, директор Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

СМОВЖЕНКО Тамара Степанівна, доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ХАБЕР Йозеф Антоні, Ph. D., професор Школи бізнесу Познані (Республіка Польща)

ШЕБЕКО Костянтин Костянтинович, доктор економічних наук, професор, ректор Поліського державного університету Національного банку Республіки Білорусь (Республіка Білорусь)

Адреса редакційної колегії

Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»,
 вул. В'ячеслава Чорновола, 164, м. Черкаси, 18028, тел.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

Ministry of Education and Science of Ukraine
State Higher Educational Institution «Banking University»
Cherkasy Educational-Scientific Institute

FINANCIAL SPACE

THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

No 3 (35) 2019

Cherkasy
2019

ELECTRONIC SCIENTIFIC EDITION
THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL
«FINANCIAL SPACE»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

No 3 (35) 2019

Contributions to the Journal are accepted in Ukrainian, Russian, English and Polish.

Published 4 times a year.

Founder:

State Higher Educational Institution «Banking University».

04070 Kyiv, Andriivska str., 1.

Publisher:

Cherkasy Educational-Scientific Institute of the State Higher Educational Institution «Banking University»

18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164.

Included in the List of research and professional publications of Ukraine on economics
(Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 1411 of October 10, 2013)

Recommended for online publication by the Academic Council of Cherkasy educational-scientific Institute of the State Higher Educational Institution «Banking University» by protocol No 2 of September 11, 2019.

In case of reprinting of materials published in the journal, the reference to «Financial Space» is required.

Editorial Board

Editor-in-Chief:

Alexander BARANOVSKY, Doctor of Economics, Professor, Vice Rector for Research Affairs of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Deputy Editor:

Natalia PANTELEYEVA, Doctor of Economics, Associate Professor, Deputy Director of Cherkasy Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Executive Secretary:

Victoria HMYRYA, Ph. D., Assistant Professor of Cherkasy Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Members of the editorial board:

Nuriddin Saparkariyevich ALIKARIYEV, Doctor of Economics, Professor of Department of Sociology, National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek (Uzbekistan)

Barbara GRABINSKA, Ph. D., Associate Professor, Department of Finance, Cracow University of Economics (Republic of Poland)

Irina DMITRENKO, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Accounting and Auditing, SHEI «Banking University» (Ukraine)

Margarita DUNSKA, Doctor of Economics, Professor, Deputy Dean of the Faculty of Business, Management and Economics of the University of Latvia (Republic of Latvia)

Anzhela KUZNYETSOVA, Doctor of Economics, Professor, Rector of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Svitlana KUZNETSOVA, Doctor of Economics, Professor, Vice Rector for teaching and methodological work of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Alexander KUZMENKO, Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Economics, Enterprise of the Black Sea National University named after Petro Mohyla (Ukraine)

Oleg KUKLIN, Doctor of Economics, Professor, Director of Cherkasy State Business-College (Ukraine)

Svetlana MISHCHENKO, Doctor of Economics, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, SHEI «Banking University» (Ukraine)

Arvidas PASHKIAVICHUS, Doctor of Social Sciences, Professor, Head of Department of Finance Faculty of Economics University of Vilnius (Republic of Lithuania)

Natalia PROKOPENKO, Doctor of Economics, Professor, Vice Rector of the Private higher educational institution «European University», Adviser of the Revenue Service of the 1-st rank (Ukraine)

Nataliya ROGOVA, Ph. D. in Economics, Associate Professor, Director of Cherkasy Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Tamara SMOVZHENKO, Doctor of Economics, Professor, SHEI «Banking University» (Ukraine)

Anthony Joseph HABER, Ph. D., Professor of School of Business, Poznan (Republic of Poland)

Konstantin SHEBEKO, Doctor of Economics, Professor, Rector of Polesky State University of the National Bank of Belarus (Republic of Belarus)

Editorial office address:

Cherkasy educational-scientific institute of the State Higher Educational Institution «Banking University»
18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164, tel.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

ЗМІСТ / CONTENT

Баранов Андрій Леонідович*ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЇ МІЖ ОСНОВНИМИ КОНТРАГЕНТАМИ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ*9**Baranov Andrii***THE WAYS TO OVERCOME INFORMATION ASYMMETRY BETWEEN THE MAIN COUNTERPARTIES OF INSURANCE COMPANIES*.....20**Бойко Вікторія****Бойко Людмила***СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ»* 23**Boiko Viktoriia****Boiko Liudmyla***MODERN APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT «COMPETITIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES»*.....32**Гордєєва Дар'я Валеріївна****Нікітчук Станіслав Миколайович***ВПЛИВ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ФЕДЕРАЛЬНОЇ РЕЗЕРВНОЇ СИСТЕМИ США НА МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ РИНКИ: АСПЕКТ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ ...*36**Gordieieva Daria****Nikitchuk Stanislav***THE INFLUENCE OF THE MONETARY AND CREDIT POLICY OF THE FEDERAL RESERVE SYSTEM OF THE USA ON INTERNATIONAL FINANCIAL MARKETS: THE ASPECT OF DEVELOPING COUNTRIES*51**Gridneva Yelena****Kaliakparova Gulnar****Alpysbayev Kaisar***DEVELOPMENT OF BANK INNOVATIONS IN KAZAKHSTAN UNDER THE CONDITIONS OF FUNCTIONING OF THE EAEU*.....54

Гриднева Олена Євгенівна Каліакпарова Гульнар Шаймардановна Алписбаев Кайсар Серикули РОЗВИТОК БАНКІВСЬКИХ ІННОВАЦІЙ В КАЗАХСТАНІ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄАЕС	64
Квасницька Раїса Степанівна Антонюк Олександра Володимирівна ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСНИЙ ТА ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИЙ АСПЕКТИ».....	67
Kvasnitska Raisa Antonyuk Oleksandra ESSENCE AND PROVISION OF FINANCIAL SECURITY OF BANKING ACTIVITIES.....	75
Ковальчук Вероніка Геннадіївна Денчик Ірина Сергіївна АНАЛІЗ СТАНУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ.....	78
Kovalchuk Veronika Denchuk Iryna ANALYSIS OF THE PROFESSIONAL EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBAL ECONOMY AND THE WAYS OF ITS MODERNIZATION.....	86
Колмакова Олена Миколаївна Орябинська Валентина Андріївна АНАЛІЗ ДІЮЧОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ПРАКСЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ.....	89
Kolmakova Olena Oryabinska Valentina ANALYS OF THE EXISTING STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISE WITH THE USING OF THE PRAXEOLOGY APPROACH	98
Kostohryz Viktoriya Zaporozhets Svitlana STATE BANKS AND THE REAL ECONOMY: CONTEMPORARY PROBLEMS AND PROSPECTS OF LENDING	101

Костогриз Вікторія Григорівна

Запорожець Світлана Володимирівна

ДЕРЖАВНІ БАНКИ ТА РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КРЕДИТУВАННЯ..... 110

Нікітенко Катерина Сергіївна

Жосан Ганна Володимирівна

Стукан Тетяна Миколаївна

СИСТЕМА КРИТЕРІЇВ ВІДПОВІДНОСТІ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМСТВА ЕТАЛОННІЙ БІРЮЗОВІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ..... 113

Nikitenko Katerina

Zhosan Hanna

Stukan Tetiana

THE CRITERIA SYSTEM OF ACCORDANCE OF A YOUTH ENTER-PRISE TO A STANDARD TURQUOISE ORGANIZATION 124

Pantielieieva Nataliia

Arutiunian Lilit

THE THEORY AND PRACTICE OF CREATIVE ECONOMY IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION 127

Пантєлєєва Наталія Миколаївна

Арутюнян Ліліт Леонівна

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ..... 136

Петренко Вікторія Сергіївна

Карнаушенко Алла Сергіївна

ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЙОГО РОЗВИТОК..... 139

Petrenko Viktoriia

Karnaushenko Alla

FORMATION OF YOUTH ENTERPRISE IN UKRAINE AND ANALYSIS OF FACTORS INFLUENCE ON ITS DEVELOPMENT 148

Петько Володимир Миколайович

Ярмоленко Віталіна Вікторівна

СУЧАНИЙ СТАН, ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ 153

Pet'ko Volodymyr

Yarmolenko Vitalina

THE CONSTITUTION, THE PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE UNITED STATES AND THE WAYS TO SOLVE THEM..... 162

Полях Сергій Сергійович

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ АЛЬТЕРНАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ..... 165

Poliakh Sergii

CONSUMER RIGHTS PROTECTION IN ATTRACTING CREDIT SERVICES THROUGH ALTERNATIVE FINANCING INSTRUMENTS IN DIGITAL ECONOMICS..... 175

Сидор Ірина Петрівна

Петрушка Олена Володимирівна

МОНІТОРИНГ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ..... 178

Sydor Iryna

Petrushka Olena

MONITORING OF FORMATION OF FOREIGN GOVERNMENT DEBT OF UKRAINE..... 189

Черкашина Тетяна Сергіївна

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДА БАГАТОВИМІРНОЇ СЕРЕДНЬОЇ..... 192

Cherkashyna Tetiana

ESTIMATION OF THE EFFICIENCY OF THE USE OF INNOVATION POTENCIAL OF UKRAINE USING MIDDLE-DIMENSIONAL METHOD..... 206

Ярмоленко Віталіна Вікторівна

КОНТРОЛІНГ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 210

Yarmolenko Vitalina

FINANCIAL RISK CONTROLLING AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 218

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЇ МІЖ ОСНОВНИМИ КОНТРАГЕНТАМИ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

БАРАНОВ Андрій Леонідович

кандидат економічних наук, доцент

в.о. завідувача кафедри страхування

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0032-3128>

e-mail: andriy.baranov@ukr.net

Анотація. У статті досліджено існуючі підходи протидії проблемам, пов'язаним із асиметрією інформації. Для страхових компаній запропоновано розділити шляхи подолання цієї асиметрії на дві групи залежно від специфіки конфлікту інтересів, що виникає між її основними стейкхолдерами. Розкрито шляхи подолання асиметрії інформації між страховиком та страхувальником, менеджментом страхової компанії, її власниками та кредиторами.

Ключові слова: асиметрія інформації, страховик, страхувальник, теорія скринінгу, теорія ринкових сигналів, інфраструктура страхового ринку.

Постановка проблеми. Інформація стає вирішальним та спонукальним фактором прийняття управлінських рішень на будь-якому рівні. Від її повноти та якості залежать ефективність та результативність цих рішень. Отже, виникає проблема як забезпечити рівний доступ всім учасникам до необхідної їм інформації, як протидіяти асиметрії інформації.

Однією з основних причин виникнення суперечностей між сторонами

Аннотация. В статье исследованы существующие подходы противодействия проблемам, связанным с асимметрией информации. Для страховых компаний предложено разделить пути преодоления этой асимметрии на две группы в зависимости от специфики конфликта интересов, возникающего между ее основными стейкхолдерами. Раскрыты пути преодоления асимметрии информации между страховиком и страхователем, менеджментом страховой компании, ее собственниками и кредиторами.

Ключевые слова: асимметрия информации, страховщик, страхователь, теория скрининга, теория рыночных сигналов, инфраструктура страхового рынка.

страхового процесу є існування асиметричності інформації. Особливу роль вона відіграє на страховому ринку, де власне реалізуються економічні відносини між страховиком і страхувальником щодо передавання страхового ризику за певну плату з метою отримання в майбутньому страхової виплати в разі настання страхового випадку. Асиметрія інформації породжує проблеми несприятливого вибо-

ру, морального ризику та інформаційної монополії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема асиметрії інформації в економіці є предметом дослідження багатьох науковців. Значний внесок у розкриття її причин і наслідків зробили лауреати Нобелівської премії 2001 р. Дж. Акерлоф, М. Спенс, Дж. Стігліц [1; 2]. Їхні наукові праці дали поштовх дослідженню впливу асиметрії інформації на діяльність різних інституцій, зокрема фінансових.

Серед вітчизняних учених, які досліджували окремі питання асиметрії інформації в економіці, слід відзначити праці К. Ковальської [3], Г.В. Кравчук [4], О.В. Лунякова [5], Н.П. Мацелюх [6], В.І. Огієнка [5], О.Л. Пластунна [4], О.В. Приз [7], В.І. Шевчук [4]. Утім, аналіз публікацій показав, що інформаційна асиметрія на страховому ринку та шляхи боротьби з нею залишаються малодослідженими. Учені, які розглядали детально аспекти існування цієї асиметрії в цілому, не досліджували специфіку її існування на страховому ринку, а учені, які займалися дослідженням окремих проблем страхування, не розглядали асиметрію інформації.

Мета статті полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні шляхів подолання асиметрії інформації між основними контрагентами страхових компаній.

Виклад основних результатів. Дж. Акерлоф першим спробував обґрунтувати інституційні механізми протидії проблемам, пов'язаним із асиметрією інформації. До них він відніс гарантії, фірмові знаки та ліцензування [1]. Наявність гарантії на окремий товар, як

правило, її мають споживчі товари тривалого користування, свідчить про те, що товар відповідає певному нормальному очікуваному рівню. Проте інститут гарантії досить обмежений у використанні. Наприклад, на страхові послуги страховик дати гарантію не може, оскільки сама страхова послуга за своєю суттю є обіцянкою, а обіцяючи дотриматися своєї обіцянки страховик навряд чи підвищить рівень довіри до себе. «Фірмові знаки не тільки свідчать про якість товару, а й дають покупцеві можливість вжити заходів у відповідь, якщо якість покупки не відповідає його очікуванням – він просто не буде більше купувати продукцію цієї фірми» [1]. Страхувальник, який залишився не задоволений діями страховика, може відмовитися від користування його послугами та звернутися до іншої страхової компанії. Заодно він може порадити всім своїм родичам та знайомим теж не користуватися послугами відповідної компанії. «Практика ліцензування також зменшує невизначеність якості» [1]. Наявність ліцензії на здійснення певного виду страхування у страхової компанії свідчить про виконання нею ліцензійних умов щодо провадження страхової діяльності, що підтверджено регулятором. На жаль, в Україні така практика немає реального втілення. Протягом 2015-2016 рр. збільшилась кількість випадків, коли страхові компанії, маючи відповідні ліцензії, переставали виконувати свої зобов'язання перед клієнтами (ПрАТ «СК «ЕККО», СК «НОВА», ПАТ «СК «СКАЙД»).

Основою методів боротьби з інформаційною асиметрією виступила «теорія ринкових сигналів» М. Спенса,

згідно з якою продавці мають надавати додаткову інформацію про якість своїх товарів. Це забезпечить протидію несприятливому відбору і збереже ефективність ринку. В ролі такої додаткової інформації на рівні компаній можуть виступати фірмові знаки, торгові марки, гарантії, репутація фірми, сертифікати якості, дипломи різних конкурсів та престижні номінації, рекомендації, кваліфікація, а також виплата дивідендів як сигнал благополуччя та добрих перспектив [4].

Концепція або теорія скринінгу, первинні дослідження якої було розпочато Дж. Стігліцом та М. Ротшильдом у своїй спільній праці, «передбачає що менш поінформований клієнт може спонукати контрагента до розкриття більшого, ніж початкового, обсягу інформації, задаючи відповідні питання та уточнюючи умови контракту» [8]. Свої дослідження вони проводили на прикладі страхового ринку, де визначали, що страховики, як погано інформовані особи, через меню альтернативних страхових контрактів (різні поєднання премій і франшиз) здатні визначити ступінь ризику страхувальника, як добре поінформованої особи.

Величина франшизи, яку вибирає індивідуум при купівлі страхового полісу, може передавати інформацію про його точку зору на ймовірність настання страхового випадку та масштаб втрат, які він у зв'язку із цим очікує [2]. Таким чином Дж. Стігліц приходить до висновку про можливість впровадження механізмів самовідбору: «люди, які знають, що вони менш вразливі до нещасних випадків, проявляють більшу готовність до придбання полісів з великою франшизою, і,

таким чином, страхова компанія, пропонуючи два види полісів, один – з високою премією та без франшизи, а інший – з низькою премією та великою франшизою, може виокремити високоризикових клієнтів від низькоризикових [2].

Ми повністю погоджуємося з методами боротьби з інформаційною асиметрією, які запропонували вітчизняні вчені Г.В. Кравчук, В.І. Шевчук, О.Л. Пластун [4], проте вони носять загальний характер, тобто не враховують специфіку окремих видів діяльності та учасників ринку, і сформульовані з метою забезпечення фінансової безпеки загалом. Нас, звичайно, цікавлять саме страхові компанії та інструменти, які вони можуть використовувати для боротьби з асиметрією інформації.

Так, Г.В. Кравчук, В.І. Шевчук, О.Л. Пластун пропонують 4 групи методів, що сприяють зниженню інформаційної асиметрії в економіці: генерація сигналів, внутрішньо фірмові важелі, державне регулювання та наявність баз даних [4]. Оскільки страхова компанія має цілий ряд різних суперечностей, що виникають між різними зацікавленими особами, то сформувати єдиний підхід або єдиний набір засобів протидії асиметрії інформації неможливо. Розділимо всі суперечності, пов'язані з функціонуванням страхової корпорації як суб'єкта підприємницької діяльності на дві групи:

1. суперечності, пов'язані з особливостями страхових відносин, які виникають між страховиком та страхувальником (конфлікт інтересів між страховиком та страхувальником з приводу оцінки величини ризику, супроводу договору страхування,

здійснення страхової виплати тощо; конфлікт інтересів, що виникає між страхувальниками та менеджментом страхових компаній щодо участі в розподілі прибутку);

2. суперечності, пов'язані з особливостями функціонування страховика у формі страхової компанії (конфлікт між менеджерами та акціонерами страхової компанії, конфлікт між акціонерами та кредиторами страхової компанії, конфлікт між менеджерами страхової компанії та менеджерами інших компаній, які виступають об'єктом інвестування коштів у їхні корпоративні права, конфлікт інтересів між менеджерами страхової компанії та менеджерами іншої компанії, які намагаються придбати або поглинути її).

Для першої групи суперечностей для уникнення асиметрії інформації для страховика можна виділити такі інструменти, які базуються на теорії скринінгу Дж. Стігліца:

– заповнення страхувальником заяви, а в разі необхідності й анкети, про страхування, де потрібно розкрити всю інформацію про об'єкт страхування, яка йому відома, та яка необхідна страховику для здійснення оцінки ризику. Зокрема, інформацію про технічний стан об'єкта страхування, його дійсну вартість, можливі фактори підвищеного ризику, негативний стан здоров'я (у разі страхування життя чи здоров'я), негативне фінансове становище (у разі страхування відповідальності), інформацію про страхові випадки в минулому та фактичні розміри збитків за результатами таких випадків тощо. Обсяг та повнота інформації може варіювати залежно від виду

страхування, складності об'єкту тощо. Для того щоб убезпечити себе від подання свідомо неправдивої інформації наприкінці заяви страховиком наводиться пункт про те, що страхувальник підтверджує правдивість та повноту наведеної інформації та попереджений, що в разі виявлення недостовірних відомостей про обставини, які мали істотне значення для визначення ймовірності настання страхового випадку і розміру можливої шкоди у разі його настання, страховик має право відмовити у здійсненні страхової виплати. Цю інформацію та факт ознайомлення з останнім пунктом страхувальник підтверджує своїм підписом;

– визначення в умовах договору страхування відповідальності страхувальника та санкцій за подання свідомо неправдивої інформації про об'єкт страхування, а також інформації, яка стала йому відома під час дії договору та може вплинути на величину ризику за ним; обмежень та винятків зі страхування; переліку страхових випадків; процедури та строків здійснення страхової виплати; відповідальності страхувальника за неналежає поведінку з об'єктом страхування та невжиття заходів по його рятуванню в разі настання страхового випадку; застереження щодо поведінки з об'єктом страхування, так ніби він і не був застрахованим, тощо;

– визначення договором страхування розміру страхового покриття, виду та величини франшизи, страхової суми, лімітів відповідальності загалом та за одним випадком, системи страхового забезпечення та ін.;

– здійснення огляду об'єкта страхування представниками страхо-

вика (при страхуванні майна), проведення медичного огляду в лікарнях, визначених страховиком (при страхування життя або здоров'я), фізичний контроль за виконанням програми рекомендацій для зменшення величини ризику, виїзд на місце настання страхового випадку та огляд пошкодженого об'єкта, з'ясування причин та обставин настання страхового випадку власними силами чи силами сюрвеєрів або аджастерів тощо.

Крім формальних процедур, страховик може застосовувати і неформальні процедури, які зводяться до відмови у прийнятті ризику на страхування; пропозиції страхувальнику завідомо невігідних умов страхування; розроблення нездійсненої програми рекомендацій та зауважень, які страхувальник повинен виконати для прийняття ризику на страхування або яким повинен слідувати протягом дії договору страхування; залучення сюрвеєрських компаній, що спеціалізуються на оцінці об'єктів за певними видами страхування, для визначення якомога точнішої величини ризику або відмови у здійсненні страхової виплати через порушення умов договору.

Як висновок, можна відзначити, що у страховика більше, ніж достатньо, інструментів для протидії проблемам, пов'язаним із асиметрією інформації. Проте, застосування цих інструментів породжує значні витрати (так звані трансакційні витрати, пов'язані з пошуком інформації). Тому основною проблемою страховика залишається визначення того мінімального обсягу інформації, який йому потрібен для прийняття рішення про страхування ризику та на яких умовах, а також

який він буде згоден оплатити. На практиці це питання може вирішуватися за допомогою розроблення стандартних договорів страхування зі стандартними умовами зі стандартною процедурою проведення андеррайтингу силами страхових агентів для більшості страхувальників-фізичних осіб. А для складних ризиків, з великими страховими сумами та ризиків переважно юридичних осіб здійснювати процедуру індивідуального андеррайтингу, при необхідності залучати сюрвеєрів тощо.

Для уникнення асиметрії інформації для страхувальника можна виділити такі шляхи:

- детальне ознайомлення страхувальника з умовами та правилами страхування, що відповідають чинному законодавству;

- наявність у страховика свідоцтва про внесення до державного реєстру фінансових установ України, ліцензії на здійснення страхової діяльності за тим видом щодо якого укладається договір страхування, відповідних правил страхування, затверджених в Уповноваженому органі;

- наявність власного веб-сайту, на якому можна ознайомитися з інформацією про бенефіціарів страховика, звітами про фінансовий стан, інформацією про виконання страховиком страхових зобов'язань (дані про виплати, про їх розміри тощо);

- фірмовий знак або бренд страхової компанії. Якщо компанія заслужила свій бренд успішною та тривалою роботою на страховому ринку, то це має гарантувати потенційним страхувальникам дотримання таких стандартів у роботі компанії й на-

далі. Особливо, коли компанія має іноземний капітал, іноземних власників або взагалі цілу потужну материнську страхову корпорацію, відому у всьому світі, то вона повинна дотримуватися відповідних стандартів ведення бізнесу. Адже проблеми однієї з компаній, що входить до міжнародної страхової групи, можуть відобразитися на всій групі, її реноме у світі;

- ділова репутація компанії, яка склалася на ринку. Як відносяться до компанії інші страховики-партнери, перестраховики, як відзиваються про компанію її чинні та колишні клієнти;

- отримання у представника роз'яснення умов страхування, особливо щодо таких складних опцій, як вид та величина франшизи, перелік ризиків, які покриваються договором, а які ні, процедура визначення розміру страхової виплати, строки виплати в разі настання страхового випадку;

- виплата компанією дивідендів своїм акціонерам. На думку, М. Спенса це потужний сигнал для ринку про те, що в компанії все в порядку, вона успішно працює, отримує позитивний фінансовий результат.

Реалізувати ці шляхи страховальник може за допомогою пошуку інформації самостійно або за допомогою страхового брокера, який за комісійну винагороду зможе вирішити всі питання щодо пошуку інформації про кращого страховика та оптимальні умови страхування, а також зможе допомогти при настанні страхового випадку.

Як бачимо, у страховальника перелік можливих інструментів для отримання повної та правдивої інформації про страховика, його фінансовий стан та умови страхування не так багато.

Тому в цьому випадку обов'язково має втручатися держава у вигляді регулятора, який повинен забезпечити прозоре інформаційне поле для потенційних страхувальників та встати на їхній захист в разі порушення їх прав. Регулятор забезпечує можливість використання таких заходів:

- здійснення ліцензування страхової діяльності;

- проведення сертифікації вищого менеджменту страхової компанії (в Україні на сьогодні це сертифікація керівника та головного бухгалтера);

- реєстрація правил страхування;

- здійснення фінансового моніторингу;

- ведення державного реєстру фінансових установ;

- оприлюднення інформації про зупинення та обмеження діяльності страхових компаній, про введення до них тимчасових адміністрацій, про застосування заходів впливу та стан їх виконання;

- оприлюднення переліку страхових компаній, щодо яких регулятором зафіксовано найбільше скарг.

На сучасному етапі розвитку страхового ринку України дієвим механізмом могло би стати створення Фонду гарантування виплат за договорами страхування життя. Це був би потужний сигнал для всього ринку та суспільства про надійність ринку страхування життя, який би знизив рівень інформаційної асиметрії між населенням та компаніями, що здійснюють страхування життя.

Окрім держави, на нашу думку, забезпечувати інформацією основних

учасників страхового ринку мають інститути його інфраструктури:

- створення саморегульованої організації (СРО), яка могла би на себе перейти частину функцій держави щодо атестації та сертифікації кадрів страхових компаній, розроблення «кодексу етики страховика», відслідковування інформацію про страховиків-членів цієї СРО та оприлюднювати її;

- біржова інформація, тобто інформація про фінансову діяльність страховиків (хто які ресурси залучає, хто випускає боргові, а хто пайові цінні папери), яка б свідчила про реальний стан речей в компанії, про наявність власних коштів для розвитку власного бізнесу, про потребу у кредитних коштах тощо;

- рейтинги від рейтингових агентств. Це дуже перспективний напрямок для полегшення та зменшення витрат на пошук інформації страхувальниками. Страхувальник ознайомившись з рейтингом страхової компанії, з його динамікою за останній період може прийняти рішення про те, чи слід звертатися до такої компанії, чи ні. Проте, вітчизняні та окремі міжнародні рейтингові агентства дещо підірвали рівень довіри до рейтингів, що ними встановлюються. Наприклад, банк «Хрещатик» отримав рейтинг за національною шкалою, а через незначний час був визнаний неплатоспроможним та до нього було введено тимчасову адміністрацію. Тому діяльність рейтингових агентств повинна бути взята під державний нагляд.

Наступним є конфлікт інтересів, що

виникає між страхувальниками та менеджментом страхових компаній щодо участі в розподілі прибутку. У цьому питанні ми повністю підтримуємо позицію К.Г. Воблого [9] про можливість створення спеціального комітету для постійного контролю над ходом справ у компанії. Але, також слід розуміти, що страхові компанії навряд чи підуть на такий крок. Для них це може обернутися, по-перше, створенням додаткового контролера в парі до контрольних органів акціонерів, а, по-друге, утримання такого комітету може призвести до значних витрат. Для вирішення цієї суперечності необхідне втручання держави. Або держава законодавчо закріпить необхідність формування такого органу контролю з боку страхувальників та уповноважить регулятора страхового ринку здійснювати нагляд за дотриманням прав страхувальників, або визначити на законодавчому рівні підходи до визначення розміру частини прибутку, що може розподілятися між страхувальниками, та процедури здійснення такого розподілу. В цьому разі страховики змушені будуть дотримуватися норм законодавства, а в разі їх порушення страхувальники будуть мати підстави для апелювання до страховика або інших органів. На нашу думку, цей варіант є більш реальним щодо його впровадження.

Вищезазначені шляхи подолання асиметрії інформації між основними контрагентами систематизовано у табл. 1.

Таблиця 1

Шляхи подолання асиметрії інформації між основними контрагентами страхових компаній

Асиметрія інформації	Основні контрагенти	Шляхи подолання асиметрії інформації
Неприятливий вибір. Моральний ризик. Інформаційна монополія. Проблема «принципал-агент».	Держава	<ul style="list-style-type: none"> - Інформування про введення тимчасових адміністрацій до страхових компаній. - Інформування про зупинення та/або обмеження діяльності страхової компанії. - Інформування про застосування заходів впливу та стан їх виконання. - Перелік страхових компаній щодо яких регулятором зафіксовано найбільше скарг. - Закріплення на законодавчому та нормативному рівнях вимог щодо процедури та розмірів участі страхувальників у прибутку страховика. - Фінансовий моніторинг. - Ведення ДРФУ. - Реєстрація правил страхування. - Сертифікація. - Ліцензування.
	Інфраструктура страхового ринку	<ul style="list-style-type: none"> - Наявність СРО. - Біржова. Інформація. - Рейтинги від рейтингових агентств.
	Страховальник	<ul style="list-style-type: none"> - Використання послуг страхового брокера. - Наявність веб-сайту страхової компанії з інформацією про умови страхування, фінансовий стан страховика, про бенефіціарів страхової компанії. - Правила страхування. - Наявність call-центру.
	Страховик	<ul style="list-style-type: none"> - <u>Формальні процедури</u> - Заява та анкета про страхування. - Договір страхування. - Огляд майна (передстрахова експертиза). - Медичний огляд застрахованих осіб. - Огляд пошкодженого майна. - <u>Неформальні процедури</u> - Відмова у страхуванні. - Пропозиція не вигідних умов страхування. - Розробка нездійсненої програми рекомендацій та зауважень. - Залучення експертів при врегулюванні збитків (сюрвеєрів, аджастерів). - Відмова у страховій виплаті

Для другої групи суперечностей для уникнення асиметрії інформації можна виділити такі інструменти:

– винагорода менеджерів. Така винагорода повинна забезпечувати виконання двох цілей: залучати та утримувати в компанії компетентних менеджерів і максимально наближати їх дії до забезпечення інтересів акціонерів. На думку Ю. Бріггема та М. Ерхардта [10, с. 49-50], компенсаційний пакет вищого менеджменту корпорації складається з трьох компонентів: 1) фіксованої щорічної платні; 2) грошових премій або преміальних акцій за результатами року і 3) фондових опціонів на придбання акцій фірми за довгострокову ефективну працю на благо компанії;

– загроза звільнення менеджменту страхової корпорації. Якщо дії менеджменту компанії не відповідають інтересам акціонерів, то вони можуть на чергових або позачергових зборах акціонерів звільнити такий менеджмент. У США це досить проблематично, оскільки акції окремих корпорацій можуть бути розпорошені серед дуже великої кількості акціонерів, а контроль менеджерів за механізмом голосування є великим. В Україні, це зробити простіше, оскільки серед вітчизняних страхових корпорацій немає такої розпорошеності акцій, контрольний пакет завжди зосереджений в руках невеликої кількості акціонерів;

– загроза поглинання. Суть цього інструменту детально розкрита в межах теорії корпоративного контролю;

– безпосереднє втручання акціонерів в оперативне управління компанією. Менеджмент страхової

корпорації може втручатися в управління компанії, акціонером якої є страховик: по-перше, вони можуть спілкуватися з менеджерами фірми і вносити різноманітні пропозиції, що стосуються методів ведення бізнесу, по-друге, висувати офіційні пропозиції, які відповідно до законодавства повинні голосуватися на щорічних зборах акціонерів, навіть якщо ці пропозиції не влаштовують менеджерів [10, с. 52];

– використання боргових контрактів. «Боргові контракти – це зобов'язання з боку фірми виплачувати певну фіксовану суму інвестору в ролі доходу на його інвестиції. Такий підхід, на відміну від участі інвестора у прибутках і отриманні певної їх частки за результатами роботи за період, знижує ймовірність виникнення морального ризику та опортуністичної поведінки з боку керівників компанії» [4]. Менеджменту страховика не потрібно нести значні витрати по контролю за менеджментом компанії, інституційним інвестором якої вони є, оскільки в цьому випадку менеджмент зацікавлений в успішній роботі компанії та отриманні якомога більших прибутків, щоб можна було розраховуватися з інвестором та суму перевищення залишити собі, частина з якої може піти на бонуси менеджменту;

– застосування так званих обмежувальних заходів (restrictive covenants) – чітко прописаних в контракті меж допустимих дій з боку менеджменту компанії та їх повноважень [4]. Цей інструмент може бути ефективним як при вирішенні конфлікту між менеджерами та акціонерами, так і між акціонерами та кредиторами. В

першому випадку в контракті між менеджментом та акціонерами, а в другому – між менеджментом та кредиторами прописуються обмеження щодо дій менеджменту в певних ситуаціях, участі в ризикових проектах, можливості збільшення кредиторської заборгованості, розголошення інформації тощо;

– проведення аудиторських висновків фінансової звітності компанії дає певні позитивні сигнали ринку та формує довіру до компанії з боку страхової корпорації як інституційного інвестора, вливаючи на прийняття нею інвестиційного рішення. Звичайно, що аудиторський висновок не продукує нову інформацію для ринку, він просто підтверджує існуючу інформацію про фінансовий стан компанії. Крім цього, репутація аудиторської компанії може бути додатковим сигналом зниження інформаційної асиметрії. Показовим прикладом у цьому ракурсі є доля аудиторської фірми «Артур енд Андерсен» (входила в п'ятірку найбільших аудиторських компаній світу), яка після скандалу з «Енрон» змушена була припинити своє більш ніж сторічне існування, оскільки втратила репутацію [4];

– оприлюднення результатів аналізу поточного стану компанії та прогнозів щодо її майбутніх перспектив фінансовими аналітиками, які виконують інформаційну функцію на фінансових ринках. Г.В. Кравчук, В.І. Шевчук, О.Л. Пластун стверджують, що «результати наукових досліджень діяльності фінансових аналітиків на ринках капіталів свідчать, що фінансові аналітики здійснюють вплив на вартість активів компанії на ринку.

При чому прогнози аналітиків, як правило, більш якісні, ніж звичайний аналіз компанії чи цін на її акції, оскільки враховують не лише суто внутрішньофірмову інформацію, але й інформацію з зовнішнього середовища – економічні новини, політичні події тощо» [4].

Висновки. Однією з основних причин виникнення суперечностей між сторонами страхового процесу є існування асиметрії інформації. Шляхи її подолання між основними контрагентами страхової компанії систематизовано в розрізі двох груп суперечностей: пов'язаних з особливостями страхових відносин, які виникають між страховиком та страхувальником (конфлікт інтересів між страховиком та страхувальником з приводу оцінки величини ризику, супроводу договору страхування, здійснення страхової виплати тощо; конфлікт інтересів, що виникає між страхувальниками та менеджментом страхових компаній щодо участі в розподілі прибутку) та пов'язаних з особливостями функціонування страховика у формі страхової корпорації (конфлікт між менеджерами та акціонерами страхової компанії, конфлікт між акціонерами та кредиторами страхової компанії, конфлікт між менеджерами страхової компанії та менеджерами інших компаній, які виступають об'єктом інвестування коштів у їхні корпоративні права, конфлікт інтересів між менеджерами страхової компанії та менеджерами інших компаній, які намагаються придбати або поглинути її).

Список використаної літератури

1. Akerlof George A. The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*. August 1970. V. 84. P. 488-500.
2. Матеріали виступу Дж. Стігліца при одержанні Нобелівської премії з економіки 8 грудня 2001 року у скороченому вигляді. URL: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/poradnyk/154.htm (дата звернення: 13.06.2018).
3. Ковальська К. Сутність і особливості управління конфліктами інтересів у корпорації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Економіка». 2011. № 121-122. С. 86-89.
4. Кравчук Г.В., Шевчук В.І., Пластун О.Л. Боротьба з інформаційною асиметрією як важлива складова забезпечення фінансової безпеки. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2013. № 1 (64). С. 213-220.
5. Огієнко В.І., Луняков О.В. Асиметрія інформації в інвестиційних процесах. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1 (127). С. 320-334.
6. Мацелюх Н.П. Асиметрія інформації, як фактор дисбалансів ціноутворення на фінансовому ринку: теоретичний аспект. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2013. № 2. С. 88-95.
7. Приз О.В. Асиметричність інформації в глобальній економіці. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Менеджмент інновацій»*. 2014. Випуск 3. С. 69-73.
8. Юркевич О.М., Власова І.В. Асиметрія інформації в дослідженні інформаційної прозорості фінансових установ. *Інноваційні напрямки розвитку страхового ринку України: збірник матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 квітня 2016 р. Київ: КТ «Забеліна-Фільковська Т.С. і компанія Київська нотна фабрика»*, 2016. С. 398-401.
9. Воблый К.Г. Основы экономии страхования. Москва: Изд. центр «Ан-кил», 1993. 228 с. Перераб. версия труда акад. К.Г. Воблого, изд. в 1925 г.
10. Бригхэм Ю., Эрхардт М. Финансовый менеджмент. 10-е изд. / пер. с англ. под. ред. к.э.н. Е.А. Дорофеева. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 960 с.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190151](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190151)

JEL Classification G22

THE WAYS TO OVERCOME INFORMATION ASYMMETRY BETWEEN THE MAIN COUNTERPARTIES OF INSURANCE COMPANIES

BARANOV Andrii*PhD (Economics), Associate Professor,**Performing the Duties of the Head of the Insurance Department**Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0032-3128>**e-mail: andriy.baranov@ukr.net*

Abstract. *This article explores existing approaches to counteracting information asymmetry. For insurance companies asked to part ways to overcome this asymmetry into two groups depending on the specific conflict of interest arising between its main stakeholders. The ways of overcoming information asymmetry between the insurer and the insured, the management of the insurance company, its owners and creditors are revealed.*

Key words: *information asymmetry, insurer, the insured, screening theory, market signal theory, insurance market infrastructure.*

Contradictions between the parties of the insurance process can be divided into two groups: contradictions due to the peculiarities of the insurance relations that arise between the insurer and the insured, and contradictions due to the peculiarities of the insurer's functioning in the form of an insurance company.

To avoid information asymmetry on the part of the insurer, the following tools can be identified: completing the declaration and/or the insurance proposal form by the insured; determining the policyholder's liability for the providing with the knowingly false information; restrictions and exceptions to insurance; list of insured accidents; procedures and terms of payment of the insurance indemnity; determining the parameters of the insurance contract; inspection of the insured object. The insurer may also ap-

ply informal procedures that affects the willingness of the insurer to assume the risk.

The use of these instruments generates significant transaction costs. The main problem for the insurer remains to determine the minimum amount of information required to make a risk insurance decision and consider the conditions.

To avoid asymmetry of information for the policyholder, the following can be highlighted: leading into the terms and conditions of insurance contract; availability of a license for insurance business; the company's website contained the complete information about the insurer; brand and business reputation; payment of dividends by the company to its shareholders.

The government should compulsory intermediate as a regulator to provide the

transparent information field for the potential insureds and to protect their rights (licensing of insurance; certification of the management; registration of Insurance Rules; implementation of financial monitoring; maintaining a state register of financial institutions etc.)

Besides the state, appointed institutions of its infrastructure have to provide with the information the main participants of the insurance market. There are: self-regulatory organizations, exchanges and rating agencies.

For the second group of contradictions to avoid information asymmetry, the following tools can be identified: compensation and dismissal threat of managers; threat of company takeover; direct interference of shareholders in the operational management of the company; using of debt contracts; using of so-called restrictive measures; conducting audits; publicize the results of the current analysis of the company as well as forecasts of its future prospects.

References

1. Akerlof George, A. (1970). The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 84, 488-500.
2. Materialy vystupu Dzh. Stihlitsa pry oderzhanni Nobelivskoi premii z ekonomiky 8 hrudnia 2001 roku u skorochenomu vyhliadi [Materials of J. Stiglitz's speech at the Nobel Prize in Economics]. ufin.com.ua. Retrieved from: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/poradnyk/154.htm [in Ukrainian].
3. Kovalska, K. (2011). Sutnist i osoblyvosti upravlinnia konfliktamy interesiv u korporatsii [The essence and features of managing conflicts of interest in the corporation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka «Ekonomika» - Bulletin of Taras Shevchenko National University of Economics*. 121-122, 86-89 [in Ukrainian].
4. Kravchuk, H.V., Shevchuk, V.I. & Plastun O.L. (2013). Boro tba z informatsiinoiu asymetriieiu yak vazhlyva skladova zabezpechennia finansovoi bezpeky [Fight against information asymmetry as an important part of ensuring financial security]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu - Bulletin of Chernihiv State Technological University*. 1 (64), 213-220 [in Ukrainian].
5. Ohienko, V.I. & Luniakov, O.V. (2012). Asymetriia informatsii v investytsiinykh protsesakh [Asymmetry of information in investment processes]. *Aktualni problemy ekonomiky - Current problems of the economy*. 1 (127), 320-334. [in Ukrainian].

6. Matseliukh, N.P. (2013). Asymetriia informatsii, yak faktor dysbalansiv tsinoutvorennia na finansovomu rynku: teoretychnyi aspekt [Information asymmetry as a factor in financial market imbalances: a theoretical perspective]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy - Collection of scientific papers of the National University of the State Tax Service of Ukraine*. 2, 88-95 [in Ukrainian].
7. Pryz, O.V. (2014). Asymetrychnist informatsii v hlobalnii ekonomitsi [Asymmetry of information in the global economy]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriiia «Menedzhment innovatsii» - Bulletin of Dnipropetrovsk University. Innovation Management Series*. 3, 69-73 [in Ukrainian].
8. Yurkevych, O.M. & Vlasova, I.V. (2016). Asymetriia informatsii v doslidzhenni informatsiinoi prozorosti finansovykh ustanov [Information asymmetry in the study of information transparency of financial institutions]. *Innovatsiini napriamky rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy: zbirnyk materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. - Proceedings of the 3th Mizhnar. nauk.-prakt. konf.: Innovatsiini napriamky rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy*. (pp. 398-401). Kyiv: KT «Zabelina-Filkovska T.S. i kompaniia Kyivska notna fabryka» [in Ukrainian].
9. Voblyy, K.G. (1993). *Osnovy ekonomii strakhovaniya [Fundamentals of Insurance Economics]*. Moskva: Izd. tsentr «Ankil». Pererab. versiya truda akad. K.G. Voblogo, izd. v 1925 g. [in Russian].
10. Brighem, Yu. & Erhardt, M. (2009). *Finansovyy menedzhment [Financial management]* (10th ed.) (E.A. Dorofeeva, Trans.). Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ»

БОЙКО Вікторія

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри економіки та фінансів

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8032-5731>

e-mail: boiko.vo17@gmail.com

БОЙКО Людмила

кандидат сільськогосподарських наук, доцент

доцент кафедри економіки та фінансів

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3699-6906>

e-mail: boiko.mila7@gmail.com

Анотація. У статті досліджено сучасне бачення поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств. Визначено показники, які впливають на конкурентоспроможність аграрного підприємства. Розглянуто зовнішні та внутрішні чинники, які використовують для оцінки рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Визначено актуальні проблеми забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, аграрне підприємство, конкурентне середовище, конкурентні позиції.

Постановка проблеми. Глобалізація та інтернаціоналізація господарського життя, відкритість ринків змушують суб'єктів господарювання реагувати на мінливі умови ринкового середовища. Споживачі стають більш вимогливими до продукції, яку вони

Аннотация. В статье исследовано современное видение понятия конкурентоспособности аграрного предприятия. Определены показатели, которые влияют на конкурентоспособность аграрного предприятия. Рассмотрены внешние и внутренние факторы, которые используют для оценки уровня конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. Определены актуальные проблемы обеспечения конкурентоспособности аграрных предприятий.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, аграрное предприятие, конкурентная среда, конкурентные позиции.

споживають. Тому, основне завдання підприємства – це випуск якісної, безпечної та доступної продукції у необхідній кількості.

Збільшення сумарного споживчого попиту зумовлює підвищення рівня споживання продуктів харчування, які

в основному виробляються в аграрному секторі. На даний час існує потреба нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва, а для цього аграрні підприємства повинні бути конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і світовому ринках.

Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств має характерні особливості пов'язані із: а) специфікою сільського господарства як виду економічної діяльності; б) значним рівнем конкуренції у середовищі сільськогосподарських товаровиробників; в) значною кількістю та різноманітністю виробників (підприємств). У загальному вигляді конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства може бути визначена як його порівняльна перевага стосовно інших підприємств даної галузі усередині країни і за її межами.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств є складним і багатоплановим поняттям. В економічній науці відсутній єдиний методичний підхід до дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств. Це питання недостатньо вивчено як вітчизняними так і закордонними вченими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблем конкуренції та забезпечення конкурентоспроможності економічних суб'єктів займалися такі зарубіжні вчені - Е. Вогель, Е. Ворнер, Р. Ербе, Д. Кісінг, П. Кругман, М. Портер, А. Сміт, Дж. Стренд, Е. Хекшер.

Теоретичні та методологічні основи оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства та його продукції розглянуті у роботах багатьох вітчизняних науковців, серед яких – Адамчук Т.Л.,

Бойко В.О., Бутенко А.А., Вараскіна О.В., Вініченко І.І., Грановська В.Г., Єрмаков О.Ю., Єсаулов В.А., Ільїн В.Ю., Ільїна О.В., Качмарик Я.Д., Кирилов Ю.Є., Маркіна І.А., Мармуль Л.О., Сітковська А.О., Стахів О.А., Швець Ю.А., Чергава К.Ю. та ін. Однак, чимало питань потребують подальшого дослідження, насамперед, з'ясування економічного змісту сучасного бачення поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Метою статті є дослідження сучасних науково-теоретичних підходів до визначення поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств та факторів що на них впливають.

Виклад основного матеріалу. Вперше поняття «конкурентоспроможність» було введено наприкінці 1970-х рр. М. Портером, який під конкурентоспроможністю приймає рентабельність та продуктивність використання ресурсів. В середині 1990-х рр. даний термін став активно досліджуватися вітчизняними економістами. Поняття конкурентоспроможності, запропоноване М. Портером та іншими авторами, охоплюють різні її аспекти і як правило, доповнюють одне одного. На думку науковця, конкуренція – це динамічний процес, який розвивається, це ландшафт, який безперервно змінюється, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси та нові ринкові сегменти [1].

Конкуренція є невід'ємною складовою ринкових відносин, тому вона еволюціонує, як саме поняття, так і методи її досягнення на практиці. Тобто поняття «конкуренція» завжди потребує додаткового вивчення та

аналізу. Нинішня тенденція до глобальної інтеграції змушує вітчизняні аграрні підприємства пристосовуватися до специфіки міжнародного ринку, що потребує нових конкурентних відносин, нової структуризації продовольчого ринку. На сучасному етапі конкуренція є важливим і дієвим механізмом, який забезпечує високу ефективність, пропорційність та динамічність ринкових відносин як у галузі виробництва, так і реалізації аграрної продукції. Проблематика конкуренції є особливо гострою для аграрної економіки України. Пріоритетним питанням у цьому напрямі є забезпечення конкурентоспроможності національного аграрного виробника на інноваційній основі, досягнення високого рівня випуску продукції з високою часткою доданої вартості. Але для цього необхідно реалізувати національні програми щодо вирішення ряду проблем, пов'язаних із недосконалістю конкурентної та антимонопольної політики, невизначеністю конкурентної тактики та стратегії. Це зумовлено відсутністю необхідної бази: аграрної інституціональної структури, інструментів, спеціалістів, досвіду тощо, що також потребує детального дослідження такого ринкового явища як конкуренція в умовах глобалізації [2].

Сільське господарство як вид економічної діяльності має низку властивостей, які не дають змоги застосувати методи оцінки, що використовуються для оцінки конкурентоспроможності економіки країни або інших видів діяльності. До таких особливостей слід віднести: - невисоку рентабельність аграрного сектора; - тривалість відтворювального циклу та значний період

окупності вкладених коштів; - невисокий рівень створеної валової доданої вартості; - високий ступінь непередбачуваності результату господарської діяльності, що зумовлено залежністю від зміни природнокліматичних умов; - екологічний фактор. У процесі сільськогосподарського виробництва не повинна завдаватись шкода навколишньому середовищу та повинен випускатися безпечний для здоров'я людини продукт [3].

Качмарик Я.Д. та Чергава К.Ю. вважають, що конкурентоспроможність підприємства можна охарактеризувати як його потенційну якість, яка включає:

- здатність підприємства одержувати реальну оцінку очікувань цільової групи споживачів, а також простежувати тенденції споживчої поведінки, іншими словами, підприємство має бути спроможне своєчасно, об'єктивно і точно оцінювати споживчий попит як у даний час, так і прогнозувати його динаміку на майбутнє. Така оцінка лише на базі наукової моделі цільової споживчої групи, що враховує її економічний, соціально-культурний та психологічний чинники, розробленої методами сучасної соціології й маркетингу;

- здатність проводити ефективну поточну маркетингову політику;

- здатність знаходити і створювати умови для зниження витрат на забезпечення факторами виробництва – капіталом, робочою силою, сировиною та матеріалами, енергією на одиницю продукції, що продається;

- здібність до створення й утримання технологічного виробництва над іншими членами галузевого співтова-

риства, що вимагає своєчасного оновлення технологій. Це може стосуватись виробництва, збуту, управління;

- здатність планувати, організовувати і проводити ефективну стратегію у сферах виробництва й маркетингу на основі інновацій;

- створення та розвиток високого кадрового потенціалу як на виконавчому, так і управлінських рівнях [4].

Вініченко І.І., Маховський Д.В. зазначають, що поглиблення інтеграційних відносин з європейськими країнами – це один із важливих факторів конкурентоспроможності аграрних підприємств. У зв'язку з цим перед економічними суб'єктами виникає проблема виробництва продукції, яка повинна відповідати вимогам аграрного ринку Європи (якість сільськогосподарської продукції та безпечність за міжнародними стандартами і стабільність виробництва). Усе це зумовлює підвищену увагу до питань формування та впровадження організаційного механізму управління конкурентоспроможністю, який би сприяв підвищенню ефективності й конкурентоспроможності аграрного виробництва, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках, а також стратегічному розвитку аграрного підприємства [5].

Єрмаков О.Ю., В.А. Єсаулов розглядають основні підходи щодо формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств та впровадження їх у практику господарювання для підвищення конкурентоспроможності українських товаровиробників на ринках агропродовольчої продукції. Поняття «конкуренція сільськогосподарських підприємств» нау-

ковці пропонують трактувати, як протистояння сталого - інноваційному, де конкуруючі економічні суб'єкти розглядають структуру ринку та аналізують рівень свободи продавця і покупця на ньому, поставивши собі за мету якомога повніше задовольнити потреби покупця, отримуючи при цьому найбільший прибуток. Конкурентоспроможним автори вважають виробництво, яке здійснює у процесі своєї виробничої діяльності економічний суб'єкт сільського господарства, що розкриває його як загальну модель ринково орієнтованого господарювання сільськогосподарського підприємства з конкретизацією способів і методів її побудови, певним переліком організаційно-економічних дій, які необхідно здійснити для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на ринках їх продукції [6].

Формування конкурентоспроможності аграрних підприємств відбувається в умовах поглиблення інтеграційних відносин з європейськими країнами. Перед сільськогосподарськими товаровиробниками постає проблема виробництва продукції, яка повинна відповідати вимогам європейського ринку, що передбачає стабільність виробництва і відповідність якості та безпечності її міжнародним стандартам. Визначальними факторами конкурентоспроможності на міжнародному ринку є забезпеченість економічними ресурсами (засоби виробництва, технології, інвестиції в людський капітал, навички менеджменту), характеристики продукції, стратегії фірм та галузева структура, контроль над каналами розподілу, інфраструктура та

наявність зовнішніх ефектів, правове середовище, торговельна політика [7].

Запорукою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, що дасть змогу збільшити виробництво високоякісної продукції, знизити затрати праці та коштів, отримати прибутки і зміцнити експортний потенціал, є: - формування державою стійкого платоспроможного попиту на вітчизняну сільськогосподарську продукцію; - реалізація зовнішньоекономічних зв'язків щодо імпортоекспортних операцій сільськогосподарської продукції; - зростання рівня мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств як запорука підвищення ефективності та результативності праці; - оновлення матеріально-технічної бази сільгоспвиробників; - застосування ефективної підприємницької стратегії для підвищення виробництва; - підвищення рівня ефективності державної підтримки та державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції [8].

Маркіна І.А., О.В. Вараскіна стверджують, що формування конкурентоспроможності підприємства має здійснюватися на всіх етапах виробництва з врахуванням ключових аспектів діяльності підприємства. Така структуризація дає змогу здійснювати цілеспрямований пошук шляхів та управлінських рішень, що забезпечать підвищення конкурентоспроможності підприємства. Політичний аспект – є результатом політичної стабільності держави, ефективної зовнішньоекономічної політики, участі держави в інтеграційних процесах. Виробничий аспект - охоплює продуктивність сільськогосподарських угідь та тварин, оснаще-

ність основним та оборотним капіталом, продуктивність праці, якість продукції, характер технології, масштаби виробництва. Соціальний аспект - дозволяє зробити аналіз формування кількісного та якісного склад персоналу, забезпечення економічних інтересів працівників підприємства, рівня підготовки та підвищення кваліфікації працівників, мотиваційних стратегій підприємства, корпоративна культура. Маркетинговий аспект - ключове значення мають дослідження й прогнозування ринку, система просування та збуту товару, ціноутворення, рекламна діяльність, обслуговування споживача. розвиток логістики. Фінансово-економічний аспект – ключове значення мають ступінь ліквідності, активність, доходність, платоспроможність підприємства, залучення зовнішніх фінансових ресурсів, інвестування наявних коштів, загальний фінансовий стан підприємства, ціна та собівартість продукції, результат господарської діяльності. Інноваційно-інвестиційний аспект - ключове значення мають використання наукового-технічного та інтелектуального потенціалу, ступінь використання інформаційних технологій, упровадження нових інформаційних технологій. Державний аспект - охоплює рівень державного регулювання та розвитку економіки країни (система оподаткування, кредитнофінансова та банківська система країни) стан і напрям внутрішніх реформ; пріоритети розвитку країни та її стабільність; гармонійність нормативно-правової бази. Управлінський аспект - ключове значення мають тип організаційної структури управління підприємством, гнучкість та

раціональність системи управління, стиль та методи управління, адаптаційні можливості підприємства [9].

Кирилов Ю.Є. запропонував модель конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору вітчизняної економіки на основі принципу багатofункціональності сільського господарства. Згідно з цим принципом сільське господарство як вид економічної діяльності продукує не лише товари, а й незамінні суспільні блага (послуги) нетоварного характеру, найважливіші з яких – продовольча безпека, економічні умови існування сільського населення, підтримання екологічної рівноваги, збереження біорізноманіття тощо. Основою формування моделі конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору є реалізація групи функціональних стратегій через зміцнення конкурентних переваг кожного напрямку. Йдеться про розширення структури експорту, активізацію трансферту технологій вирощування сільськогосподарських культур, агросервісних, меліоративних, консультаційних послуг, диверсифікацію економічних ризиків в умовах глобалізації та підвищення геоeкономічного статусу України [10].

З пошуком шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств актуалізується проблема забезпечення їх інноваційного розвитку. Нині інституціональне середовище несприятливе для розвитку інновацій, ресурси обмежені, а обсяг інвестиції невеликий. Оцінювання регіональної політики свідчить про те, що органи влади переважно розраховують на допомогу держави та дію її обмежених інструментів (бюджетні трансфери,

державні програми), а також не мають вагомих інструментів для поліпшення інвестиційного середовища інноваційного виробництва з використанням переваг геополітичного розташування чи сприяння дії базових інститутів економіки, з якими пов'язана більшість проблем аграрної сфери [11].

Конкурентоспроможність в аграрному секторі економіки характеризують показники собівартості, рентабельності продукції, урожайності, дохідності виробництва, продуктивності праці. До них окремі автори додають ще прибутковість, продуктивність, оборотність, ділову активність, ліквідність. Деякі науковці конкурентоспроможність підприємства вбачають у відносній характеристиці, яка відображає ступінь відмінності розвитку певної організації від конкурентів за ступенем задоволення своїми товарами потреб споживачів, а також можливості і динаміці пристосування організації до умов ринкової конкуренції.

Мармуль Л.О. та Бойко В.О. було проведено дослідження основних методичних підходів для оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств. Науковцями сформовано принципово новий підхід системного дослідження конкурентоспроможності із застосуванням багатомірної статистики для детальної оцінки економічної ефективності діяльності суб'єктів та запропоновано алгоритм комплексної економіко-статистичної оцінки конкурентоспроможності підприємств [12].

У результаті дослідження теоретичних засад конкурентоспроможності аграрних підприємств ми можемо стверджувати, що конкурентоспромо-

жність аграрних підприємств є складним і багатоплановим поняттям, що ґрунтується на кількох основних принципах: формується під впливом ринкових факторів, зовнішнього та внутрішнього середовища, поширюється як на товари і послуги, так і на підприємства, галузі, країни; поняття «конкурентоспроможність»

обов'язково ґрунтується на врахуванні якості товару або послуги з боку покупців і продавців; визначається ринковою часткою виробника на діючому ринку; має динамічний стан, який постійно коригується зовнішнім середовищем.

Факторами, що формують конкурентоспроможність аграрних підприємств, є: рівень економічного розвитку держави та політика підтримки вітчизняного товаровиробника; ступінь науково-технічного розвитку та впровадження інноваційних технологій в галузі; тенденції економічного росту галузі; рівень розвитку продуктивних сил суспільства; рівень зміни потреб покупців та їх платоспроможність; забезпеченість підприємства ресурсним потенціалом та ефективність його використання; природно-кліматичні умови; рівень розвитку організаційної структури, інформаційного забезпечення та маркетингової діяльності; фінансові та інвестиційні можливості підприємства, стратегічна спрямованість діяльності [13].

В економічній науці відсутній єдиний методичний підхід до дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств. Це обумовлює різноманітність методів її оцінки. Дослідження та узагальнення існуючих методів аналізу конкурентоспроможності під-

приємства дозволило виділити наступні методи, які використані нами для оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств регіону: 1) методи, засновані на теорії ефективної конкуренції; 2) метод бенчмаркінгу; 3) методи, що базуються на аналізі потенційної і поточної конкурентоспроможності; 4) рейтинговий метод з використанням кластерного аналізу; 5) інтегральний метод; 6) графічні методи. Використання різноманітних методів оцінки дозволить визначити їх спільні риси та особливості і удосконалити алгоритм оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі діагностики їх внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища [14].

Конкурентоспроможність є комплексною характеристикою суб'єкта господарювання і не може бути визначена одним параметром. Набір параметрів буде змінюватися залежно від конкретної ситуації. Для досягнення конкурентоспроможності на ринку підприємство повинне виділити власні конкурентні переваги, що надасть можливість пристосуватись до змін зовнішнього і внутрішнього середовища та забезпечить власну прибутковість.

Висновки. Аграрним підприємствам дедалі все складніше конкурувати на ринку через диспаритет цін. Необхідно шукати нові конкурентні переваги для своєї діяльності. А це, перш за все, максимально ефективно використовувати земельні угіддя, впроваджувати інноваційні технології у вирощуванні сільськогосподарських культур та виробництві тваринницької продукції, щоб забезпечувати стабільну продовольчу безпеку держави. Це можливо за умови: швидкої адаптації

сільськогосподарських товаровиробників до змін зовнішнього середовища; вчасного виявлення та підтримки власних конкурентних переваг; реалізації інноваційної моделі розвитку; оптимізації інвестиційного забезпечення та раціонального їх розподілу між видами діяльності.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств - це здатність господарюючих суб'єктів агробізнесу, використовуючи свої конкурентні переваги та можливості, перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, ефективно використовувати наявні ресурси, швидко реагувати на зміну кон'юнктури ринку.

Оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств повинна проводитися з урахуванням не лише внут-

рішньогосподарських чинників, а й зовнішніх факторів, які на неї впливають. До внутрішніх факторів нами були віднесені наступні: обсяги виробництва продукції сільського господарства; показники забезпеченості підприємства ресурсами та ефективності їх використання; спеціалізація і диверсифікація виробництва; урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин; якість продукції. До зовнішніх факторів, які також повинні бути враховані при визначенні рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств, належать: державне регулювання та підтримка розвитку сільського господарства, інформація про конкурентів, інфраструктуру ринку, канали збуту продукції та інформаційний супровід її реалізації.

Список використаної літератури

1. Портер М. Конкуренція.: уч. пос. Москва: Вільямс, 2001. 425 с.
2. Ільїн В.Ю., Ільїна О.В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств на інвестиційно-інноваційних засадах в умовах глобалізації: монографія. К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. 497 с.
3. Стахів О.А., Адамчук,Т.Л. Фактори конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. №12. С. 360-365.
4. Качмарик Я.Д., Чергава К.Ю. Конкурентна перевага як чинник забезпечення ефективної діяльності підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.15. С.196-200.
5. Вініченко І. І., Маховський Д. В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: стан і перспективи. *АГРОСВІТ*. 2013. № 21. С. 10-13.
6. Єрмаков О.Ю., Єсаулов В.А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств на ринку продукції рослинництва. *Біоекономіка і аграрний бізнес*. 2016. №247.С.130-141.

7. Сітковська А.О. Конкурентоспроможність аграрних підприємств в умовах поглиблення євро інтеграційних відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. №8/20. С. 38-40.
8. Швець Ю.А., Бутенко А.А. Аналіз конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств: основні проблеми та перспективи розвитку. *Вісник ЖДТУ. Серія: економіка, управління та адміністрування*. 2017. №2(80). С.49-53.
9. Маркіна І.А., Вараскіна О.В. Ключові аспекти формування конкурентоспроможності підприємств агропродовольчої сфери. *Вісник ХНТУ сільського господарства ім. П. Василенка*. 2018. №193. С. 47-56.
10. Кирилов Ю.Є. Розвиток аграрного сектору економіки в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2016. №5. С.23-29.
11. Грановська В.Г. Формування інституційного механізму забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 18. Част. 1. С. 124-129.
12. Мармуль Л.О., Бойко В.О. Методика визначення конкурентоспроможності аграрних підприємств із застосуванням показників багатомірної статистики. *BlackSea. Scientific journal of academic research. Economic, management & marketing and engineering. Tbilisi, Georgia*. January 2014 volume, 08 issue 01. P. 82-86.
13. Boiko V. Algorithm of developing competitive strategies and the trends of realizing them for agricultural enterprises. *ScienceRise*. 2016. T. 2, N 1 (19). P. 30-34. DOI: 10.15587/2313-8416.2016.60349.
14. Бойко В.О. Діагностика бізнес-середовища та стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Миколаїв, 2014. 22 с.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190153](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190153)

JEL Classification Q1, Q10

MODERN APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT «COMPETITIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES»

BOIKO Viktoriia*Candidate of Economic sciences, Associate Professor**Department of Economics and Finance**State higher education institution**«Kherson State Agricultural University»**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8032-5731>**e-mail: boiko.vo17@gmail.com***BOIKO Liudmyla***Candidate of agricultural sciences, Associate Professor**Department of Economics and Finance**State higher education institution**«Kherson State Agricultural University»**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3699-6906>**e-mail: boiko.mila7@gmail.com*

Abstract. *The paper investigates the concept of competitiveness of an enterprise. It determines the indices influencing the competitiveness of an enterprise. The study looks at the external and internal factors used for evaluating the level of competitiveness of agrarian enterprises. It determines the topical problems of ensuring the competitiveness of agrarian enterprises.*

Key words: *competition, competitiveness, agrarian enterprise, competitive environment, competitive positions.*

Globalization and internalization of economies, openness of markets make economic entities react to changing conditions of a market environment. Consumers become more demanding to the products they consume. Therefore, the main task of an enterprise is to make high-quality products in necessary volumes.

It is more difficult for agrarian enterprises to compete in the market because of price disparity. It is necessary to search for new competitive advantages

for your activities. First of all it means to use farmlands efficiently to the maximum, to implement innovative technologies in crop production and livestock production in order to ensure steady food security of the country. It is possible under the following conditions: fast adaptation of agricultural commodity producers to the changes of an external environment; timely identification and support for own competitive advantages; realization of an innovative development model; optimization of investment sup-

port and their rational distribution by the activities.

Competitiveness of agrarian enterprises is a complex and multi-aspect concept. In economic science there is no single methodological approach to investigating competitiveness of agrarian enterprises. This issue has been examined thoroughly neither by Ukrainian nor foreign scientists.

The purpose of the research is to generalize scientific studies of the national scientists concerning the essence of the concept “competitiveness” of agrarian enterprises and to choose the indices to evaluate the level of competitiveness.

Competitiveness is a characteristic of an object (commodity, service) and a subject (enterprise, industry, country) of market relations, which manifests itself only in a market, it is determined by economic and technological parameters, a share in a free market, it is in a dynamic condition, which is constantly corrected. Competitiveness of agrarian enterprises is an ability of economic entities of agri-

business to win in a competitive struggle in markets of agricultural products and services, to use available resources efficiently, react to the changes of a market infrastructure, using their competitive advantages and opportunities.

Evaluation of competitiveness of agrarian enterprises should be conducted taking into account not only internal economic factors, but also external factors, affecting it. Internal factors include the following: volumes of agricultural production; indices of provision of an enterprise with resources and efficiency of using them; specialization and diversification of production; yields of agricultural crops and livestock productivity; product quality. External factors, which should also be considered while determining the level of competitiveness of agrarian enterprises, include: government regulation and support for the development of agriculture, information about competitors, market infrastructure, marketing channels for products and informational support for its realization.

References

1. Porter, M. (2001). *Konkurentsya [Competition]*. Moskva: Vil'yams, 425.
2. Ilin, V.Yu. & Ilina, O.V. (2016). *Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpryemstv na investytsiino-innovatsiinykh zasadakh v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia [Competitiveness of agrarian enterprises on investment and innovative basis under conditions of globalization]*. K.: NNTs «IAE» [in Ukrainian].
3. Stakhiv, O.A. & Adamchuk, T.L. (2017). Faktory konkurentospromozhnosti silskohospodarskoho pidpryemstva [Factors of competitiveness of an agricultural enterprise]. *Ekonomika i suspilstvo - Economy and society*, №12, 360-365 [in Ukrainian].

4. Kachmaryk, Ya.D. & Cherhava, K.Yu. (2010). Konkurentna perevaha yak chynnyk zabezpechennia efektyvnoi diialnosti pidpryiemstva [Competitive advantage as a factor of ensuring efficient activity of an enterprise]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy - Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*, Vyp. 2015, 196-200 [in Ukrainian].
5. Vinichenko, I.I. & Makhovskyi, D.V. (2013). Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpryiemstv: stan i perspektyvy [Competitiveness of agrarian enterprises: conditions and prospects]. *Ahrosvit – Agroworld*, № 21, 10-13 [in Ukrainian].
6. Yermakov, O.Yu. & Yesaulov, V.A. (2016). Konkurentospromozhnist silskohospodarskykh pidpryiemstv na rynku produktsii roslynnystva [Competitiveness of agricultural enterprises at the market of plant products]. *Bioekonomika i ahrarnyi biznes - Bio-economics and agrarian business*, №247, 130-141 [in Ukrainian].
7. Sitkovska, A.O. (2013). Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpryiemstv v umovakh pohlyblennia yevrointehratsiinykh vidnosyn [Competitiveness of agrarian enterprises under conditions of intensive euro-integration relationships]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 8/20, 38-40 [in Ukrainian].
8. Shvets, Yu.A. & Butenko, A.A. (2017). Analiz konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidpryiemstv: osnovni problemy ta perspektyvy rozvytku [Analysis of competitiveness of agricultural enterprises: basic problems and prospects of development]. *Visnyk ZhDTU. Seriya: ekonomika, upravlinnia ta administruvannia - Bulletin of ZHSTU: economics, management and administration*, №2(80), 49-53 [in Ukrainian].
9. Markina, I.A., Varaskina, O.V. (2018). Kliuchovi aspekty formuvannia konkurentospromozhnosti pidpryiemstv ahroprodovolchoi sfery [Key aspects of the formation of competitiveness of enterprises in agro-food industry]. *Visnyk KhNTU silskoho hospodarstva im. P. Vasylenka [Bulletin of KhNTU of agriculture named after P. Vasylenko]*, №193, 47-56 [in Ukrainian].
10. Kyrylov, Yu.Ye. (2016). Rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky v umovakh hlobalizatsii [The development of agrarian sector of economy under conditions of globalization]. *Ekonomika APK - The Economy of AIC*, 5, 23-29 [in Ukrainian].

11. Hranovska, V.H. (2018). Formuvannia instytutsiinoho mekhanizmu zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryiemstv [The formation of an institution mechanism of ensuring competitiveness of agrarian enterprises]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu - Scientific bulletin of Uzhhorod National University*, 18, Chast, 1, 124-129 [in Ukrainian].
12. Marmul, L.O. & Boiko, V.O. (2014). Metodyka vyznachennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryiemstv iz zastosuvanniam pokaznykiv bahatomirnoi statystyky [Methods of determining competitiveness of agrarian enterprises using the indices of many-dimensional statistics]. *Black Sea. Scientific journal of academic research. Economic, management&marketing and engineering. Tbilisi, Georgia*, 08 issue 01, 82-86 [in Ukrainian].
13. Boiko, V. (2016). Algorithm of developing competitive strategies and the trends of realizing them for agricultural enterprises. *ScienceRise*, T. 2, N 1 (19), 30-34. DOI: 10.15587/2313-8416.2016.60349 [in Ukrainian].
14. Boiko, V.O. (2014). Diahnostyka biznes-seredovyshcha ta stratehii pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryiemstv: aftoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: 08.00.04 [Diagnostics of a business-environment and strategies of increasing competitiveness of agrarian enterprises: an author's summary of the dissertation for the scientific degree of a candidate of economic sciences]. Mykolaiv. 22 [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190096](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190096)

УДК 336.7

ВПЛИВ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ФЕДЕРАЛЬНОЇ РЕЗЕРВНОЇ СИСТЕМИ США НА МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ РИНКИ: АСПЕКТ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

ГОРДЕЄВА Дар'я Валеріївна*к.е.н., доцент кафедри економіки та менеджменту**Інституту банківських технологій та бізнесу**ДВНЗ «Університет банківської справи»**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0474-3138>**e-mail: gordeyeva.daria@ubs.edu.ua***НІКІТЧУК Станіслав Миколайович***студент Інституту банківських технологій та бізнесу**ДВНЗ «Університет банківської справи»**e-mail: nikichuk1997@gmail.com*

Анотація. У статті розглядається банківський регулятор США – Федеральна резервна система (ФРС). На основі дослідження місячних даних за період з січня 2000 р. по березень 2019 р. за допомогою методів статистичного та кореляційно-регресійного аналізу оцінюється вплив грошово-кредитної політики ФРС на міжнародні фінансові ринки. Виявлено пряму реакцію монетарної політики інших банківських регуляторів на рішення ФРС після кризи 2008-2009 років. Були виділені ключові тренди світових фінансових майданчиків через зміну грошово-кредитної політики ФРС і можливі наслідки для реального і фінансового секторів світової економіки.

Ключові слова: Федеральна Резервна Система, грошово-кредитна політика, кількісне пом'якшення, фінансові ринки, ринок цінних паперів, процентні ставки, капітал.

Постановка проблеми. Фінансові ринки та вся фінансова система загалом становлять основу стабільного

Аннотация. В статье рассматривается банковский регулятор США – Федеральная резервная система (ФРС). На основе исследования месячных данных за период с января 2000 по март 2019 с помощью методов статистического и корреляционно-регрессионного анализа оценивается влияние денежно-кредитной политики ФРС на международные финансовые рынки. Были выделены ключевые тренды мировых финансовых площадок из-за смены денежно-кредитной политики ФРС и возможные последствия для реального и финансового секторов мировой экономики.

Ключевые слова: Федеральная Резервная Система, денежно-кредитная политика, количественное смягчение, финансовые рынки, рынок ценных бумаг, процентные ставки, капитал.

розвитку світової економіки, а також сприяють здійсненню модернізації і диверсифікації економіки різних країн

світу. Протягом 2007-2008 рр. макроекономічні показники США почали погіршуватися, що стало першим дзвінком напередодні світової фінансової кризи. У силу різних причин для стимулювання зростання економіки банківський регулятор країни – Федеральна резервна система (далі – ФРС) – прийняв рішення про початок періоду зниження процентних ставок, які є ключовим інструментом монетарного впливу на реальний і фінансовий сектор економіки. Після фінансової кризи, найважливішим гравцем у формуванні основних тенденцій міжнародних фінансових ринків виступала ФРС. Значний вплив політики даного регулятора на діяльність національних банків іноземних держав, переміщення транскордонних капіталів та зміни на світових фінансових ринках внаслідок рішень ФРС, визначають актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглянемо результати ряду проведених досліджень, які дозволяють оцінити вплив грошово-кредитної політики США на країни, що розвиваються, з початку ХХІ ст., включаючи як традиційну, так і нетрадиційну політику. Під нетрадиційною політикою будемо розуміти політику кількісного пом'якшення (англ. Quantative easing (далі – КП)) – це така монетарна політика, за якої економіка насичується коштами за рахунок додаткової грошової емісії у значних обсягах через фондовий ринок шляхом купівлі фінансових активів, що зменшує кредитні спреди та збільшує доступність кредитів для позичальників [1, с. 12].

Ж. Чен, Т. Манчіні-Гріфолі і Р. Сей проаналізували грошово-кредитну

політику США з січня 2000 по березень 2014 р. Було виявлено, що країни з вищими темпами зростання реального ВВП, меншими значеннями дефіциту поточного рахунку платіжного балансу, нижчою інфляцією і меншою часткою національного боргу, що знаходиться в руках нерезидентів, відчувають менший вплив транскордонного ефекту, особливо в період проведення нетрадиційної грошово-кредитної політики [2, с. 3].

К. Касерес і ін., вивчаючи фінансові взаємозв'язки в світовій економіці на основі даних 43 розвинених країн і країн, що розвиваються, за період з початку 2000-х рр. по 2015 р., виявили, що короткострокові національні процентні ставки помірно реагують на збільшення ставки по федеральних фондах (реакція відрізняється по країнах), водночас взаємозв'язок довгострокових ставок набагато вищий – при збільшенні ставки по 10-річних американських облігаціях на 100 базисних пунктів в 2/3 країн довгострокові процентні ставки збільшуються на 5-80 базисних пунктів. Таким чином оцінюється вплив грошово-кредитної політики США на економіку різних країн через канал процентної ставки [3, с. 3].

С. Бхаттарай і ін. оцінили шоки від грошово-кредитної політики США для країн, що розвиваються, використовуючи VAR-модель. Аналіз здійснювався за період 2004-2015 рр. для країн з плаваючим режимом валютного курсу, котрі є досить глибоко інтегрованими в світові фінансові ринки (всього розглядалося 15 країн). Так, наприклад, було виявлено, що у відповідь на збільшення короткострокової процен-

тної ставки у США на одне стандартне відхилення (0.262 в.п.) фондові індекси у країнах, що розвиваються, знижуються на 0.5%, а національні валюти знецінюються на 0.15%. Крім того, як і слід було очікувати, має місце негативний макроекономічний ефект, що виражається в падінні ВВП (на 0.14% у відповідь на збільшення процентної ставки в США на одне стандартне відхилення) [4, с. 1-3].

Проведене С. Авдієвим, Л. Гамбакортой, Л. Голдберг і С. Ш'яффі дослідження показало, що грошово-кредитна політика США впливає на глобальну ліквідність, причому цей вплив посилюється після глобальної економічної та фінансової кризи (з I кварталу 2009 р.), тобто в період проведення політики кількісного пом'якшення, і знову послабився після 2013 року [5].

Ф. Боралло й ін. [6] відзначають, що серед країн, що розвиваються, сильніше на зміни грошово-кредитної політики США повинні реагувати латиноамериканські країни, оскільки вони більшою мірою залежать від залучення боргового капіталу, номінованого в доларах США; фінансові зв'язки цього регіону з США міцніші, ніж в інших регіонах; багато країн Латинської Америки є експортерами сировинних товарів, ціни на які номінуються в доларах США [6, с. 114]. Окрім Латинської Америки сильний вплив має монетарна політика США на Східну Європу, Близький Схід та Африку. За даними ФРС, в облігації країн, що розвиваються, протягом 2010-2013 рр. у середньому щотижня вкладався майже 1 млрд. дол. США [7].

Аналіз приведених робіт показав, що автори досліджували вплив окремих подій (оголошень про конкретні програми КП і про скасування цієї політики) на показники країн, що розвиваються (прибутковість 10-річних державних облігацій, номінованих в національних валютах, валютні курси до долара США і ключові національні фондові індекси). Отримані ними результати свідчать про те, що найбільший вплив на країни, що розвиваються, мали оголошення про перший етап КП (2008-2009 рр.) і про скасування цієї політики (2013) [2-6].

Більшість досліджень сходяться на тому, що зміни в грошово-кредитній політиці США викликають зміни цін іноземних активів, головним чином цін облігацій та акцій.

Водночас, слід зазначити, що згадані дослідження не охопили останній період (підвищення процентних ставок в США (після грудня 2015 р.)) і загальну картину за останні 20 років, на що і буде спрямоване наше дослідження. Для його проведення було сформовано вибірку з наступних країн, що розвиваються: Мексика, Південно-Африканська Республіка (ПАР), Таїланд, Бразилія, Південна Корея, Чилі, Аргентина, Індія на Індонезія, оскільки їх економічні процеси найбільш активно реагують на грошово-кредитну політику США.

Метою даної статті є дослідження впливу грошово-кредитної політики ФРС США, зокрема її нетрадиційних заходів, на світові фінансові ринки з акцентом на країни, що розвиваються.

Результати дослідження. У теорії можна виділити два основних канали впливу грошово-кредитної політики

США на реальний і фінансовий сектор економіки. Перший передбачає такі заходи грошово-кредитної політики, які діють на американську економіку в бік її стимулювання або стримування, що здійснює відповідний вплив і на глобальний попит, враховуючи роль США у світовій економіці. Другий канал пов'язаний з впливом на ціни активів – насамперед, на процентну ставку і валютний курс. Наприклад, коли ФРС проводить стримуючу грошово-кредитну політику і підвищує процентні ставки, відбувається погіршення умов залучення коштів на світових фінансових ринках, збільшується премія за ризик для інвесторів, і міжнародні потоки капіталу скорочуються. Це створює тиск на національні валюти інших країн по відношенню до долара США у бік їх знецінення.

Вплив грошово-кредитної політики ФРС, ключовим інструментом якої є процентна ставка, на міжнародні фінансові ринки можна оцінювати з різ-

них боків. Для того щоб визначити вплив грошово-кредитної політики ФРС спочатку на американський ринок цінних паперів, варто дослідити ключові фондові інструменти і проаналізувати їх зв'язок із динамікою зміни процентних ставок.

Одним з ключових показників фондового ринку є біржовий індекс S&P500, у кошик якого входить 500 найбільших американських корпорацій, що мають найбільшу капіталізацію. Станом на березень 2019 року загальна капіталізація компаній, які є емітентами акцій, що включені в цей біржовий індекс, становить 20,8 трлн. дол. США (близько 80% ринкової капіталізації всіх компаній) [8]. Це на 300 млн. дол. США більше, ніж загальний обсяг ВВП США у 2018 році. Від руху S&P500 залежать тенденції всіх фондових майданчиків світу, адже індекси інших країн мають високий рівень кореляції з S&P500 (рис. 1).

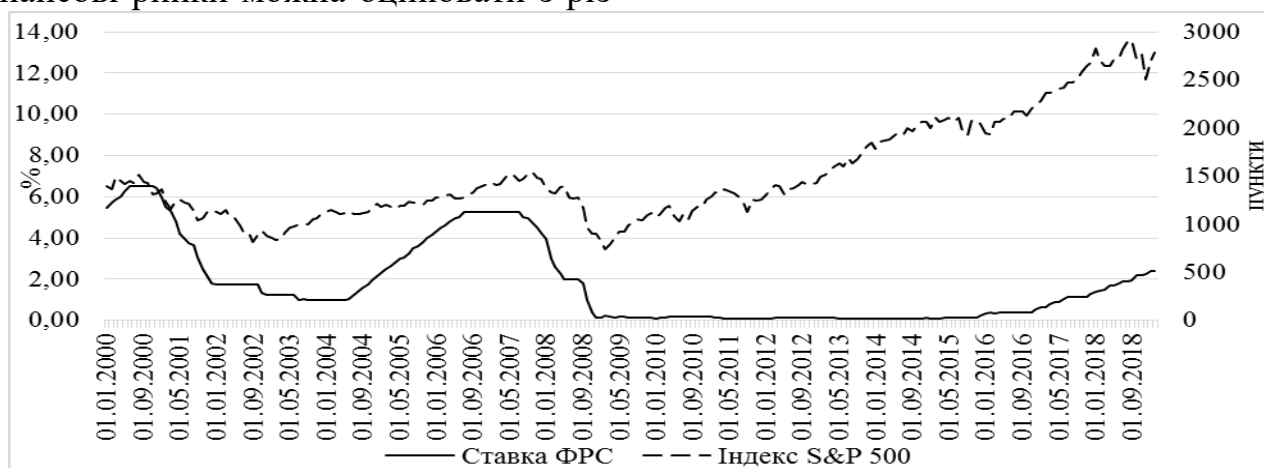

Рис. 1. Співвідношення динаміки ставки ФРС по федеральним фондам США (ліва шкала) і біржового індексу S&P500 (місячні дані) (права шкала), 2000-2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [8]

Причиною такого руху біржового індексу S&P500 можуть бути багато

вагомих факторів. У першу чергу, варто відзначити зростання вартості акцій

через низьку процентну ставку грошово-кредитної політики ФРС. Загалом між ставкою ФРС і індексом S&P500 спостерігається інтенсивний непрямої зв'язок – чим нижча ставка, тим вищий індекс. Фундаментально це пояснюється тим, що ставка впливає на умови кредитування, а значить і на зростання або скорочення виробництва. Відповідно зростає або спадає попит на акції компаній, що знаходяться в обігу на фондовій біржі.

При появі ознак суттєвої фінансової нестабільності у вересні 2007 р. у США почався цикл пом'якшення грошово-кредитної політики. До грудня 2008 р. ключова процентна ставка ФРС – ставка по федеральних фондах – була знижена до діапазону 0-0.25%, впритул наблизившись до своєї нижньої межі, що стало причиною гальмування падіння ринку. Так, індекс S&P500, зниження якого з жовтня 2007 р. по березень 2009 р склало 57%, практично відновився до своїх максимальних передкризових значень до жовтня 2012 р. Тому ефект вжитих заходів на динаміку ринку акцій можна охарактеризувати як однозначно позитивний.

Оскільки процентні ставки до банкрутства інвестиційного банку Lehman Brothers вже знаходилися поблизу нульової позначки, можливості стандартної грошово-кредитної політики (зокрема зменшення норми обов'язкового резервування) були вкрай обмежені: знижено процентні ставки по короткостроковим активах та збільшено грошову пропозицію, проте економічну рецесію і безробіття подолати не вдалося. Крім того, стала реальною пастка ліквідності, коли

учасники ринку (за Дж. М. Кейнсом) починають заощаджувати з огляду на дефляційні очікування, а облікова ставка вже знижена до нуля. Тому з кінця 2008 р. ФРС була змушена перейти до нетрадиційних інструментів грошово-кредитної політики, або політики КП.

Керівництво ФРС США одним з перших у світовій практиці запровадило програму КП загальним обсягом близько 4 трлн. дол. США, яка проводилася у 3 етапи. Програми КП I, II і III діяли: з листопада 2008 р. по грудень 2009 р., з листопада 2010 р. по червень 2011 р і з вересня 2012 по жовтень 2014 року відповідно [9]. Основною метою КП I був викуп іпотечних та інших облігацій на 1,7 трлн. дол. США, КП II – США на 600 млрд. дол. США (по 75 млрд. дол. США на місяць), а також реінвестування до кінця III кварталу 2011 р. у ці самі активи ще 300 млрд. дол. США прибутків, отриманих від раніше придбаних облігацій. Мета програми КП III – підвищення темпу зростання заробітних плат та скорочення безробіття.

Планувалося, що у рамках КП III ФРС буде щомісячно викуповувати казначейські облігації на суму 85 млрд. дол. США. Джерелом цих покупок був «друкарський верстат», який працював на «повну потужність». Основними власниками казначейських облігацій США виступали комерційні банки. Відповідно, при проведенні цієї програми, збільшення попиту на власні облігації з боку ФРС викликало зростання їх вартості, на чому заробляли банки. Крім того, при продажу цих боргових паперів, банки отримували вільні грошові кошти, після чого планувалося, що вони будуть спрямо-

вані направляли на кредитування споживчого та корпоративного секторів.

Ефект за наміченим планом був лише на ринку праці, який демонстрував зростання, економіка США зростала на 2-2.5 % в рік, зростання обсягів кредитування реального сектору економіки не відбулося, а, відповідно, відновлення рівня ВВП після рецесії виявилось більш тривалим, ніж передбачалося.

Інтерес до кредитування з боку банків вичерпався: з огляду на сформовану економічну ситуацію в країні, багато банків оцінювали прибуток від повернення кредитів у майбутньому занадто низьким, віддаючи перевагу безризиковому застосуванню коштів, отриманих від ФРС в результаті продажу цінних паперів, наприклад, розміщенню їх у формі депозитів на рахунках ФРС. До того ж, замість кредитування, комерційні банки я інвестували отримані кошти у ринок акцій, що і стало причиною активізації інве-

стиційних процесів на фондовому ринку США. Підтвердженням цього є динаміка S&P500, адже саме під час програми КП III спостерігаємо зростання даного індексу (рис.1). У цілому, з кінця 2008 р. по жовтень 2014 р. на реалізацію програми було використано 3,6 трлн. дол. США. Ця сума перевищила зростання номінального ВВП (2,5 трлн. дол. США) за час дії КП. Крім того, така політика стала причиною зростання індексів всіх фондових ринків світу, що буде розглянуто пізніше.

Проаналізуємо для всього досліджуваного нами періоду (з початку 2000 р. по березень 2019 р.) реакцію ставок по казначейських цінних паперах окремих країн, що розвиваються, а також, ключового ринку Єврозони – облігацій Німеччини – у відповідь на зміну ставок по аналогічним цінним паперам у США (Treasury Bills), адже рівень кореляції між ними досить високий, щоб його ігнорувати (рис. 2).

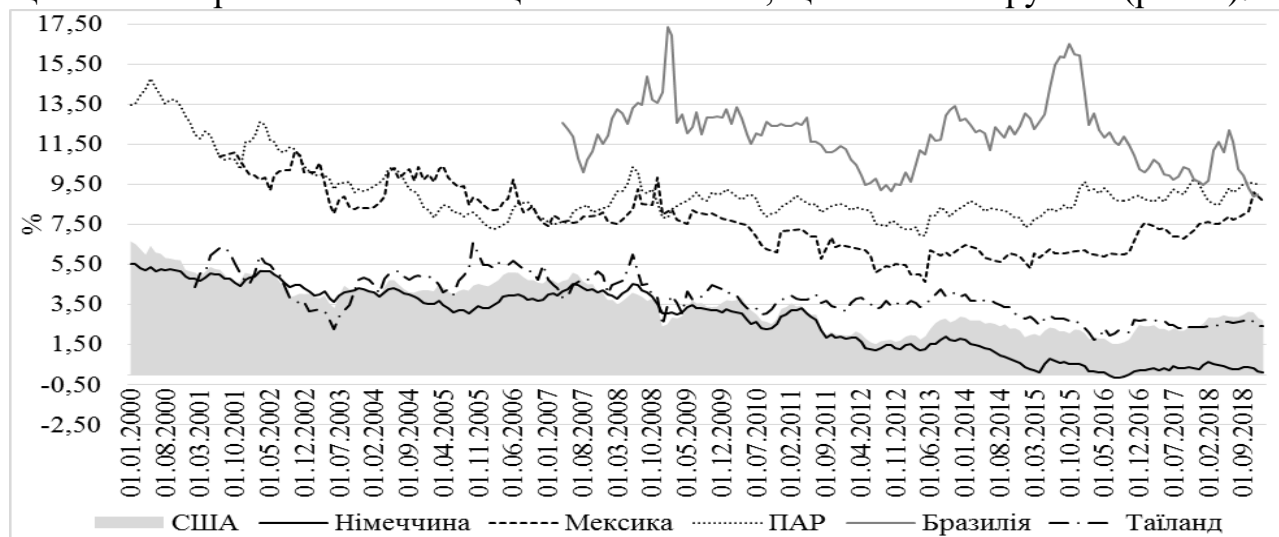

Рис. 2. Динаміка прибутковості 10-річних казначейських облігацій США, Німеччини та окремих країнах, що розвиваються, 2000-2019 рр.

Джерело: складено авторами за даними джерела [8] (дані по Бразилії доступні з 01.05.2007)

Порівнюючи рис. 1 і рис. 2, бачимо, що ставки по казначейських цінних паперах в США змінюються практично синхронно зі ставкою по федеральних фондах, тим самим відображаючи зміни в грошово-кредитній політиці країни. Цей зв'язок підтверджується на основі побудови кореляційно-регресійної моделі за місячними даними ФРС (2000-2019 рр.) [8], яка характеризуватиме залежність зміни прибутковості Treasury Bills – \hat{y} від зміни ставки ФРС – x_1 . У результаті побудови отримано наступну модель: $\hat{y} = 2.6 + 0.5x_1$ ($R^2 = 0.85$).

У даному випадку коефіцієнт лінійної кореляції складає 0,85 і вказує на сильний прямий зв'язок прибутковості довгострокових казначейських облігацій США із ставкою ФРС. Отже, зі зменшенням ставки на 1%, прибутковість 10-річних облігацій США зменшиться на 0.5%.

Відповідно до теорії сегментації ринку («preferred habitat theory») підвищення попиту з боку ФРС на довгострокові казначейські облігації в рамках КП повинно призводити до зростання їх цін і до падіння доходностей по ним (ціни на облігації і доходності за ними знаходяться в оберненій залежності). Відтак, програми кількісного пом'якшення ФРС, разом із нульовою процентною ставкою, стали причиною зниження прибутковості даного інструменту. На початок кризи 2008 року, прибутковість казначейських облігацій США становила близько 4%. У 2007 р. вона була ще вище – 5%. Але, якщо повернутися до подій, коли ФРС дотримувалася вкрай м'якої грошово-

кредитної політики, то їх прибутковість опускалася до 1.5-2%.

Фактично, дії ФРС сприяли відновленню інтересу інвесторів до ризику. Пов'язуючи з екстремними заходами ФРС певні надії на відновлення економіки, інвестори збільшували свої інвестиції саме в акції, як більш ризикований і більш прибутковий клас активів. Паралельно відбувалося скорочення інвестицій в найбільш надійні інструменти, такі як казначейські облігації, які користуються попитом в періоди максимальної невизначеності на ринках та відсутності перспектив зростання. Така логіка поведінки інвесторів служить ще одним з можливих пояснень динаміки вартості умовно безризикових (казначейські облігації) і ризикових активів (акцій). Це доводить гіпотезу про те, що монетарна політика ФРС впливає не тільки на фондовий ринок США, а й на ринок боргових цінних паперів. Крім того, під її впливом був не тільки американський ринок, а й ринок інших країн.

На окремих етапах процентні ставки ряду країн дійсно демонструють залежність від циклів грошово-кредитної політики США. Так, наприклад, ставка по казначейських цінних паперах Таїланду з 2001 до початку 2007 р. практично повторює динаміку ставки в США. До початку глобальної економічної та фінансової кризи процентні ставки в Мексиці загалом слідували циклу грошово-кредитної політики США. Значні розбіжності стали спостерігатися на початку кризи, коли країни, що розвиваються підвищили процентні ставки на тлі зниження процентних ставок в США. Порівняти ставки в період дії політики КП в США скла-

дніше, але вже після оголошення про початок її скасування підвищилися процентні ставки в Бразилії і з деяким лагом – в ПАР.

Аналіз динаміки відсоткових ставок США та Німеччини (рис. 2) дає можливість висунути гіпотезу про високий рівень кореляції між ними. Дана гіпотеза підтверджується за допомогою побудови моделі лінійної регресії: $\hat{y} = -1.56 + 1.23x_1$, де \hat{y} – прибутковість облігацій Німеччини, а x_1 – США, доходність яких, в свою чергу, залежить від ставки ФРС ($R^2 = 0.8$).

Отже, можемо зробити висновок, що рівень кореляції 10-річних облігацій США і Німеччини також вкрай високий (0.8) і зі зміною прибутковості 10-річних облігацій США на 1%, доходність таких самих облігацій Німеччини зміниться на 1.23%. Причиною такого високого рівня кореляції є поглиблення глобалізації та інтеграції світової фінансової системи. Ключові інституційні інвестори ведуть свою діяльність на ринках усього світу, що і

ліквідувало кордони між фінансовими інструментами різних країн. Тому, зміни в грошово-кредитній політиці ФРС викликають реакцію по всьому світу. Але, причиною такої динаміки облігацій Німеччини є і політика Європейського Центрального Банку (ЄЦБ). Протягом 2016 року, прибутковість боргових паперів досягала негативного рівня (-0.15%), що було спричинено від'ємною ставкою ЄЦБ. Для того щоб з'ясувати реакцію відсоткових ставок інших ЦБ світу на монетарну політику ФРС, знову ж таки потрібно згадати події, які розгорталися в 2007-2008 рр. Першою на шлях зниження процентної ставки стала ФРС. Варто звернути увагу, що спочатку, такі регулятори, як ЄЦБ і Банк Англії навпаки підвищили на незначний рівень свої процентні ставки, але, потім, в кінці 2008 р. після подій 15 жовтня, різко почали знижувати свої процентні ставки і проводити схожі з політикою КП програми (рис. 3).

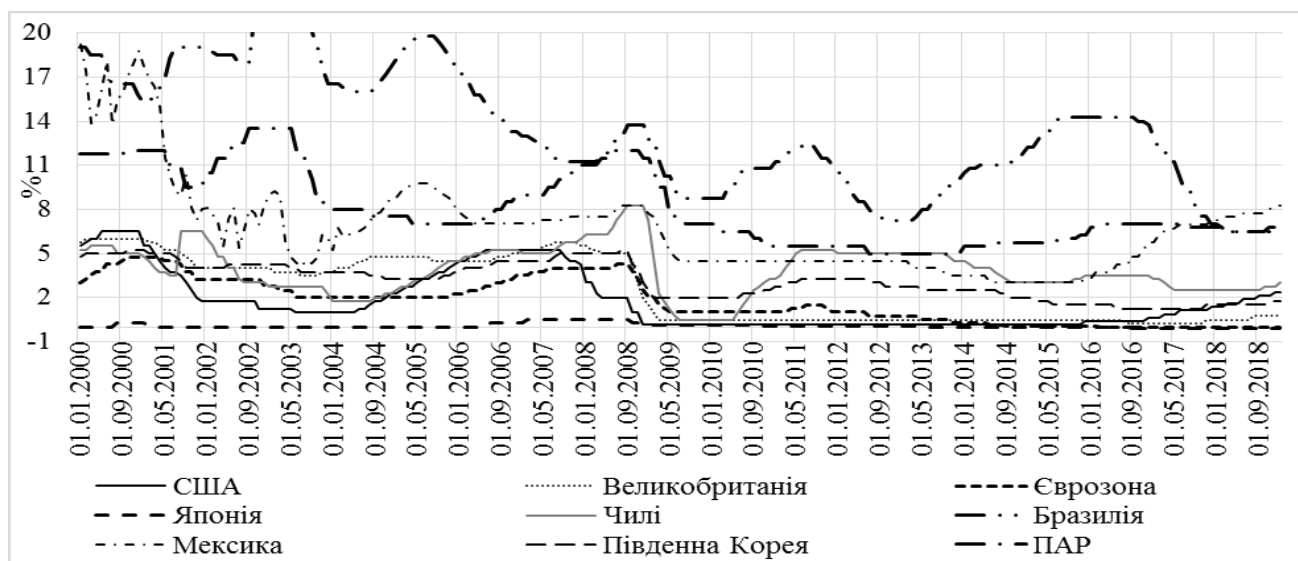

Рис. 3. Відсоткові ставки ЦБ країн вибірки за 2000-2019 рр.

Джерело: складено автором за даними джерела [11]

Причина зовсім не в тому, що грошово-кредитна політика ФРС – це ключовий орієнтир для інших банківських регуляторів. Так, його роль і важливість заперечувати не розумно, але, перші негативні події спостерігалися в економіці США, і тому першою реагувала ФРС, а далі, зниження біржового індексу S&P500 та обвал іпотечного ринку США через канал транскордонного руху капіталу стали причиною фінансового колапсу вже на інших ринках світу, і тим самим, фундаментальним фактором пом'якшення грошово-кредитної політики ЄЦБ, Банку Англії і Банку Японії.

Після 2015 року ФРС почала піднімати процентну ставку. Слідом за підвищенням процентної ставки ФРС свої процентні ставки збільшили ряд країн, що розвиваються, перш за все центральні банки латиноамериканських країн. Якщо вони знижують у відповідь свої процентні ставки, це призводить до того, що попит на їх національні валюти падає. Проте на практиці ми вже спостерігаємо зниження ставок в Чилі і Бразилії в 2019 р., причому Бразилія знизила її до 7%.

Особливий інтерес представляє вплив грошово-кредитної політики США на економіки країн, що розвиваються, роль яких в світовій економіці протягом останніх двох десятиліть досить стабільно підвищується. А на окрему увагу в цьому контексті заслуговує саме політика КП, оскільки вона мала важливі зовнішні ефекти для світової економіки загалом.

Ліквідність, що емітовано під час першої фази нетрадиційної монетарної політики переважно спожито на розвинутих ринках, на яких у цей період

були досить високими дохідність активів і попит на капітал. Проте, через недовість трансмісійного механізму і, як наслідок, обмежену активізацію реального сектору економіки та падіння дохідності активів на ринках розвинутих країн, друга фаза цієї політики відзначилась міграцією великих обсягів капіталу на ринки країн, що розвиваються, де дохідність за активами потенційно є вищою [9, с. 81].

Під впливом надлишку ліквідності, зростання апетиту інвесторів до ризику і обмежених можливостей високоприбуткових вкладень усередині США, а також через різницю, яка виникла в процентних ставках між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються (багато з яких зберігали відсоткові ставки на відносно високому рівні для підтримки валютного курсу), почався перетік капіталу з першої групи країн в другу. Під час проведення політики КП спостерігався надмірний приплив головним чином короткострокового капіталу в країни, що розвиваються, який створював загрозу «надування бульбашок» на їх фінансових ринках. Аналіз індексу MSCI (це фондовий індекс ринкової капіталізації акцій компаній, метою якого є вимірювання продуктивності ринків цінних паперів розвинутих країн та країн, що розвиваються) підтверджує це (рис. 4).

Динаміка індексу MSCI країн, що розвиваються (MSCI EM), відображаючи стан фондових ринків країн, що розвиваються, сильно корелює з індексом S&P500. Позитивна динаміка індексу змінювалася його падінням через відсутність додаткової ліквідності в перервах між стимулюючими за-

ходами ФРС. Так само, як і американський фондовий ринок, ринки країн, що розвиваються, надзвичайно позитивно реагували на дії ФРС. Під час першого кількісного пом'якшення індекс MSCI для країн, що розвиваються, зріс на 80%, під час другого пом'якшення зростання було значно меншим – 18.7% (що свідчить про зменшення ефекту новизни від проведення політики КП). У період між

двома пом'якшеннями індекс упав на 4.4%. Наслідки третього пом'якшення ще песимістичніші: якщо розвинуті фондові ринки зростають, то ринки країн, що розвиваються, характеризуються негативними тенденціями. Тобто, можна зробити висновок про зменшення впливу кожного наступного раунду КП на фондовий ринок цих країн.

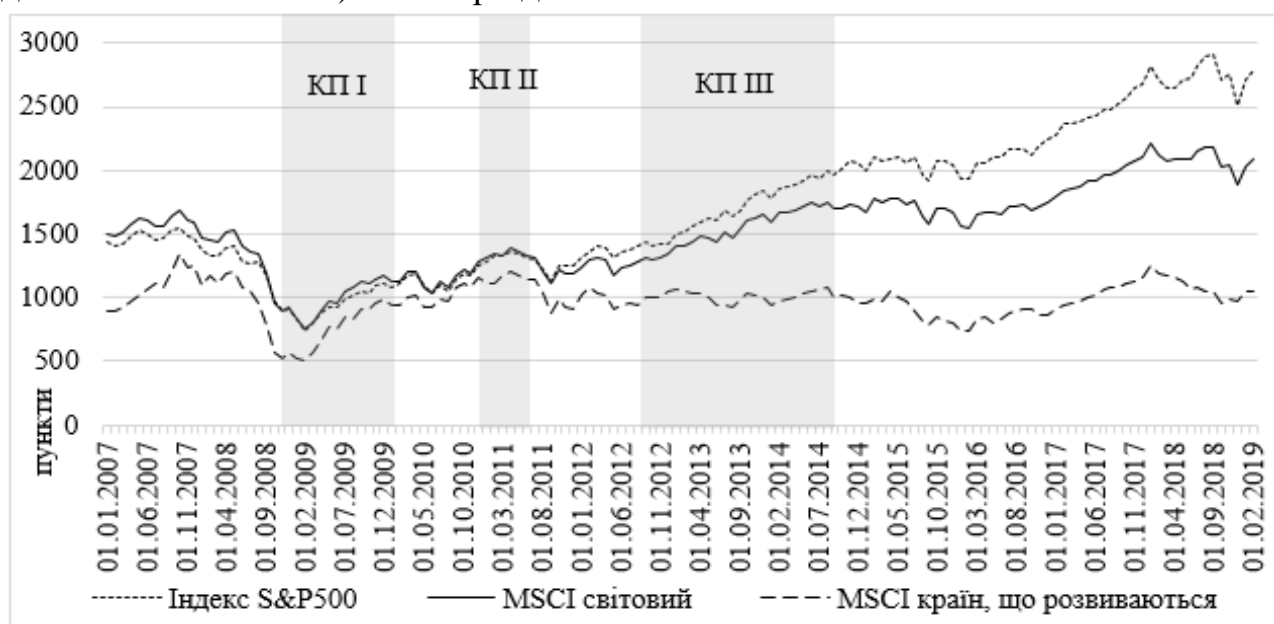

Рис. 4. Вплив політики кількісного пом'якшення на фондові ринки

Джерело: складено автором за даними джерела [10]

Вплив політики КП спостерігався на всіх фондових ринках та свідчить про те, що їх динаміка залежить не від економічної ситуації, а від дій центральних банків, насамперед ФРС.

Деталізуючи, варто зазначити, що особливо помітним приплив капіталу був у випадку з портфельними інвестиціями, які здійснювалися за посередництва транснаціональних банків (ТНБ), адже одним з напрямів взаємодії національних фінансових систем є здійснення операцій саме через ТНБ. Транснаціональний банк – це великий універсальний банк, який досяг такого

рівня міжнародної концентрації та централізації капіталу, що завдяки взаємодії з промисловим капіталом (ТНК) передбачає його реальну участь в економічному розподілі світового ринку позикових капіталів та кредитно-фінансових послуг. Здійснюючи консультативне, фінансове та інформаційне обслуговування ТНК усіх секторів економіки у країнах базування та за кордоном, ТНБ сприяли перенесенню транскордонного впливу політики ФРС на міжнародні фінансові ринки.

Роль ТНБ у міжнародних потоках капіталу підсилюється через кредитування держав, участь у фінансуванні діяльності міжнародних кредитно-фінансових організацій, обслуговування ринку євровалют і ринку цінних паперів, фінансування іпотеки, розрахункове обслуговування населення тощо.

Так, чистий приплив портфельних інвестицій в країни, що розвиваються, в 2010 р. становив 184,5 млрд. дол. США, перевищивши показник докризового 2007 р. (98,3 млрд. дол. США); ще більших значень він досяг в 2012 р. (230 млрд. дол. США) [12]. При цьому у структурі портфельних інвестицій основна частина припливу припадала на операції з борговими цінними па-

перами. Приплив капіталу викликав зростання вартості активів у країнах, що розвиваються, і скорочення процентних ставок [6, с. 112].

У результаті даного руху капіталу на валютних ринках країн, що розвиваються виник тиск на національні валюти у бік укріплення, що створило загрозу для зовнішньої конкурентоспроможності їх продукції (рис. 5). Оскільки зовнішня торгівля цих країн чутлива до змін їх валютних курсів, подібна тенденція створила загрозу погіршення сальдо поточного рахунку платіжного балансу і кризи державних фінансів. Стали навіть звучати звинувачення США в розв'язуванні «валютних війн» (за аналогією з ситуацією 1930-х рр.)

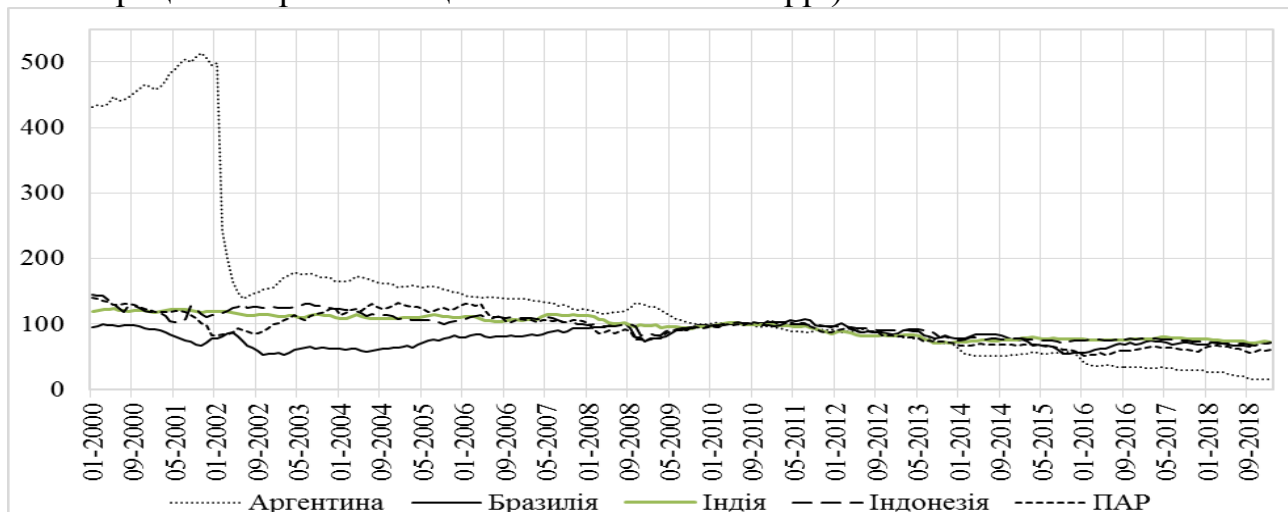

Рис. 5. Номінальний ефективний курсу валютний курс (НЕОК) країн, що розвиваються, 2000-2019 рр. (грудень 2010 р. = 100)

Джерело: складено автором за даними джерела [10]

Серед розглянутих країн з найбільшим зростанням НЕОК в другій половині 2009-2010 рр. зіткнулися Бразилія, ПАР і Індонезія. Однак це зростання носило тимчасовий характер і до кінця 2010 р. припинилося практично у всіх країнах (за винятком Бразилії).

Наступним важливим шоком з боку грошово-кредитної політики США для країн, що розвиваються, стали заяви про скасування третьої програми КП, які прозвучали вперше в травні 2013 р. Вони привели до відтоку спекулятивного капіталу, що надійшов на попередньому етапі в економіці цих країн.

В період з 22 травня 2013 р. по кінець червня 2013 р. різко зросла волатильність на ринках цінних паперів країн, що розвиваються, яка вимірюється як 30-денні стандартні відхилення цін на акції та облигації (MSCI-EM і EMBI відповідно) [2, с. 7].

Наступні фактичні заходи щодо згортання програми посилили початковий ефект. У результаті з травня 2013 по січень 2014 року (період найбільшого тиску на валютних ринках країн, що розвиваються) НЕОК аргентинського песо впав на 21.4%, індонезійської рупії – на 18.1%, південноафриканського ранда – на 14.6%, бразильського реала – на 12%, індійської рупії – на 11.6% [10].

Як відзначають С. І. Брус та Є.О. Бублик [9, с. 81], здійснюючи позитивний вплив на стимулювання експортної діяльності країн реципієнтів, зростання їх фондового та кредитного ринків, зміцнення національної валюти, міжнародний рух капіталів і, як наслідок, на динаміку цін на активи за межами США грошово-кредитна політика цієї країни також створює й істотні загрози підвищеної волатильності їх фінансових систем. До факторів, які формують такі загрози країнам, що розвиваються, відносяться:

1. Транскордонна міграція капіталу, яка виникає через проциклічний характер політики КП для таких країн;

2. Існуючі інструменти монетарної політики таких країн не здатні ефективно впливати на міграцію потоків капіталу;

3. Збільшення попиту на активи на ринках країн, що розвиваються, залежить від тривалості реалізації політики і перспектив її завершення (така

залежність містить загрозу для фінансового суверенітету країн, що розвиваються).

Виникає питання про те, які заходи економічної політики можуть знизити витрати від зростання волатильності, викликаного грошово-кредитною політикою США. З'являється фундаментальна проблема, яка піднімалася, наприклад, в роботі Х. Рей [13]. Якщо вплив грошово-кредитної політики США на малі відкриті економіки досить значний, то класична трилема грошово-кредитної політики фактично перетворюється на дилему. Тобто в умовах вільного транскордонного руху капіталу незалежна грошово-кредитна політика фактично проводитися не може, і єдиним виходом стає введення обмежень на транскордонний рух капіталу (безпосередньо або через заходи макропруденційної політики).

Справа в тому, що можливості для стримування припливу капіталу і зміцнення національних валют країн, що розвиваються, під час проведення політики КП в США були вельми обмежені. Підвищення процентних ставок призвело б до ще більшого припливу капіталу і тиску на національні валюти, зниження – до «перегріву» економіки і подальшого наростання «фінансових бульбашок». Отже, одним з небагатьох інструментів, що залишалися в розпорядженні влади були валютні інтервенції і валютні обмеження на транскордонний рух капіталів.

На наш погляд, показовим є те, що саме в період припливу капіталу в країни, що розвиваються, пов'язаного з проведенням нетрадиційної грошово-кредитної політики в США, відбува-

ється теоретична «реабілітація» використання валютних обмежень по транскордонним операціям з капіталом [14].

Ще одним способом вирішення проблеми могло б стати міжнародне обговорення проблеми координації економічної політики, врахування ФРС при прийнятті рішень щодо грошово-кредитної політики зовнішніх ефектів, що виникають від них.

Також слід зазначити такий напрямок впливу грошово-кредитної політики США на глобальну економіку – вплив на світові ціни енергоносіїв. Справа в тому, що ціни на будь-яку сировину в світовій системі товарно-сировинного ринку вимірюється в американській валюті, відповідно, ціни на нафту – це співвідношення нафти/долара. Саме у зв'язку з подіями, спричиненими діями ФРС, курс американської валюти почав демонструвати різке зміцнення. З цієї причини, товарно-сировинний ринок, включаючи ціни на нафту, мідь, вугілля, пшеницю та інші товари, почав своє різке зниження, що стало причиною величезного дефіциту багатьох країн з економікою, що розвивається. Однак, це вже предмет подальших досліджень.

Висновки. Отже, грошово-кредитна політика ФРС впливає не тільки на міжнародний фінансовий ринок, а й на реальний сектор економіки всіх країн світу. Динаміка більшості фондових ринків світу тісно корелює з динамікою фондового ринку США. Реакція на дії ФРС спостерігається, як на ринку цінних паперів США, так і на між-

народному товарно-сировинному і кредитному ринку. Знизити рівень впливу ФРС неможливо, що впливає на розвиток економіки країн, що розвиваються, особливо з ключовим для бюджету сировинним сектором.

Проте слід визнати, що вжиті ФРС США у 2007-2013 рр. монетарні заходи дозволили оперативнo пом'якшити наслідки фінансової кризи, амортизувати падіння ділової активності, запобігти кризі банківських систем, компенсуючи ключовим установам загрозу втрати ліквідності, уникнути обвалу цін на активи, забезпечити кредитне фінансування економічної діяльності, тобто зберегти передумови для економічного зростання. Усе це досягнуто саме завдяки програмам, реалізованим у рамках нетрадиційної монетарної політики, що наповнило ринки дешевою ліквідністю, вилившись в тривале й упевнене зростання фондового ринку.

Грошово-кредитна політика США протягом досліджуваного часового інтервалу позначалася на країнах, що розвиваються, причому сильнішим цей вплив було в період здійснення політики кількісного пом'якшення (2008-2014 рр.). Вплив здійснювався головним чином через ціни фінансових активів (насамперед – облігацій, а також акцій) за допомогою руху міжнародних потоків капіталу. З макроекономічних показників найбільший вплив змін в грошово-кредитної політики США відчували валютні курси і відсоткові ставки.

Список використаної літератури

1. Вожжов А.П., Гринько Е.Л., Черемисова Д.В. Трансформация денежного обращения и изменение парадигмы стимулирования экономического роста: исторический аспект и требования современности. *Бизнес Информ.* 2013. № 12. С. 8–16.
2. Chen J., Mancini-Griffoli T., Sahay R. Spillovers from United States Monetary Policy on Emerging Markets: Different This Time? *IMF Working Paper WP/14/240*. 2014. 30 p.
3. Saceres C., Carriere-Swallow Y., Demir I., Gruss B. (2016) U.S. Monetary Policy Normalization and Global Interest Rate. *IMF Working Paper WP/16/195*. 2016. 46 p.
4. Bhattarai S., Chatterjee A., Park W.Y. US Monetary Policy Spillovers. URL: <https://www.aof.org.hk/research/HKIMRuploads/publication/471/wp201717.pdf> (дата звернення: 21.04.2019)
5. Avdjiev S., Gambacorta L., Goldberg L. S., Schiaffi S. U.S. Monetary Policy as a Changing Driver of Global Liquidity. URL: <http://libertystreeteconomics.newyorkfed.org/2017/10/us-monetarypolicy-as-a-changing-driver-of-global-liquidity.html> (дата звернення: 21.04.2019)
6. Borrallo F., Hernando I., Valles J. The Effects of US Unconventional Monetary Policies in Latin America. *International Spillovers of Monetary Policy / eds. Garcia A.E., Bolaños A.O.* Center for Latin American Monetary Studies. 2017. P. 11-154.
7. Monetary Policy report. URL: https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/20130717_mprfullreport.pdf. (дата звернення: 11.05.2019)
8. FRED Economic Data. URL: <https://fred.stlouisfed.org/>. (дата звернення: 11.05.2019)
9. Брус С. І., Бублик Є. О. Політика кількісного пом'якшення у США та ЄС: особливості, ризики, перспективи. *Економіка України*, 2016. № 2 (651). С. 76-95.
10. Bank for International Settlements. URL: <https://www.bis.org/statistics/index.htm>
11. MSCI. URL: <http://www.msci.com>. (дата звернення: 11.05.2019)

12. World Economic Outlook Database as of October 2013. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/02/weodata/index.aspx>. (дата звернення: 11.05.2019).
13. Rey H. Dilemma not Trilemma: The Global Financial Cycle and Monetary Policy Independence. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Policy Symposium*. 2013. P. 285–333.
14. The Multilateral Aspects of Policies Affecting Capital Flows. URL: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2011/102111.pdf>. (дата звернення: 11.05.2019)
15. Bussolo M. & Luis F. Lopez-Calva. Shared prosperity: paving the way in Europe and Central Asia. URL: <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/2014/04/19426931/shared-prosperity-paving-way-europe-central-asia>. (дата звернення: 11.05.2019).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190096](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190096)

JEL Classification E52, E58, F21, F31, G15

THE INFLUENCE OF THE MONETARY AND CREDIT POLICY OF THE FEDERAL RESERVE SYSTEM OF THE USA ON INTERNATIONAL FINANCIAL MARKETS: THE ASPECT OF DEVELOPING COUNTRIES

GORDIEIEVA Daria

*PhD of Economic Sciences, Senior Lecturer,
Department of Economics of Institute of banking
technologies and business of Banking University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0474-3138>
e-mail: gordeyeva.daria@ubs.edu.ua*

NIKITCHUK Stanislav

*student of Economics master program
of Institute of banking technologies and business
of Banking University
e-mail: nikichuk1997@gmail.com*

Abstract. *In the article the bank regulator of the USA - the Federal Reserve System (FRS) is considered. Based on a study of monthly data for the period from January 2000 to March 2019, using the methods of statistical and correlation-regression analysis, the influence of the FRS monetary policy on international financial markets is estimated. The forward reaction of monetary policy of the other bank regulators on decisions of FRS after crisis of 2008-2009 was revealed. Key trends of the world financial platforms because of change of monetary policy of FRS and possible consequences for actual and financial sectors of the world economy were allocated.*

Keywords: *The Federal Reserve System, monetary policy, quantitative easing, financial markets, securities market, interest rate, capital.*

After the financial crisis of 2008-2009, the Federal Reserve System was the most important player in shaping the main trends in international financial markets. The scale, tools and transboundary impact of the policy of this regulator are of interest and discussion in the scientific community, which determines the relevance of the study of the reactions of world financial markets and national banks to the actions of the American regulator.

The aim of the study is to analyze the impact of the US Federal Reserve monetary policy, in particular, non-traditional monetary incentive measures on world financial markets with a focus on developing countries. Research by other scientists did not cover the last period - the increase in interest rates in the United States (after December 2015) and the general picture over the past 20 years, which is what the study is aimed.

In the article the influence FRS monetary policy on the international financial markets, including the stock, currency and commodity markets is estimated. For the analysis of data, the statistics indicators characterizing dynamics of driving of major financial instruments and the markets since 2007 and finishing with the beginning of 2019 are used. As comparison, the analysis of dynamics of the Federal Reserve interest rates and the S&P500 market index was used. The influence of FRS on the American, German and bonds of individual developing countries is defined. On this basis, the conclusion is drawn that securities have high correlation, but the other Central banks take part in it. The forward reaction of the other bank monetary policy regulators on decisions of FRS after crisis of 2008-2009 was revealed.

In conclusion, key trends of the world financial platforms because of change of the FRS monetary policy and possible consequences for actual and financial sectors of the world economy were allocated.

The monetary policy of the United States affected the developing countries, and this influence was stronger during the implementation of the quantitative easing policy (2008-2014). Influence was carried out mainly through the prices of financial assets (primarily, bonds, as well as shares) through the movement of international capital flows. From macroeconomic indicators, the greatest impact of changes in US monetary policy was experienced by exchange rates and interest rates.

References

1. Vozhzhov, A.P., Grinko, E.L., Cheremisova, D.V. (2013). Transformatsiya denezhnogo obrascheniya i izmenenie paradigmy stimulirovaniya ekonomicheskogo rosta: istoricheskiy aspekt i trebovaniya sovremennosti. *Biznes Inform*, 12, C. 8–16 [in Ukrainian].
2. Chen, J., Mancini-Griffoli, T., Sahay, R. (2014). Spillovers from United States Monetary Policy on Emerging Markets: Different This Time? *IMF Working Paper WP/14/240*, 30 p.
3. Caceres, C., Carriere-Swallow, Y., Demir, I., Gruss, B. (2016). U.S. Monetary Policy Normalization and Global Interest Rate. *IMF Working Paper WP/16/195*. 2016.
4. Bhattarai, S., Chatterjee, A., Park, W.Y. US Monetary Policy Spillovers. Retrieved from: <https://www.aof.org.hk/research/HKIMRuploads/publication/471/wp201717.pdf> (accessed 21.04.2019).

5. Avdjiev S., Gambacorta L., Goldberg L. S., Schiaffi S. U.S. Monetary Policy as a Changing Driver of Global Liquidity. Retrieved from: <http://libertystreeteconomics.newyorkfed.org/2017/10/us-monetarypolicy-as-a-changing-driver-of-global-liquidity.html> (accessed 21.04.2019).
6. Borrallo, F., Hernando, I., Valles, J. (2017). The Effects of US Unconventional Monetary Policies in Latin America. *International Spillovers of Monetary Policy / eds. Garcia A.E., Bolaños A.O.* Center for Latin American Monetary Studies, 11-154.
7. Monetary Policy report. Retrieved from: https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/20130717_mprfullreport.pdf. (accessed 11.05.2019).
8. FRED Economic Data. Retrieved from: <https://fred.stlouisfed.org/>. (accessed 11.05.2019).
9. Brus, S. I. & Bublyk, Ie. O. (2016). Polityka kilkisnoho pomiakshennia u SSHA ta YES: osoblyvosti, ryzyky, perspektyvy. *Ekonomika Ukrainy*, 2016, № 2 (651), С. 76-95 [in Ukrainian].
10. Bank for International Settlements. Retrieved from: <https://www.bis.org/statistics/index.htm> (accessed 11.05.2019).
11. MSCI. Retrieved from: <http://www.msci.com>. (accessed: 11.05.2019).
12. World Economic Outlook Database as of October 2013. Retrieved from: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/02/weodata/index.aspx>. (accessed 11.05.2019).
13. Rey, H. (2013). Dilemma not Trilemma: The Global Financial Cycle and Monetary Policy Independence. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Policy Symposium*, 285–333.
14. The Multilateral Aspects of Policies Affecting Capital Flows. Retrieved from: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2011/102111.pdf>. (accessed 11.05.2019).
15. Bussolo, M., Luis F. Lopez-Calva. Shared prosperity: paving the way in Europe and Central Asia. Retrieved from: <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/2014/04/19426931/shared-prosperity-paving-way-europe-central-asia>. (accessed 11.05.2019).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190081](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190081)

JEL Classification G21

DEVELOPMENT OF BANK INNOVATIONS IN KAZAKHSTAN UNDER THE CONDITIONS OF FUNCTIONING OF THE EAEU

GRIDNEVA Yelena

*Candidate of Economic Sciences,
professor «Kainar» Academy
Republic of Kazakhstan, Almaty
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3279-2036>
e-mail: elengred@mail.ru*

KALIAKPAROVA Gulnar

*PhD, Associate Professor «Kainar» Academy
Republic of Kazakhstan, Almaty
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1859-9774>
e-mail: GK_2003@rambler.ru*

ALPYSBAYEV Kaisar

*Senior Lecturer «Kainar» Academy
Republic of Kazakhstan, Almaty
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3349-701X>
e-mail: kaisaralp@gmail.com*

Abstract. *In the context of globalization, the issue of introducing and developing innovations in the banking sector is a modern and complex process. Innovative technologies make it possible to increase the image and financial independence of the bank. In this direction, EAEU countries have great experience in conducting scientific and technical cooperation and pursuing innovative policies, which in the future can become full partner countries for Kazakhstan. In the article, the authors identify the reasons for the emergence of new banking technologies, reveal the main ways of developing banking innovations in Kazakhstan in the conditions of the EAEU. The authors proposed a new interpretation of banking innovation.*

Keywords: *Kazakhstan, banks, second-tier banks (STB), banking, innovation, banking innovation, integration processes, EAEU, scientific and technological progress (STP).*

Аннотация. *В условиях глобализации проблема внедрения и развития инноваций в банковском секторе является современным и сложным процессом. Инновационные технологии позволяют повысить имидж и финансовую независимость банка. В этом направлении страны ЕАЭС имеют большой опыт в проведении научно-технического сотрудничества и проведении инновационной политики, которые в перспективе могут стать полноправными странами-партнерами для Казахстана. Для нашей страны важно вхождение в мировое сообщество, совершенствую техническую и инновационную базу. Авторы предложили новую интерпретацию банковских инноваций.*

Ключевые слова: *Казахстан, банки, банки второго уровня (ВБУ), банковская сфера, инновации, банковские инновации, интеграционные процессы, ЕАЭС, научно-технический прогресс (НТП).*

Problem statement. Banks are evolving under the influence of globalization factors. In modern conditions, any bank tries to implement banking innovations and offer the latest non-standard, multivariate services, products, processes and technologies, devices, new financial instruments, new forms of business that can improve their efficiency and enhance competitiveness.

At the same time, the insufficient level of scientific research in this direction does not allow banks to respond to changes in the real sector of the economy immediately. Therefore, a comprehensive study of theoretical and practical issues of innovative technologies in the activities of second-tier banks in the context of integration processes is relevant.

Literature Review and Problem Statement. Theoretical foundations of the study of innovations and innovative processes were laid by the works of such scientists as: J. Schumpeter, B. Twiss, G. Mensh, N.D. Kondratiev, H. Freeman, L. Medynsky, S.Yu. Glazyev, B. Santo, V.S. Utkin, R.A. Fathudinov and others.

Among the scientific publications that are devoted to problematic issues of banking management strategy and innovative activity, the development of directly innovative technologies and business processes in banks, the works of L.V. Koch, O.I. Lavrushin, L.P. Belykh, N.A. Kravchenko, Peter S. Rose, D. Simonson, G. Mason and others can be mentioned. Problems of introducing innovations in Kazakhstan were investigated by F.G. Alzhanova, R.A. Alshanov, A.A. Arupov, U. Baimuratov, K.S. Bay-

sholanova, F.M. Dnishev, A.S. Zharkynbaeva, A. Toksanova and others.

It should be noted that among the numerous publications devoted to devoted to the development, adoption and distribution of banking innovations, little attention was paid to the justification of the importance of their implementation in the banking system of Kazakhstan. It plays one of the main roles in the development of the country's economy, in the conditions of the functioning of the Eurasian Economic Union (EAEU), given the prospects and not excluding possible problems.

Purpose of article. To identify the main development paths and features of the introduction of modern innovative technologies in the domestic banking sector in the conditions of the EAEU functioning.

Results of the Research. The presidents of five countries - Russia, Belarus, Tajikistan, Kazakhstan and Kyrgyzstan, within the framework of integration, established the EurAsEC in accordance with the Agreement of October 10, 2000, signed by these countries. The aim of the creation of the EurAsEC was to form a clear organizational and legal structure which would ensure the mandatory implementation of all decisions taken on the performance of joint innovative projects. Later, after fourteen years, the EurAsEC was abolished and transformed into the EAEU (Eurasian Economic Union) from January 1, 2015, which included Russia, Belarus, Armenia, Kazakhstan, Kyrgyzstan [1].

EAEU assumes integration within the framework of a single economic space and a single customs territory, the main points of which are: abolition of customs

duties for participants in mutual trade in goods; introduction of common customs tariffs; development of economic restrictions with the exception of special anti-dumping and countervailing measures; other regulatory measures on trading with third parties [2, p. 26].

The EAEU countries are characterized by the fact that each of it individually is not competitive in most areas of economic activity due to lack of advanced research areas, inability to provide high-tech modernization of the real sector of the economy and unpreparedness of some industries for innovative processes in the economy, including banking sector.

Banks are one of the most difficult areas of business due to the specifics of the organizational structure and variety of functions [3, p. 3]. Banking products and services provided by banks of the EAEU countries have a certain similarity. Thanks to the adoption of innovative strategies by banks, in the banking sector, more and more offers of banking innovations – innovative services and products based on modern information and communication technologies, can be seen. In turn, this determined the development of innovative business in banks as a separate business model for increasing the efficiency of operational activities, expanding the client base and strengthening the position in the banking services market.

For the development of innovative processes in the banking sector, it is important to determine correctly the essence of the concept of “banking innovation”, which is ambiguously interpreted today.

O.V. Ivanova gives the following definition: “Banking innovation is the End

result of innovation activity, a specific type of financial innovation implemented by banks in the financial markets or in their own activity in the form of a new or improved banking product, service, process, organizational form or technology with the aim of more efficient formation and placing the resource potential of a commercial bank” [4, p. 7].

O.I. Lavrushin defines the concept of “banking innovation” as synthetic regarding the purpose and results of the bank. At the same time, the scientist emphasizes the fundamental novelty and the possibility of the multiple nature of innovation. Considering banking innovation, O.I. Lavrushin notes that its development and offer on the market is aimed at obtaining additional income by the bank, assisting customers in making profits through the innovative activities of banks, namely, “in the process of creating favorable conditions for the formation and deployment of resource potential through the introduction of innovations” [5, p. 23].

D.N. Ternovsky gives the following definition: “Banking innovations are the results of banking activities that are aimed at generating additional income both in tangible and intangible form, during the development and distribution of resources in parallel with innovations that would help preserve and increase the capital of bank customers” [6, p. 4].

P.V. Semikova says that banking innovation is the end result of innovative banking, which is developing in the form of a new banking product or service [7, p. 37].

In the big economic dictionary, it is noted that when using banking innovations, methods are used to conduct trans-

actions with new financial assets, or new operations with current assets, allowing to increase the effect of using financial resources of organizations [8, p. 138].

In our opinion, based on the foregoing, the following definition of banking innovation will be correct. *Banking innovation* – is an improvement, or the introduction and successful development of modern innovations in the banking sector, contributing to the stimulation of innovative activity, ensuring the competitiveness of the bank, maximizing profits and meeting customer needs, considering the scientific and technological progress (STP).

By developing and implementing innovative technologies in the banking sector, as in other sectors of the economy, we often rely on world experience and see how banking systems are developing in other countries. We note both positive and negative experiences. Practice shows that: 1) banking products and services are recognized as innovations only when the relevant patents are issued; 2) introduced innovations are quickly distributed among competing banks.

For the banking system of Kazakhstan, it is important not only the implementation of foreign experience, but also the introduction of its own innovative developments. It also should be noted that not always the positive experience gained in one country can lead to the same positive in another. Thus, it can be connected with regulatory framework established in the state, the unpreparedness of the population to introduce new banking products, that is, innovations are not always accepted and understood correctly. For example, such experience was with the introduction of payment cards, when the

majority of the population didn't have clear idea whether there was money on the cards. It was more common to have money in cash when you see it and can feel it. In addition, innovative banking products and services that have received widespread support in other countries do not show the same degree of adoption and distribution in the country that implements them. In other words, the blind introduction of foreign banking services and products does not always lead to the best expected result [9, p.26].

Within the framework of the EAEU, in order to develop financial policy, it is planned to concentrate efforts on creating a common financial market, creating conditions for mutual recognition of licenses in the banking, insurance and securities markets, and ensuring non-discriminatory access to the national financial markets of the EAEU states [15, p. 85]. In turn, this implies a clear understanding of the functioning of national financial markets and systems for their further harmonization with common international principles and standards.

Among the priority areas that require concerted action, the formation of monetary and foreign exchange mechanisms to ensure financial stability and economic growth within the framework of the EAEU integration processes, should be mentioned. In particular, the implementation of blockchain and cryptocurrency technologies deserves special attention. Their implementation requires the need to regulate and balance the possible risks and new opportunities. With all the difficulties with the introduction of new financial instruments and products, radically change the model of the financial market becomes to be possible.

Mutual cooperation is important in the field of development and integration of national payment systems of the EAEU member states, including the introduction of modern technologies and standards in payment systems [15, p. 49].

In the banking systems of the EAEU member states, payment systems demonstrate the greatest invasiveness.

By the development of new innovative electronic banking technologies in the banking sector in Russia, changes are observed in the bank-client system. An example is the development of remote banks, otherwise called self-service banks, where the use of financial services occurs via the Internet. In addition, the bank's client has the opportunity to receive information or use the services via email, social networks or the bank's website. An additional advantage of the development of innovative retail payment instruments is the reduction of the time gap associated with the attraction and allocation of resources, which determines the speed of economic development, because the bank is an intermediary between entities that own temporary free funds and entities that need these free monetary resources [10, p. 125].

The National Bank of Belarus recommends that the banks operating in the country gradually switch to the introduction and development of new banking products and services, thereby expanding their access to the global market of electronic banking technologies. Such proposals are primarily associated with an assessment of the activities of the National Bank. Opportunities for growth are minimal in the classical banking market with typical traditional products and services, since over the past 5-10 years, the

growth rate of the country's banking system has significantly outpaced the economic growth rate in Belarus. The opportunities of Belarusian banks are associated with an increase in the turnover of payment bank cards, an increase in non-cash payments, an increase in the relationship of banks with mobile operators, the development of an electronic money system, and the creation of necessary new products and services using computer technologies in banking practice. It is necessary to mention new opportunities for Belarusian banks with Kazakh and Russian within the framework of the Common Economic Space. The banking system of Belarus has excellent prospects, which are based on the availability of a good university and academic school, the developing traditions of the production of electronic computers and the success of the High-Tech Park, most of which create and develop such software products and technologies on the international market that contribute to the development of electronic economics and electronic banking [11].

Due to the intensified development of the banking system of Armenia, the intensive growth of competition, Armenian banks are trying to diversify the banking market, search for vacant niches, expand the list of banking services. The intensive development of remote banking technologies leads not only to replenishing the list of services already offered, but also to a new strategically necessary area of activity. According to the expert forecasts, the development of the banking business through electronic technologies has become one of the main trends in the banking market of Armenia. According to the experts, this advancement may turn

into the most long-term strategy. It is with the help of electronic technologies that the future development of modern banking technologies will be determined. The development of Internet banking in Armenian banks is a young area, unlike the EAEU countries. Creation of Internet banking makes it possible to improve customer service, improve current business processes, that increase the speed of operations and the quality of service, opening up opportunities for expanding new services. Due to the relatively high level of Internet equipment in Armenia, as well as the availability of the necessary equipment, we noted that the banking system of Armenia is ready to continue the development of online services. Armenian banks pay special attention to the development of Internet commerce, in connection with which the VISA Internet acquiring project was introduced. For convenience, simplification and increase the speed of the process of entering data and setting up internet sites for card payments, the software tool vPOS/virtual POS was created and implemented. The vPOS/virtual POS software tool enables websites to make payments quickly using VISA, MasterCard and ArCa cards, minimizing time and other resources for programming, configuring and testing such services.

Nowadays, the vPOS/virtual POS software tool is an active project with positive dynamics. There is the developing additional services for vPOS in the process, due to which Internet sites will have new opportunities for customers [12].

In the 1st quarter of 2019, 28 second-tier banks (STB) performed their work on the banking market of Kazakhstan

[13]. It should be noted that not all banks are able to be competitive, as not everyone tries to develop its own innovative banking services and products, content with offering slightly improved traditional options. The reasons for this low innovation activity are problems observed in the banking sector of our republic, for example, such as:

- due to the uneven development of economic sectors, leading to different incomes, banks tend to give out more consumer loans than investment loans;

- inflationary processes taking place in the country require the issuance of longer money, as the growth in long-term loans from the population has grown significantly;

- fear of losing the established large customers of the bank leads to a lack of desire to introduce and expand new products and services, which, in turn, leads to the opening of these customers several credit lines or accounts in different banks;

- there are cases, when a bank cannot finance large corporations because of the inability to organize the distribution of its own resources, clients have to wait a few days, which leads to a weakening of confidence in the bank;

- errors in retail funding in the absence of a market for redistribution of liquidity, as well as the underdevelopment of the refinancing system, which leads to qualitative and temporary inconvenience in the lending process;

- search for new methods to deal ATM fraud;

- an increase in the share of problem loans that negatively affect the economy, thereby complicating the process of

revitalizing the macroeconomic environment;

- presence of a difference in the amounts of assets and liabilities of currencies in the banking sector, due to an increase in consumer preferences over the national currency, while banks - over foreign;

- heterogeneous development of cross-selling by each bank, which leads to the “freezing” of certain products and services of the bank.

One of the latest innovations in the banking system of Kazakhstan was the assembly of biometric ATMs by Kazakhstani company iMoney, which develops hardware and software solutions. Such implementation will give an important social effect as it can provide financial inclusion for people with disabilities. Such innovative services that provide integration of banking services with social networks, use geolocation data, as well as the creation of virtual branches, are becoming increasingly widespread on the market. All this will allow Kazakh banks to improve their current activity on the provision of banking products and services, thereby keeping pace with the times, improve the quality of services and strengthen trust among customers, minimize risks and costs, maximize profits.

Conclusions. In the conditions of the EAEU, the development of the banking system of Kazakhstan should be based on the active introduction of banking innovations, for which, in our opinion, it is necessary:

- to form at the state level the Concept of strategic innovation management in banks [13, p. 126];

- to develop the high-quality remote banking services, as a fundamentally new level of service for large corporate clients and a competitive advantage in the provision of banking services, as well as an effective mechanism for the interaction of banks and various structures;

- to adhere to the principle of technological interdependence, that is, sharing the increasing costs and risks of innovations, and concentrating the right amount of skills and experience when introducing innovations within the framework of global networks between participants in innovation processes and their representatives;

- to develop the open innovation, to wit the strengthening of interstate integration of universities and banking institutions, in other words, cooperation and financing by universities and large companies of commercial common results;

- to provide training for specialists of banking innovations and their promotion on the market, to introduce the information technology in the bank management system and business process models;

- to stimulate the innovations within a banking institution, expanding the intra-organizational base of technologies and ideas;

- to create the innovation centers operating on the basis of commercial banks (instead of the Department for the Development of Innovative Products and Services), which will include the entire service from development to offering the product / service to the consumer, turning into part of the cross-sales [13, p. 134].

Thus, within the framework of the EAEU, it is planned to form a single

economic space, and among the tasks assigned, it is possible to admit and remove all barriers that impede the full functioning of bank branches and financial organizations throughout its territory. On the one hand, this can be noted as many new opportunities, and on the other, as new challenges for national banking systems and each individual bank of

the EAEU member states, including Kazakhstan. Only the active introduction of banking innovations can help to overcome negative trends, remain competitive and prevent the dominance of Russian banks and their absorption of smaller and less competitive banks in the financial markets of the EAEU member states under a single banking license.

References

1. Yevraziyskiy ekonomicheskiy soyuz: stanovleniye, razvitiye, znacheni [Eurasian Economic Union: formation, development, values]. eurasian-studies.org. Retrieved from: <http://eurasian-studies.org/archives/3267> [in Russian].
2. Gridneva, Ye.E. (2018). *Kazakhstan v sisteme mezhdunarodnoy ekonomiki [Kazakhstan in the system of international economy]*. Almaty: Kainar Academy [in Russian].
3. Irishev, B.K. & Imramziyeva, M.Ya. (2015). Internet – marketing kak tekhnologiya prodvizheniya v kommercheskikh bankakh [Internet marketing as a promotion technology in commercial banks], *Sovremennoye sostoyaniye i priorityetnyye napravleniya razvitiya marketinga: materialy mezhdunarodnoy nauchno – prakticheskoy konferentsii - Current state and priority directions of marketing development: materials of the international scientific and practical conference*. Almaty, 3-7 [in Russian].
4. Ivanova, O.I. (2011). *Bankovskiye innovatsii i napravleniya ikh razvitiya v RF [Banking innovations and their development directions in the RF]*. Extended abstract of PhD thesis. Kuban State University [in Russian].
5. Lavrushin, O.I. (2019). *Regulyativnyye innovatsii v bankovskom sektore i ikh razvitiye v interesakh natsional'noy ekonomiki [Regulatory innovations in the banking sector and their development in the interests of the national economy]*. Moscow: KnoRus [in Russian].

6. Ternovsky, D.N. (2012). *Innovatsionnyye bankovskiye produkty v kreditovanii malogo i srednego biznesa [Innovative banking products in lending to small and medium-sized businesses]*. Extended abstract of PhD thesis. Nizhny Novgorod State University [in Russian].
7. Semikov, P.V. (2008). *Bankovskiye innovatsii i novyy bankovskiy produkt: Bankovskiye tekhnologii [Banking Innovation and the New Banking Product: Banking Technology]*. Moscow: Yurait [in Russian].
8. Borisova, A.B. (Ed). (2003). *Bol'shoy ekonomicheskii slovar' [Big economic dictionary]*. Moscow: Kniznyi mir [in Russian].
9. Orlovsky, V. (2010). Innovatsiy na vyrost [Growth Innovation]. *Banking technology*, 3, 26-29 [in Russian].
10. Imramziyeva, M.Ya. (2014). Neobkhodimost' razvitiya innovatsionnykh tekhnologii v kommercheskikh bankakh stran YeAES [The need to develop innovative technologies in commercial banks of the EAEU countries]. *Problemy i perspektivy industrial'no-innovatsionnogo razvitiya v Yevraziyskom ekonomicheskoye soyuze (YeAES): materialy mezhdunarodnoy nauchno – prakticheskoy konferentsii - Problems and prospects of industrial and innovative development in the Eurasian Economic Union (EAEU): materials of the international scientific and practical conference*. Karaganda: KEUK, pp. 355-359 [in Russian].
11. Natsbank Belarusi prizval banki strany ne zhdai' smyagcheniya protsentnoy politiki i aktivno razvivat' novyye rynki i servisy [The National Bank of Belarus called on the country's banks not to wait for the easing of interest rate policy and to actively develop new markets and services]. belta.by. Retrieved from: http://www.belta.by/ru/all_news/economics [in Russian].
12. Udalennyye bankovskiye uslugi dlya tekh lyudey, kto cenit svoje vremya. [Remote banking services for those who value their time]. panarmenian.net. Retrieved from: <http://www.panarmenian.net/rus/interviews/183159/> [in Russian].
13. Reyting bankov Kazakhstana po versii Kursiv. Itogi pervogo kvartala 2019 goda [Rating of banks of Kazakhstan according to Kursiv. Results of the first quarter of 2019]. kursiv.kz. Retrieved from: <https://kursiv.kz/news/tendencii-i-issledovaniya/2019-05/rejting-bankov-kazakhstana-po-versii-kursiv> [in Russian].

14. Imramzieva, M. Ya. *Innovatsionnyye tekhnologii v deyatel'nosti bankov vtorogo urovnya. [Innovative technologies in the activities of second-tier banks]*. Ph.D thesis. University of Turan. [in Russian].
15. Finansovaya politika v ramkakh Yevraziyskoy integratsii. Retrieved from: http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/EEC_finpolit_150629_2.pdf [in Russian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190081](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190081)

УДК 336.01/02; 339.7.01

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКИХ ІННОВАЦІЙ В КАЗАХСТАНІ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄАЕС

ГРИДНЕВА Олена Євгенівна*кандидат економічних наук,**професор Академії «Кайнар»,**Республіка Казахстан, Алмати*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3279-2036>e-mail: elengred@mail.ru**КАЛІАКПАРОВА Гульнар Шаймардановна***PhD, доцент Академії «Кайнар»,**Республіка Казахстан, Алмати*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1859-9774>e-mail: GK_2003@rambler.ru**АЛПИСБАЕВ Кайсар Серікули***старший викладач Академії «Кайнар»,**Республіка Казахстан, Алмати*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3349-701X>e-mail: kaisaralp@gmail.com

Анотація. В умовах глобалізації проблема впровадження і розвитку інновацій в банківському секторі є сучасним і складним процесом. Інноваційні технології дозволяють підвищити імідж і фінансову незалежність банку. У цьому напрямлі країни ЄАЕС мають великий досвід в проведенні науково-технічного співробітництва та проведенні інноваційної політики, які в перспективі можуть стати повноправними країнами-партнерами для Казахстану. Для нашої країни важливе входження в світове співтовариство, особливо в контексті удосконалення технічної та інноваційної бази. У статті автори визначають причини появи нових банківських технологій, розкривають основні шляхи розвитку банківських інновацій в Казахстані в умовах ЄАЕС. Автори запропонували нову інтерпретацію банківських інновацій.

Ключові слова: Казахстан, банки, банки другого рівня (ВБУ), банківська сфера, інновації, банківські інновації, інтеграційні процеси, ЄАЕС, науково-технічний прогрес (НТП).

Під впливом глобалізаційних чинників еволюціонують банки. У сучасних умовах будь-який банк намагається впроваджувати банківські інновації та пропонувати новітні нестандартні,

різноманітні послуги, продукти, процеси і технології, устороюство, нові фінансові інструменти, нові форми бізнесу, які дозволяють підвищити їх

ефективність роботи і посилити конкурентоспроможність.

Разом з тим, недостатній рівень наукових досліджень в даному напрямку не дозволяє банкам відразу реагувати на зміни в реальному секторі економіки. Отже, комплексне дослідження теоретичних і практичних питань інноваційних технологій в діяльності банків другого рівня в умовах інтеграційних процесів є актуальним.

Так, основними шляхами розвитку банківських інновацій в Казахстані в умовах функціонування ЄАЕС є:

- сформувані на рівні держав Концепцію стратегічного управління інноваціями в банках;

- розвиток якісного дистанційного банківського обслуговування, як принципово нового рівня сервісу для великих корпоративних клієнтів і конкурентної переваги при наданні банківських послуг, а також ефективного механізму взаємодії банків і різних структур;

- стратегія застосування технологічної взаємозалежності, тобто поділ зростаючих витрат і ризиків нововведень, і скупчень потрібного обсягу навичок і досвіду при впровадженні інновацій в рамках світових мереж між учасни-

ками інноваційних процесів і їх представників;

- розвиток відкритих інновацій, тобто посилення міждержавної інтеграції ВНЗ та банківських установ, іншими словами - співпраця і фінансування ВНЗ і великими компаніями комерційних загальних результатів;

- підготовка фахівців в області банківських інновацій, по впровадженню нових продуктів і інформаційних технологій, по грамотному управлінню банком і технологічним аспектам бізнес-процесів;

- стимулювання інновацій всередині банківської установи, розширюючи внутрішньоорганізаційну базу технологій і ідей;

- створення інноваційного центру, що діє на базі комерційного банку (замість Департаменту по розробці інноваційних продуктів і послуг), який включає в себе весь сервіс від розробки до пропозиції продукту / послуги споживачу, перетворюючись в частину здійснюваних крос-продажів.

Таким чином, лише посилене впровадження нововведень в банківській системі країн ЄАЕС дозволить їм залишатися конкурентоспроможними.

Список використаної літератури

1. Евразийский экономический союз: становление, развитие, значение. URL: <http://eurasian-studies.org/archives/3267>.
2. Гриднева Е. Казахстан в системе международной экономики. Алматы: Академия Кайнар. 2018.

3. Иришев Б.К., Имрамзиева М.Я. Интернет маркетинг как технология продвижения в коммерческих банках. Современное состояние и приоритетные направления развития маркетинга: материалы международной научно-практической конференции. Алматы. 2015. С. 3-7.
4. Иванова О. И. Банковские инновации и направления их развития в РФ. Автореф. дис. ... канд. наук. Кубанский государственный университет. 2011.
5. Лаврушин О.И. Регулятивные инновации в банковском секторе и их развитие в интересах национальной экономики. Москва: КноРус. 2019.
6. Терновский Д.Н. Инновационные банковские продукты в кредитовании малого и среднего бизнеса. Автореф. дис. ... канд. наук. Нижегородский государственный университет. 2012.
7. Семиков П.В. Банковские инновации и новый банковский продукт: Банковские технологии. Москва: ЮРАИТ. 2008.
8. Борисова А.Б. Большой экономический словарь. Москва: Книжный мир. 2003.
9. Орловский В. Инновации на вырост. *Banking technology*, 2010. №3. С. 26-29.
10. Имрамзиева М.Я. Необходимость развития инновационных технологий в коммерческих банках стран ЕАЭС. Материалы международной научно-практической конференции: «Проблемы и перспективы индустриально-инновационного развития в ЕАЭС. Караганда: КЕУК. 2014. С. 355-359.
11. Нацбанк Белоруси призвал банки страны не ждать смягчения процентной политики и активно развивать новые рынки и сервисы. URL: http://www.belta.by/ru/all_news/economics.
12. Удаленные банковские услуги для тех людей, кто ценит свое время. URL: <http://www.panarmenian.net/rus/interviews/183159/>.
13. Рейтинг банков Казахстана по версии Курсив. Итоги первого квартала 2019 года. URL: <https://kursiv.kz/news/tendencii-i-issledovaniya/2019-05/rejting-bankov-kazakhstan-po-versii-kursiv>.
14. Имрамзиева М.Я. Инновационные технологии в деятельности банков второго уровня. Дис. канд. экон. наук. Туранский университет.
15. Финансовая политика в рамках Евразийской интеграции. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/EEC_finpolit_150629_2.pdf.

УДК 336

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСНИЙ ТА ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

КВАСНИЦЬКА Раїса Степанівна

*Доцент, доктор економічних наук,
професор, Хмельницький національний університет
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0443-9390>
e-mail: rstepanivna@gmail.com*

АНТОНЮК Олександра Володимирівна

*студентка, Хмельницький національний університет
e-mail: antoniukav@gmail.com*

Анотація. В статті обґрунтовано сутність фінансової безпеки банків, досліджено ризики, що впливають на фінансову безпеку банківської діяльності. Розкрито суть моральних ризиків та запропоновано їх розгляд за впливом на них різних факторів. Визначено інструментарій, який дає змогу здійснювати діагностичні і превентивні дії, спрямовані на підтримку належного рівня фінансової безпеки. Сформульовано заходи щодо забезпечення фінансової безпеки банківських установ.

Ключові слова: фінансова безпека банків, система фінансової безпеки, моральні ризики, рівень фінансової безпеки, інструменти забезпечення фінансової безпеки.

Постановка проблеми. Якість роботи окремих банків та ефективно функціонування банківської системи здійснюють вагомий вплив на рівень життя та платоспроможність населення, на фінансовий стан суб'єктів господарювання та на розвиток еко-

Аннотация. В статье обоснована сущность финансовой безопасности банков, исследованы риски, влияющие на финансовую безопасность банковской деятельности. Раскрыта суть морального ущерба и предложено их рассмотрение по влиянию на них различных факторов. Определен инструментарий, который позволяет осуществлять диагностические и превентивные действия, направленные на поддержание надлежащего уровня финансовой безопасности. Сформулированы меры по обеспечению финансовой безопасности банковских учреждений.

Ключевые слова: финансовая безопасность банков, система финансовой безопасности, моральные риски, уровень финансовой безопасности, инструменты обеспечения финансовой безопасности.

номіки держави загалом. Тому сучасні банки повинні докладати великих зусиль для розробки комплексних та дієвих систем власної економічної безпеки, і особливу увагу звертати на фінансову її складову. Фінансова безпека банків є індикативною компонентою ефективності та результативності

дії механізмів ризик-менеджменту, операційного та фінансового менеджменту, менеджменту персоналу та маркетингу, що забезпечують нормальне функціонування банків. При цьому, питання фінансової безпеки в сучасній банківській практиці, яка знаходиться під впливом мінливих умов ускладнення фінансових відносин, зокрема в умовах глобалізації характеру грошових потоків, характеру відносин власності, характеру клієнтської бази набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічної природи фінансової безпеки, причин її порушення та заходів забезпечення на рівні держави, інституційних секторів та окремих суб'єктів підприємництва приділено увагу такими вченими-економістами, як: С.І. Адаменко, О.І. Барановський, І.О. Бланк, З.С. Варналій, М.М. Єрмошенко та іншими. У розробку питань визначення специфіки фінансової безпеки в банківській сфері, її оцінки та забезпечення в банківських установах вагомих внесок зробили такі науковці, як: О.І. Барановський, М.М. Барилюк, Т.М. Болгар, Р.С. Вовченко, П.А. Герасимов, А.О. Єпіфанов, В.В. Коваленко, О.М. Колодізев, Ю.В. Ніколаєнко, О.Л. Пластун, С.М. Побережний та інші. Високо оцінюючи внесок вчених-економістів у вирішення проблем забезпечення фінансової безпеки на різних рівнях і в різних сферах економіки, зазначимо, що питання ефективного забезпечення фінансової безпеки банків залишається дискусійним, а тому потребує подальшого дослідження.

Метою статті є обґрунтування сутнісних характеристик фінансової безпеки банків, дослідження ризиків, що впливають на фінансову безпеку банківської діяльності та вибір найбільш ефективного інструментарію забезпечення фінансової безпеки вітчизняних банків.

Виклад основних результатів. Процес успішного функціонування і розвитку банку в умовах ринкової економіки неможливий без забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки та ефективного управління ним. Крім того, суттєвість значення рівня достатності фінансової безпеки банків в Україні зумовлено тим, що фінансово стійкі та фінансово безпечні банки ефективно вирішують питання забезпечення їх ресурсної, кадрової, інформаційної та фізичної безпеки [1]. На сьогодні існують різні підходи до трактування дефініції «фінансова безпека». Однак, найбільш деталізоване уявлення про фінансову безпеку дається О. Барановським [2, с.258], який акцентує, що фінансова безпека – це важлива складова частина економічної безпеки індивіда, домашнього господарства, суб'єкта господарювання, підприємництва, галузі господарського комплексу, сектору національної економіки, економічної системи, регіону, держави, суспільства (а отже, і національної безпеки), міждержавних економічних утворень і світового господарства загалом, що базується на незалежності, ефективності й конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів,

достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових, страхових і золотовалютних резервів.

Виділяють такі ключові сутнісні характеристики фінансової безпеки банків [3, с.42; 4, с. 88]:

- є основним елементом економічної безпеки банків;
- забезпечує рівноважний і стійкий фінансовий стан банку;
- сприяє ефективній діяльності банку та забезпечує його розвиток і стійкість (зростання ринкової вартості, фінансові переваги);
- дозволяє на ранніх стадіях визначати проблемні місця в діяльності банку;
- нейтралізує кризові ситуації та попереджує банкрутство.
- характеризується кількісними та якісними показниками, при цьому показники фінансової безпеки повинні мати порогові значення, за якими можна судити про ступінь фінансової безпеки банку;
- забезпечує захищеність фінансових інтересів банку, його клієнтів і акціонерів.

На банківську систему загалом і на окремі банки впливає велика кількість різноманітних ризиків як внутрішнього (якість кредитного портфеля, рівень та компетенція менеджменту, структура активів і пасивів, залежність від інсайдерів тощо), так і зовнішнього характеру (нормативне регулювання, грошово-кредитна політика, довіра до банківської системи, стан економіки держави та ін.), що обумовлює необхідність постійного контролю за станом кризового середовища як банківської системи, так і окремих банків.

Тому, основною метою фінансової безпеки банку є забезпечення конкурентоспроможності як окремого банку, так і банківської системи загалом на ринку банківських послуг і недопущення можливості отримання збитків або втрати частини прибутків унаслідок реалізації внутрішніх та зовнішніх загроз [5].

Досягнення означеної мети уможливується через визначення потенційних проблеми в діяльності банку, їх усуненні та здійсненні контролю за результативністю заходів щодо забезпечення фінансової безпеки (табл. 1).

Значною проблемою для фінансової безпеки банків є різні злочинні дії як з боку клієнтів, так і з боку працівників банків. Сфера злочинних дій з боку клієнтів перебуває у сфері відповідальності служб безпеки банків, а список потенційних злочинних дій відомий заздалегідь. Тобто банк може усунути можливості для таких дій шляхом проведення попереджувальних заходів.

Набагато складніша ситуація із випадками навмисної бездіяльності клієнтів та їх діями у рамках правового поля, які можуть спричинити негативні наслідки для банку. Такі ситуації отримали назву моральних ризиків, які здійснюють істотний вплив на рівень фінансової безпеки банків.

Моральний ризик науковцями розглядається як:

- дії економічних агентів з максимізації їх власної вигоди на шкоду іншим суб'єктам економіки унаслідок нерівності інформації та розходження інтересів, що проявляються в зміні поведінки однієї із сторін контракту [7, с.50];

Таблиця 1

Загрози фінансовій безпеці банків у сфері кредитування та методи їх усунення

Проблема (загроза)	Теоретичний метод усунення загрози	Практика вітчизняних банків
1. Зростання проблемної заборгованості в цілому. 2. Зростання проблемної заборгованості за окремими групами позичальників	- перегляд та коригування кредитної політики; - формування резервів під кредитні операції; - диверсифікація кредитного портфеля; - врахування в методиках аналізу кредитоспроможності галузевих особливостей позичальників; - участь в роботі кредитних бюро (стосується кредитування фізичних осіб); - політика “обмеженого” зростання; - контроль за позичальниками та їх фінансовим станом	- резерви формуються у повному обсязі; - орієнтація переважно на швидке нарощування кредитних портфелів; - занадто ліберальні процедури кредитування фізичних осіб; - розвиток кредитних бюро знаходиться на початковій стадії; - слабкий, як правило, лише формальний контроль за використанням кредитних коштів та за станом майна, яке знаходиться у заставі

Джерело: [6, с.76]

- імовірність того, що одна зі сторін угоди надала неправдиву інформацію про свої активи, зобов'язання або кредитоспроможність чи наявність стимулу прийняти високі ризики у відчайдушній спробі отримати прибуток однієї зі сторін контракту [8];

- ситуацію, коли одна сторона є відповідальною за інтереси другої, але намагається перш за все реалізувати власні інтереси [9, с. 142].

До можливих наслідків дії моральних ризиків на діяльність банку варто віднести:

- погіршення якості кредитного портфеля;
- збільшення обсягів проблемних і безнадійних кредитів;
- втрату рівня конкурентоспроможності банку;
- падіння захищеності банку через здійснення операцій підвищеної ризикованості;

- втрату фахових працівників; виникнення загрози стабільності.

Моральні ризики варто розглядати у дворівневій площині, на макро- та мікрорівнях. При цьому, на макрорівні моральний ризик формується під впливом низки чинників, які притаманні саме цьому рівню, а саме: структури економіки; ступеня концентрації її окремих галузей; ринкових чинників (ліквідність банківського сектору; використовувани інструменти залучення і розміщення ресурсів банками; специфіка оцінювання діяльності банків тощо); регулятивних чинників (економічні нормативи; обмеження; ліміти, що можуть установлюватися центральним банком для комерційних банків у сфері реалізації їхньої кредитної та інвестиційної політики).

Виходячи із сутності моральних ризиків, С.І. Адаменко пропонує розподіл моральних ризиків у

банківській діяльності саме за впливом зовнішніх та внутрішніх факторів (рис. 1).

Боротьба з моральними ризиками, що виникають у банківській діяльності може здійснюватися через використання як внутрішніх методів (контроль за позичальниками, ведення бази кредиторів, страхування ліквідності, загроза банкрутства позичальників, ефективна заробітна плата, оплата праці за результатами, відповідальність керівництва банку), так зовнішніх методів (нормативне регулювання, контроль за діяльністю банку з боку материнської компанії, нагляд з боку центрального банку, державна політика в грошово-кредитній сфері). Для забезпечення

фінансової безпеки банкам необхідний є певний інструментарій, який дає змогу на постійній основі здійснювати діагностичні і превентивні дії, спрямовані на підтримку належного рівня фінансової безпеки.

Хоча банківська діяльність підлягає регулюванню з боку держави, банк, як господарюючий суб'єкт, має економічну самостійність, а тому може самостійно обирати інструменти оцінки та забезпечення своєї фінансової безпеки. Такими інструментами є: фінансовий аналіз; фінансове планування; фінансове регулювання та фінансовий контроль.

Рис. 1. Ранжування моральних ризиків в банківській діяльності за впливом зовнішніх та внутрішніх факторів

Джерело: [7, с.51]

Основними складовими фінансової безпеки банку є: система управління ризиками, фінансова стійкість, рівень капіталізації та достатність власного

капіталу для покриття банківських ризиків, якість кредитного та інвестиційного портфелів і, як наслідок, банківських активів загалом, рівень

рентабельності банківської діяльності, фінансовий потенціал, рівень корпоративного контролю, конкурентоспроможність банку та банківських послуг на ринку, частка іноземного капіталу у статутному капіталі банку тощо.

Тому, на рівні окремих банків фінансова безпека повинна забезпечуватись якісним підбором кадрів банку, організацією роботи внутрішнього підрозділу безпеки відповідно до покладених на нього завдань і принципів його роботи.

На рівні держави банківська безпека забезпечується шляхом визначення комерційних, організаційних технологічних і соціальних пріоритетів (суб'єкта підприємництва, галузі, регіону); нормативно-правового забезпечення безпеки банків; налагодження системи оцінок і контролю реальних і потенційних фінансових загроз життєвим інтересам держави; забезпечення ефективного функціонування Національного банку України.

Аналіз та систематизація економічної літератури дозволили визначити низку заходів, які повинні бути виконані з метою забезпечення фінансової безпеки банків [10; 11; 12]:

- ідентифікацію ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек;
- визначення індикаторів фінансової безпеки банку;
- впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки; розробку заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки банку, як в коротко-

строковому, так і в довгостроковому періодах;

- контроль за виконанням запланованих заходів;
- аналіз виконання заходів, їх оцінка корегування;
- ідентифікацію загроз банку і корегування індикаторів залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань банку;
- моніторинг і облік факторів, що визначають загрози фінансовій діяльності банку;
- формування оптимальної структури боргових зобов'язань (банку та його клієнтів);
- протидія злочинним зазіханням на фінансові ресурси банку;
- визначення причин та усунення наслідків реалізованих загроз;
- забезпечення балансу доходів та витрат у діяльності банку;
- забезпечення ліквідності та платоспроможності банку;
- забезпечення фінансової стійкості і фінансової незалежності банку;
- збереження фінансових можливостей банку у безпечному стані в умовах дії різноманітних небезпек і загроз.

За умов пошуку оптимального варіанту одночасного забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності, та необхідністю економічного зростання і ринкової ефективності постає важливе питання вибору найбільш ефективного інструментарію регулювання банківської діяльності, який буде чинити стимулюючий вплив на банківську систему та забезпечувати позитивний ефект для всіх суб'єктів економіки.

Саме регулювання банківської діяльності за умов економічної нестабільності повинно сприяти підвищенню рівня довіри до національної банківської системи та її елементів, сприяти довгостроковій стійкості банківського сектору, що забезпечить належний рівень фінансової безпеки держави.

Отже, своєчасне виявлення зовнішніх та внутрішніх загроз є основою для організації дієвого процесу забезпечення фінансової безпеки банку. Основними заходами щодо запобігання зовнішніх та внутрішніх загроз є посилення державного регулювання банківської сфери, запровадження нових методів і технологій обробки та аналізу інформації для оцінки і забезпечення фінансової безпеки окремого банку, а також належний рівень фінансового контролю як за фінансовими ресурсами та здійсненими операціями, так і за діями самого персоналу банку. Такі заходи повинні бути розроблені із застосуванням мінімальних затрат ресурсів та часу для досягнення бажаного результату.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що побудова ефективно діючої системи забезпечення фінансової безпеки банків є необхідною умовою як стабільності окремо взятого банку, так і банківської системи України загалом.

До основних інструментів, які можуть бути використані для аналізу рі-

вня фінансової безпеки, можуть бути віднесені: фінансове планування, фінансовий аналіз, фінансове регулювання, фінансовий контроль, а також банківське регулювання, банківський нагляд і банківський контроль.

Моральні ризики мають істотний вплив на рівень фінансової безпеки банків. Зважаючи на специфіку моральних ризиків, значний рівень скритності і непередбачуваності, банкам необхідно приділяти максимум уваги їх обліку, аналізу та оцінці.

Забезпечення безпеки банків в Україні має здійснюватися на двох рівнях: на рівні окремого банку на підставі реалізації заходів банківського менеджменту та на рівні банківської системи на підставі реалізації державних заходів, спрямованих на захищеність інтересів банку (банківської системи у цілому) від внутрішніх та зовнішніх загроз. Серед заходів для середнього рівня фінансової безпеки банків слід назвати: посилення державного регулювання банківської сфери, вдосконалення методичної бази оцінки рівня фінансової безпеки банку; зміцнення позиції державних банків у реалізації стратегії економічного розвитку країни; наближення діяльності вітчизняних банків до міжнародних стандартів, підвищення ефективності діяльності та фінансової стійкості банків шляхом поліпшення якості корпоративного управління.

Список використаної літератури

1. Kvasnytska, R., Matviichuk, L., Dotsenko, I. & Kovalenko, Y. (2019). Indicative Express-Estimation Of Financial Security Of Banking Activity. Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic

Systems Management (SMTESM 2019). Vol.#95. Atlantis Press.: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/smtesm-19/125917634>.

2. Барановський О.І. Філософія безпеки: монографія в 2-х томах. Том 1. Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. К.: УБС НБУ. 2014. 831 с.
3. Побережный С.Н., Дадашев Б.А., Пластун А.Л. Модели и методы обеспечения банковской безопасности: монография. Сумы: ГВУЗ «УАБД НБУ». 2010. 239 с.
4. Квасницька Р.С., Левчук Ю.Л. Характеристики сутності фінансової безпеки банку та підходів до її оцінки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Universum View 14. Economics and management» (03 лютого 2019 р., м. Рівне). Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД». 2019. С.30-36.
5. Барановський О. Безпека банківської сфери. Вісник Національного банку України, 2014. № 6. С.40-47.
6. Вовченко Р.С. Чинники і загрози фінансовій безпеці банківського сектору національної економіки. Збірник наукових праць «Фінансово-економічна діяльність: проблеми теорії та практики». 2013. № 1. С.75-83.
7. Адаменко С.І. Характеристика та класифікація загроз у банківській системі України. Стратегічна панорама, 2004. № 4. С.48-52.
8. Побережный С. М., Пластун О. Л., Болгар Т. М. Фінансова безпека банківської діяльності: навч. посібн. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». 2010. 112 с.
9. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності : навч. посібн. К. : Вид-во КНЕУ. 2002. 190 с.
10. Вовк В.Я. Теоретичні засади забезпечення фінансової безпеки банку. Проблеми економіки, 2012. № 4. С.200-204.

ESSENCE AND PROVISION OF FINANCIAL SECURITY OF BANKING ACTIVITIES

KVASNITSKA Raisa

*Doctor of Sciences (Economics), Assistant professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Khmelnitsky National University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0443-9390>
e-mail: rstepanivna@gmail.com*

ANTONYUK Oleksandra

*student, Khmelnitsky National University
e-mail: antoniukav@gmail.com*

Abstract. *The article deals with the essence of financial security of banks and the risks that affect the financial security of banking activities. The essence of moral risks is revealed and consideration of the impact on them of various factors are given. A toolkit that enables diagnostic and preventative actions to maintain an adequate level of financial security is considered. Measures to ensure the financial security of banking institutions are formulated.*

Key words: *financial security of banks, system of financial security, moral risks, level of financial security, instruments of providing of financial security.*

In conditions of financial and political instability, increased competition and the negative impact of environmental factors, as well the intense spread of crisis in the economy of the Ukrainian, particular importance the issue of substantiating the essence and tools to ensure the financial security of banks' activities has acquired.

During the study defined that the system of banks and individual banks are affected by a large number of different both internal and external risks, what needs necessitates constant monitoring of the crisis phenomenons of banking activities. At the same time, it was shown, is much more complicated that the situation with cases of deliberate inaction of cus-

tomers and their actions within the legal framework, which may entail negative consequences for the bank. Such situations are called moral risks, which significantly affect the level of financial security of banks.

Possible consequences of the impact of moral risks on the bank's activities include: deterioration of the quality of the portfolio of credit; increasing the volume of problematic and hopeless credits; loss level of the bank's competitiveness.

It is noted, that in the fight against moral risks, their identification is of paramount importance, and therefore, a ranked review of moral risks are proposed depending on the influence of fac-

tors of a two-level plane: at the macro and micro levels. It was established, that to ensure financial security, banks need a certain toolkit that allows them to constantly carry out diagnostic and preventive actions aimed at maintaining an appropriate level of financial security. A number of measures are formulated that must be implemented in order to ensure the financial security of banks.

The regulation of bank's activities in conditions of economic instability that should enhance the level of confidence in the national banking system and its elements, and contribute to the long-term sustainability of the banking sector, which will ensure an adequate level of financial security of the state.

References

1. Kvasnytska, R., Matviichuk, L., Dotsenko, I. & Kovalenko, Y. (2019). Indicative Express-Estimation Of Financial Security Of Banking Activity. Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). Vol.#95. Atlantis Press. Retrieved from: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/smtesm-19/125917634>.
2. Baranovskyi, O.I. (2014). *Filosofiya bezpeky. Osnovy ekonomichnoi i finansovoi bezpeky ekonomichnykh ahentiv [Security Philosophy. Fundamentals of economic and financial security of economic agents]*. (Vol 1). K.: UBS NBU [in Ukrainian].
3. Poberezhnyy, S.N., Dadashev, B.A. & Plastun, A.L. (2010). *Modely y metody obespechenyya bankovskoy bezopasnosti [Models and methods of ensuring bank security]*. Sumy: HVUZ «UABD NBU» [in Ukrainian].
4. Kvasnytska, R.S. & Levchuk, YU.L. (2019). Kharakterystyky sutnosti finansovoi bezpeky banku ta pidkhodiv do yii otsinky [Characteristics of the essence of financial security of the bank and approaches to its assessment]. *Universum View 14. Economics and management: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii - Proceedings of the Internation Scientific and Practical Conference: Economics and management (03 liutoho 2019 r., m. Rivne). (30-36)*. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD» [in Ukrainian].
5. Baranovskyi, O. (2014). Bezpeka bankivskoi sfery [Security of the banking sector]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy - Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 6, 40-47 [in Ukrainian].

6. Vovchenko, R.C. (2013). Chynnyky i zahrozy finansovii bezpetsi bankivskoho sektoru natsionalnoi ekonomiky [Factors and threats to the financial security of the banking sector of the national economy]. *Ekonomichna diialnist: problemy teorii ta praktyky - Financial and economic activity: problems of theory and practice*, 1, 75-83 [in Ukrainian].
7. Adamenko, S.I. (2004). Kharakterystyka ta klasyfikatsiia zahroz u bankivskii systemi Ukrainy [Characterization and classification of threats in the banking system of Ukraine]. *Stratehichna panorama - Strategic Panorama*, 4, 48-52 [in Ukrainian].
8. What is «Moral Hazard». Retrieved from: <http://www.investopedia.com/terms/m/moralhazard.asp>.
9. Dowd, K. (2009). Moral Hazard and the Financial Crisis. *Cato Journal*, 29, 1, 141–166.
10. Poberezhny, S.M., Plastun, O.L. & Bolgar, T.M. (2010). *Finansova bezpeka bankivskoi diialnosti [Financial security of banking activity]*. Sumy: DVNZ «UABS NBU» [in Ukrainian].
11. Zubok, M. I. (2002). *Bezpeka bankivskoi diialnosti [Security of banking]*. K. : Vyd-vo KNEU [in Ukrainian].
12. Vovk, V.Ia. (2012). Teoretychni zasady zabezpechennia finansovoi bezpeky banku [Theoretical principles of ensuring the financial security of the bank]. *Problemy ekonomiky - Problems of Economics*, 4, 200-204 [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190156](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190156)

УДК 378 (477)

АНАЛІЗ СТАНУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

КОВАЛЬЧУК Вероніка Геннадіївна

доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: covveron@ukr.net

ДЕНЧИК Ірина Сергіївна

аспірант кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: denchikirina@gmail.com

Анотація. У статті виявлено основні недоліки і принципові засади розвитку вітчизняної системи професійної освіти і підготовки кадрів в Україні в умовах глобальної економіки та запропоновані шляхи модернізації цієї освіти з урахуванням передового світового досвіду.

Ключові слова: професійна освіта, підготовка кадрів, глобальна економіка, модернізація освіти, безперервна освіта.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження професійної освіти та підготовки кадрів зумовлена негативними тенденціями, які спостерігаються в нашому суспільстві, а саме: брак цілеспрямованої державної стратегії і політики в сфері професійної підготовки кадрів, зокрема з урахуванням як галузевої специфіки, так і

Аннотация. В статье выявлены основные недостатки и принципиальные основы развития отечественной системы профессионального образования и подготовки кадров в Украине в условиях глобальной экономики и предложены пути модернизации этого образования с учетом передового мирового опыта.

Ключевые слова: профессиональное образование, подготовка кадров, глобальная экономика, модернизация образования, непрерывное образование.

особливостей господарської діяльності великих, середніх та малих підприємств, з метою забезпечення високої конкурентоспроможності національної робочої сили; незацікавленість та фінансова неспроможність роботодавців забезпечувати професійну підготовку, перенавчання та підвищення кваліфікації своїх кадрів; низький рівень

стимулювання професійного розвитку працівників; відсутність єдиної системи професійних кваліфікацій та стандартів з професійної підготовки; відсутність інфраструктури професійної підготовки кадрів на підприємствах. Саме це зумовлює потребу докладного вивчення організації професійного навчання як у закладах освіти, так і на підприємствах, на підставі чого буде можлива розробка науково обґрунтованої політики щодо регулювання розвитку системи професійного навчання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам питання професійного розвитку кадрів та розвитку системи професійної освіти приділяли увагу багато як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Серед них: В. Брокбенк, Д. Парсон, Дж. П. Друкер, С. Аржиріс, В. Савченко, Г. Щокін, Д. Богиня, І. Бондар, М. Семикіна, О. Левченко, Л. Щербак, М. Дрозач та інші.

Метою дослідження є визначення стану професійної освіти в Україні в умовах глобальної економіки та виявлення основних шляхів її модернізації.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобальної економіки сучасна професійна освіта відіграє ключову роль в поліпшенні перспектив соціально-економічного розвитку – вона сприяє динамізму економіки, розвитку знань і сучасних навичок, зниженню рівня нерівності. Україна з її багатою історією вищої школи і науково-технічного розвитку має гарні можливості модернізувати систему освіти та використовувати переваги, що відкриваються глобалізацією економіки.

Професійна освіта має стати генератором нових ідей та технологій і забезпечити формування високоосвіченого людського ресурсу [1].

Досягнення національної та світової конкурентоспроможності професійної освіти неможливо без попереднього аналізу її сучасного стану, спрямованого на діагностику існуючих проблем і виявлення резервів, які сприяють їх ефективному вирішенню. Проведення такого дослідження потребує чіткого визначення та необхідного ступеня деталізації конкурентоспроможності у сфері професійної освіти. Тому необхідно проаналізувати зміст та виявити сукупність факторів, що впливають на її стан. Сучасні глобальні зміни в світі показують, що сфера освіти визначається і виділяється багатьма країнами як пріоритетний напрямок соціально-економічного розвитку, засіб підтримки конкурентоспроможності та лідируючого положення на світових ринках.

Рушійною силою сучасної світової економіки є знання в формі ідей та сучасних технологій. Різко зросли темпи змін та оновлення, товари й ресурси з легкістю переміщуються через національні кордони, швидко поширюються нові засоби зв'язку та обробки інформації.

Сприйнятливість навчальних закладів до змін є важливим фактором успіху. В першу чергу вони повинні відповідати потребам "економіки знань" в умовах глобальної конкуренції. Конкретними напрямками поліпшення професійної освіти можуть бути впровадження нових програм, розширення спектру ведення дослідних робіт та консультативної діяльності для вітчиз-

зняних і міжнародних компаній та розвиток відносин співробітництва із закордонними навчальними закладами з високою репутацією і значними ресурсами [8].

Прагнучи поліпшення якості програм навчання, зміцнюючи зв'язок навчальних закладів з новими галузями та розширюючи масштаби професійної освіти, уряд отримує сильні переваги у вигляді майбутнього підвищення темпів економічного зростання та зростання конкурентоспроможності в умовах глобальної економіки, заснованої на знаннях.

Для розвитку і поліпшення якості професійної освіти в Україні, перш за все, потрібно забезпечити:

1) створення соціально-економічних умов для пріоритетного розвитку професійної освіти;

2) нормативне фінансування освітніх установ;

3) стимулювання недержавних інвестицій в системах освіти, в тому числі шляхом надання податкових і митних пільг для юридичних і фізичних осіб, що беруть участь у розвитку освітніх установ;

4) залучення роботодавців та інших замовників кадрів до соціального партнерства та організації професійної освіти з метою задоволення потреби ринку праці;

5) правові умови функціонування і розвитку освітніх установ різних форм власності;

б) законодавче закріплення матеріальної, адміністративної та майнової відповідальності засновників освітніх установ і підвищення відповідальності роботодавців;

7) високу зайнятість працездатного населення;

8) стабільне фінансування установ освіти, дотримання трудового законодавства, в першу чергу в частині повної та своєчасної оплати праці;

9) реалізацію соціальних гарантій та пільг працівників освіти та учнів;

10) підтримку різних форм самоорганізації учнів як невід'ємну частину усієї системи освіти;

11) інтеграцію української системи освіти в світову освітню систему з урахуванням вітчизняного досвіду і традицій;

12) активний вихід на ринок освітніх послуг, широку участь установ професійної освіти та педагогів в міжнародних освітніх програмах міжнародних організацій та співтовариств.

Всі перелічені заходи з перетворення професійної освіти зумовлюють необхідність науково-методичного забезпечення, вимагають перегляду усталених (традиційних) підходів, пошуку нових принципів проектування змісту освіти, нових освітніх технологій. Шляхи модернізації професійної освіти передбачають вирішення трьох ключових взаємопов'язаних завдань: якості професійної освіти, її доступності та ефективності.

Одним із стратегічних завдань сучасної державної політики України у галузі професійної освіти є поступове подолання відставання в структурі, обсягах та якості підготовки кваліфікованих робітників і фахівців від вищої сучасного ринку праці.

На сьогоднішній момент визначені проблеми, які, як показує практика, можуть бути вирішені тільки в рамках нових державно-суспільних відносин,

в умовах, коли громадська складова стає домінуючим і ефективним фактором на всіх рівнях управління.

Вимоги розвитку освіти закономірно привели багато країн до «освітнього буму», до глибоких реформ систем освіти, поза цим процесом фактично не залишається жодна країна сучасного світу, в тому числі й Україна. Постійно запроваджуються ті чи інші зміни в організації або структурі різних ланок системи освіти. Але поточне реформування часто не вирішує поступово накопичених проблем, що ведуть до загострення кризи, тому періодично назріває необхідність проведення реформ фундаментального характеру, які підводять підсумок попереднього етапу розвитку та закладають передумови для майбутнього.

В сучасних умовах, коли держава та суспільство почали досить чітко визначати свої пріоритети, стало очевидним, що професійна освіта не може залишатися у стані внутрішньої замкнутості та самодостатності, назріла проблема комплексної структурної перебудови освітньої системи в цілому і системи професійної освіти, де все сильніше виявляється її відставання від потреб країни.

Інтереси суспільства та держави в галузі освіти не завжди можуть збігатися з галузевими інтересами самої системи професійної освіти, а тому визначення напрямків модернізації та розвитку освіти не може замикатися в рамках освітнього співтовариства і освітнього відомства.

В цей час модернізація освітньої системи тісно пов'язана з процесом її стабілізації, з виходом на мінімальні

необхідні бюджетні нормативи, вирішенням соціально значущих проблем.

Стратегічною метою модернізації професійної освіти в сучасному світі, орієнтованої на вимоги наступних десятиліть, є створення принципово нової системи освіти – безперервної, головною ідеєю й метою якої є постійний розвиток особистості протягом усього життя в інтересах людини і суспільства.

Розробка концепції безперервної освіти придбала міжнародні масштаби завдяки діяльності ЮНЕСКО. Ще у 1997 році міжнародна комісія ЮНЕСКО по розробці питань освіти і навчання для ХХІ століття сформулювала головну мету освіти – навчити людей самостійно здобувати знання.

Безперервна освіта – це комплекс державних, приватних та заснованих на іншій формі власності освітніх установ, що забезпечують організаційну та змістовну єдність, наступність і взаємозв'язок усіх ланок початкової, середньої, вищої професійної освіти, перепідготовку та підвищення кваліфікації кожної людини з урахуванням реальних і перспективних суспільних та економічних потреб та особистих освітніх цілей і можливостей [3].

У кожній країні процес розвитку теорії та практики безперервної освіти має свої специфічні риси, але в той же час виявляються і їх загальні принципи:

- 1) гнучкість та варіативність системи освіти – наявність різноманітних й одночасно взаємопов'язаних напрямків навчальної діяльності, що відповідають інтересам і можливостям різних груп населення з урахуванням віку,

статі, етнічної приналежності, соціального стану;

2) вдосконалення організації та змісту системи загальної освіти;

3) перебудова системи професійної освіти – узгодженість діяльності установ професійної освіти з інтересами роботодавців. Створення багаторівневої системи професійної освіти і навчання, що включає в себе як фундаментальну підготовку в освітніх установах, так і різноманітні за формою і цілям курси підготовки робітників на виробництві. Це дає можливість підвищувати професійні компетенції всього активного населення і перейти від техніко-практичної до місцево-прагматичної спрямованості професійної освіти і навчання, соціально орієнтованої й гуманістичної системи професійної освіти.

До цього часу ні в одній країні світу ще не створено системи безперервної освіти, заснованої на вищеперерахованих принципах. Але сукупний досвід країн, які керуються стратегією безперервної освіти, дозволяє визначити деякі суттєві риси моделей нової освітньої системи, яка якісно відрізняється від діючої [5].

Спеціальні дослідження, проведені В. В. Арнаутовим, А. М. Новіковим та ін., показали, що в країнах Євросоюзу ідея навчання протягом усього життя (безперервної освіти) була висунута ще в 20-х рр. ХХ століття. А сама концепція безперервної освіти почала формуватися в 70-х рр. ХХ століття як відображення усвідомлення важливості знань та зростання їх ролі й освіченості населення в розвитку суспільства та його громадян. Головною функцією безперервної освіти вважалася

компенсація недоліків стаціонарної загальної та професійної освіти. Залежно від виду та змісту освіти складалася система під різними назвами: продовжена освіта, поновлювана освіта, довічна освіта та інше. Потім початкове бачення було істотно доповнено як на змістовному, так і на організаційному рівнях. Починаючи з другої половини 1980-х рр. в країнах Західної Європи закладалися концептуальні засади моделей безперервної освіти, вивчався весь спектр соціальних, економічних, політичних, організаційних умов, при яких стає можливою реалізація безперервної освіти, виявлялися структура, функції, завдання та цілі окремих ланок та елементів системи, їх взаємодія.

Головним завданням у реалізації концепції неперервної професійної освіти є створення чіткої мережі взаємопов'язаних форм навчання, здатної обслуговувати різні групи населення. Перевага тих чи інших форм визначається їх ефективністю та доцільністю, що особливо важливо у взаємозв'язку потреб і можливостей учнів установ початкової та середньої професійної освіти і суспільства в цілому.

Для здійснення принципу безперервності були сформовані наступні вимоги: початкову освіту повинні отримувати не тільки діти, а й дорослі будь-якого віку; метою середньої освіти має стати не стільки забезпечення можливості надходження молодих людей до вищого навчального закладу, скільки підготовка їх до активної професійної діяльності; вища освіта має стати доступною для людей будь-якого віку, бути різноманітною та досягатися різними шляхами [2].

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. у вітчизняній літературі з'явилися публікації теоретичного характеру (А. А. Вербицький, С. М. Годнік, О. В. Долженко), в яких розглядалися питання становлення ідеї безперервної освіти, висувалися нові теоретико-методологічні підходи, принципи реалізації безперервної освіти. На основі аналізу цих публікацій безперервна освіта визначалась як:

1) умова постійного розвитку особистості як активного суб'єкта праці, пізнання, спілкування;

2) реально функціонуюча система державних і громадських установ, що забезпечують можливість загальноосвітньої та професійної підготовки людини з урахуванням суспільних потреб та її особистих запитів;

3) найважливіший соціально-педагогічний принцип, що відображає сучасні суспільні тенденції побудови освіти як цілісної системи, спрямованої на розвиток особистості та складової умови соціального прогресу.

У своїх роботах вітчизняні вчені (А. Беляєва, А. А. Вербицький, Б. С. Гершунський, Г. П. Зінченко, В. С. Ледньов, І. Я. Лернер) висловлювали різні погляди на походження ідеї безперервної освіти та її суть. В одних випадках безперервна освіта ідентифікувалась з безперервним навчанням, коли протиріччя в освіті можуть бути усунені шляхом механічного об'єднання всіх ступенів навчального процесу. В інших – висувалась теза про можливість створення системи безперервної освіти шляхом доповнення існуючої освітньої системи новими ланками.

На цей час в Україні функціонування безперервної освіти в нових соці-

льно-економічних умовах набуває принципово нової якості; безперервна освіта обумовлена не тільки постійним оновленням соціальних вимог до професійних якостей кваліфікованих робітників та фахівців, а й необхідністю врахування індивідуального проявлення особистісних мотивів до постійного оновлення своїх знань та умінь, до придбання нових професій і спеціальностей, до самореалізації своїх творчих потенціалів.

Висновки. Професійна освіта сьогодні – це самодостатній, економічний та найбільш затребуваний особистістю та суспільством рівень освіти. Гнучкість та мобільність, короткостроковість та невисока вартість навчання визначили провідне місце професійної освіти у підготовці кадрів для всіх галузей економіки та соціальної сфери. Українська система освіти здатна конкурувати з системами освіти передових країн. Саме тому перед вітчизняною професійною освітою встали дуже непрості завдання. З одного боку, необхідно зберегти сильні сторони української освітньої системи, що дозволили перетворити Україну в одну з високорозвинених в культурному відношенні країн світу, а з іншого – систему освіти необхідно зробити гнучкою та адаптивною для того, щоб у нових економічних умовах, відповідаючи як на потреби та інтереси особистості, так і на запити мінливої економіки і ринку праці, вона зберігала б свою роль як одного з провідних чинників суспільного розвитку.

Економічний розвиток України вимагає підготовки кваліфікованих кадрів відповідно потребам ринку праці, тому у професійної освіти назріла не-

обхідність у більш систематичних і цілеспрямованих перетвореннях, інтегрованих в соціально-економічні умови України:

1) належить подолати орієнтацію початкової та середньої професійної освіти на відстаючі від міжнародних стандартів промислові структури та інфраструктури;

2) необхідно посилити підтримку професійної освіти та підготовки кадрів з боку нових промислових структур, інвесторів, потрібно розвивати інститут соціального партнерства;

3) слід провести відповідні інституційні зміни, реконструкцію внутрішньої організації системи освіти, механізмів прийняття рішень, перш за все, це стосується введення в освітній процес формування ключових компетенцій, змін співвідношень між типами та видами освітніх установ і реалізованими в них освітніми програмами;

4) необхідно підвищувати внутрішню та зовнішню ефективність системи професійної освіти;

5) оцінити номенклатуру спеціальностей і професій, види робіт та рівні кваліфікацій, за якими необхідно проводити навчання; обсяг підготовки кваліфікованих робітників і фахівців; пріоритети та тривалість навчання.

Таким чином, модернізація освіти – це політичне та загальнонаціональне завдання, мета якого полягає у створенні механізму стійкого розвитку системи освіти, що забезпечує формування цілісної природно-наукової картини світу, високої якості освіти, яка відповідає викликам ХХІ століття, соціальним та економічним потребам розвитку країни, освітнім потребам особистості, суспільства, держави та враховує прогнози розвитку ринку праці.

Список використаної літератури

1. Афанасьєв М. Неперервна професійна освіта: Нові горизонти підготовки кадрів для постіндустріальної економіки. Вища шк.. 2010. № 10. С. 88-98.
2. Дрозач М. Підготовка робітничих кадрів на виробництві через мережу професійно-технічних навчальних закладів. Україна: аспекти праці. 2006. № 7. С. 36-41.
3. Левченко О. Сучасна безперервна професійна освіта та підготовка кадрів в Україні: основні проблеми та напрями трансформації в контексті міжнародного досвіду. Україна: аспекти праці. 2006. № 1. С. 30-35.
4. Павлюк Т. І. Ринок праці: теорія, методологія, практика: монографія. Вінниця: ВТЕІ КНЕУ. 2018. 212 с.
5. Петренко Л. М., Козак А. Р., Коваленко С. П. Професійна освіта і навчання в Україні: сучасні технології управління: метод. посіб. Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. Д. : ІМА-прес. 2011. 152 с .

6. Сандугей В. В. Ринок праці України в умовах глобалізації : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.01. Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". 2013. 19 с.
7. Онікієнко В. В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення : наук.-аналіт. моногр. Нац. акад. наук України, Ін-т демографії та соціал. дослідж. ім. М. В. Птухи. К. : Ін-т демографії та соціал. дослідж.. 2013. 454 с.
8. Хаджирадєва С. К. Сучасний контент професійного розвитку менеджерів освіти в умовах глобальних викликів та реформ: монографія. Ч. 2 / [С. К. Хаджирадєва, С. В. Воронова, Н. Є. Кравцова та ін.]. 2017. 164 с.
9. Шоптенко В., Кайсин Д., Конанчук Д. Нові можливості бізнес-освіти. Менеджер по персоналу. 2008. № 4. С. 28-34.
10. Щербак Л. З досвіду правового регулювання професійної освіти та навчання кадрів на виробництві в Республіці Болгарія. Довідник кадровика. 2006. № 8. С. 91-93.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190156](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190156)

JEL Classification A11, A22

ANALYSIS OF THE PROFESSIONAL EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBAL ECONOMY AND THE WAYS OF ITS MODERNIZATION

KOVALCHUK Veronika

*Doctor of Public Administration, Associate Professor,
Head of the Department of Management and Social and Humanitarian Disciplines
Kharkiv Educational and Scientific Institute
SHEI University of Banking
e-mail: covveron@ukr.net*

DENCHYK Iryna

*graduate student of the Department of Management
and Social and Humanitarian Disciplines
Kharkiv Educational and Scientific Institute
SHEI University of Banking
e-mail: denchikirina@gmail.com*

Annotation. *The article identifies the main shortcomings and fundamental principles of the development of the system of vocational education and training in Ukraine in the global economy and suggests the ways to modernize this education, taking into account international best practices.*

Key words: *professional education, training, global economy, modernization of education, continuing education.*

In the global economy modern professional education plays a key role in improving the prospects of socio-economic development, it contributes to the dynamism of the economy, the development of knowledge and modern skills, reducing the level of inequality. With its rich history of higher education and scientific and technological development Ukraine has good opportunities to modernize the education system and to take advantage of the emerging economic globalization. One of the strategic tasks of the modern

state policy of Ukraine in the field of professional education is to gradually close the gap in the structure, volumes and quality of training of skilled workers and specialists from the requirements of the modern labor market.

The modernization of education is a political and national task with the purpose to create a mechanism for sustainable development of the education system, which ensures the formation of a holistic natural picture of the world, high quality education that meets the challenges of

the 21st century, social and economic needs of the country's development, educational needs of the person, societies, states, and takes into account labor market development forecasts.

The strategic goal of modernizing of professional education in the modern world is to focus on the demands of the coming decades, to create a fundamentally new system of education, including overarching idea and the goal of which is the continuous development of personality throughout life for the benefit of a person and society. The main task in implementing the concept of continuing professional education is to create a clear network of interconnected forms of

learning that can serve different groups of the population.

Today the challenges of professional education are very difficult. On the one hand, it is necessary to preserve the strengths of the Ukrainian education system, which made it possible to transform Ukraine into one of the most culturally advanced countries in the world, and on the other, to make the education system flexible and adaptable in order to respond to new economic conditions and the interests of the individual as well as the demands of the changing economy and the labor market, it would retain its role as one of the leading factors of social development.

References

1. Afanasyev, M. (2010). Neperervna profesijna osvita: Novi gorizonti pidgotovki kadriv dlya postindustrialnoyi ekonomiki [Continuing professional education: New horizons of training for post-industrial economy]. *Visha shkola - Higher School*, 10, 88-98 [in Ukrainian].
2. Drozach, M. (2006). Pidgotovka robitnichih kadriv na virobnictvi cherez merezhu profesijno-tehnichnih navchalnih zakladiv [Training of workers in production through a network of vocational schools]. *Ukrayina: aspekti praci - Ukraine: aspects of work*, 7, 36-41 [in Ukrainian].
3. Levchenko, O. (2006). Suchasna bezperervna profesijna osvita ta pidgotovka kadriv v Ukrayini: osnovni problemi ta napryami transformaciyi v konteksti mizhnarodnogo dosvidu [Modern Continuing Professional Education and Training in Ukraine: Main Problems and Directions of Transformation in the Context of International Experience]. *Ukrayina: aspekti praci - Ukraine: aspects of work*, 1, 30-35 [in Ukrainian].
4. Pavlyuk, T. I. (2018). *Rinok praci: teoriya, metodologiya, praktika [Labor market: theory, methodology, practice]*. Vinnic. torg.ekon. in-t Kiyiv. nac. torg.-ekon. un-tu. Vinnicya : VTEI KNEU [in Ukrainian].

5. Petrenko, L. M., Kozak, A. R. & Kovalenko, S. P. (2011). *Profesijna osvita i navchannya v Ukraini: suchasni tehnologiyi upravlinnya [Vocational education and training in Ukraine: modern management technologies]*. In-t prof.-tehn. osviti NAPN Ukraini. D. : IMA-pres [in Ukrainian].
6. Sandugej, V. V. (2013). *Rinok praci Ukraini v umovah globalizaciyi [The labor market of Ukraine in the conditions of globalization]*. Extended abstract of candidate's thesis : 08.00.01. Derzh. vish. navch. zakl. "Kiyiv. nac. ekon. un-t im. Vadima Getmana" [in Ukrainian].
7. Onikiyenko, V. V. (2013). *Rinok praci ta socialnij zahist naseleennya Ukraini: retroanaliz, problemi, shlyahi virishennya [Labor Market and Social Protection of the Population of Ukraine: Retroanalysis, Problems, Solutions]*. Nac. akad. nauk Ukraini, In-t demografiyi ta social. doslidzh. im. M. V. Ptuhi. K. : In-t demografiyi ta social. Doslidzh [in Ukrainian].
8. Hadzhiradyeva, S. K., Voronova, S.V., Kravcova, N.Ye (Ed). (2017). *Suchasnij kontent profesijnogo rozvitku menedzheriv osviti v umovah globalnih viklikiv ta reform [Contemporary content of professional development of education managers in the face of global challenges and reforms]* [in Ukrainian].
9. Shoptenko, V., Kajsin, D. & Konanchuk, D. (2008). *Novi mozhlivosti biznes-osviti [New opportunities for business education]*. *Menedzher po personalu - Manager on the staff*, 4, 28-34 [in Ukrainian].
10. Sherbak, L. (2006). *Z dosvidu pravovogo regulyuvannya profesijnoyi osviti ta navchannya kadriv na virobnictvi v Respublici Bolgariya [From the experience of legal regulation of vocational education and training of production personnel in the Republic of Bulgaria]*. *Dovidnik kadrovika - Personnel Directory*, 08, 91-93 [in Ukrainian].

УДК 658.5.011

АНАЛІЗ ДІЮЧОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ПРАКСЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

КОЛМАКОВА Олена Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,*

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0908-5445>

e-mail: elenkolmakova78@gmail.com

ОРЯБИНСЬКА Валентина Андріївна

студентка,

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9114-0620>

e-mail: valyun4ik96@gmail.com

Анотація: Досліджено існуючу «Програму розвитку КП «Харківводоканал» на 2015-2026 рр.» в аспекті стратегічного розвитку комунального підприємства та проведено оцінку її розділу «Підвищення енергоефективності, за рахунок реалізації заходів з енергозбереження», використовуючи праксеологічний метод; запропоновані доцільні напрямки політики енергозбереження, розширення та проведення детального аналізу можливих шляхів енергозбереження. Виділено напрямки розвитку даного підприємства: фінансова безпека, енергетична безпека підприємства.

Ключові слова: праксеологія, праксеологічний метод, стратегія, розвиток, оцінка, комунальне господарство

Постановка проблеми. В стратегії розвитку міста Харкова зазначено, що при обговореннях під час «круглих столів» (які були проведені з 15 червня до 25 липня 2016 року, в яких взяли участь 700 громадян міста, що

Аннотация: Исследована существующая «Программа развития КП «Харьковводоканал» на 2015-2026 гг.» в аспекте стратегического развития коммунального предприятия и оценка его раздела «Повышение энергоэффективности за счет реализации мероприятий по энергосбережению», используя праксеологический метод, предложенные целесообразные направления политики энергосбережения, расширение и проведения детального анализа возможных путей энергосбережения. Выделены направления развития данного предприятия: финансовая безопасность, энергетическая безопасность предприятия.

Ключевые слова: праксеология, праксеологический метод, стратегия, развитие, оценка, коммунальное хозяйство.

представляли інтереси різних соціальних груп) були виявлені наступні проблеми: 1) стан житлово-комунального господарства; 2) стан соціального захисту і зайнятості населення; 3) стан науки та освіти

екології; 4) стан інженерної інфраструктури і транспорту [1, с. 81]. На першому місці стали саме проблеми житлово-комунального сектору. Головною проблемою є зношення та моральна застарілість інженерних мереж водопостачання та водовідведення. Саме тому виникає потреба стратегічного планування розвитку комунальних підприємств та їх переоснащення з урахуванням новітніх технологій та вимог сучасності.

В сучасному світі основним пріоритетом енергетичної галузі є відновлюваність джерела енергії та його екологічність. Використання альтернативних джерел енергії дозволяє посилити економічну та енергетичну безпеку держави. Помірно-континентальний клімат Україні обумовлює наявність опалюваного сезону, а відповідно потребу в енергії. Вартість кожного товару та послуги містить в собі вартість енергії. Відповідно енергетична політика держави безпосередньо впливають на соціально-економічний стан України. Що підтверджує актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й прикладні аспекти економічної стратегії розвитку підприємств висвітлені в роботах Р. Акоффа, І. Ансофа, І.Т.Балабанова, І.О. Бланка, М. Портера, А. Томпсона, О.М. Колмакової, В.В. Смачило [2] та ін. Визначення поняття «праксеологія» надане у роботах Л. Бурдьє, А.Еспінаса, Людвіга фон Мізеса та Т.Котарбінського.

Формуванні цілей статті. Дана стаття є спробою об'єднати

інформацію дослідників, лідерів думок, практиків та осіб, які приймають рішення, з власним досвідом, у цілісну систему застосування праксеологічного методу до стратегії розвитку КП «Харків-водоканал», щоб вплинути на успішну трансформацію стратегії комунального підприємства. Для цього виникає необхідність в об'єднанні ідей, методів, дій та праксеології. Головною ціллю даної статті є виявлення та вивчення факторів підвищення ефективності дій щодо формування діючої стратегії на основі праксеологічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши вибір стратегій для комунальних підприємств, можна сказати, що є декілька методів стосовно формування стратегії та певні рамки, до яких вони вписуються.

Виникає необхідність дати загальне визначення поняттю «стратегія» - це основний значущий напрям певних дій комунального підприємства, реалізувавши які, призведе до заданої мети. Дане розуміння стратегії буде чітким при розгляді даного поняття на верхньому рівні управління, а саме - в органі місцевого самоврядування.

У 2017 році робота виконавчих органів Харківської міської ради, як і раніше, була спрямована на вирішення основних завдань соціально-економічного розвитку Харкова: підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості міста, розвиток реального сектора економіки, забезпечення стабільного функціонування соціальної, інженерно-транспортної та комунальної інфраструктури міста, поліпшення якості

життя та належного рівня соціального захисту населення.

Багато в чому завдяки цій політиці і системно побудованій роботі виконавчих органів Харківської міської ради місто Харків є одним з провідних обласних центрів країни з великим економічним та людським потенціалом.

Головну роль стратегічного управління комунальним підприємством займають правила, що пояснюють функціонування комунального підприємства, але, порівнюючи зі стратегіями, не мають цілісності. Дані правила можна охарактеризувати як орієнтовані, обмежувальні, що створюють повну картину функціонування. Деякі з вищезазначених мають широкий сенс, але інші — у певній мірі вузький, що має відношення до окремої характеристики комунального підприємства на реалізацію заданих стратегій.

Більшість правил мають довготривалий характер. Так наприклад, є з них ті, що в повній мірі реалізують конкретну стратегію, або існують задля реалізації первної мети. Вищезазначені правила можна охарактеризувати як предмет стратегічного управління, але тільки якщо стратегічне завдання комунального підприємства — реорганізація внутрішнього життя підприємства та його організаційної культури.

Якщо представити організаційну ієрархію територіального управління, то для нижчого рівня верхній буде за мету, хоча для вищого рівня вона була лише засобом. Тобто взявши стратегію формування ринку комунальних послуг, що розроблена в цілому для міста,

для конкретного комунального підприємства та його підлеглих буде цільовою настановою [4]. Щоб позбутися визначення загального поняття стратегії, далі в цій статті буде розглядатися тільки стратегія комунального підприємства в цілому, застосовуючи праксеологічний підхід.

Вперше поняття “праксеологія” було застосоване Л. Бурдьє, а трохи пізніше — французьким соціологом А.Еспінасом, який окреслював праксеологію як окрему наукову дисципліну. [6] Завданням праксеології є аналітичний опис техніки, елементів і форм раціональної діяльності, створення «граматики дії» в порядку вироблення найбільш загальних норм максимальної доцільності дій, зокрема у вигляді системи загальнотехнічних рекомендацій і застережень стосовно професійної індивідуальної і колективної діяльності (роботи).

Концепція навмисної дії лежить в основі праксиології, розробленої австрійським економістом Людвігом фон Мізесом. Під цим унікальним підходом, який визначається як наука про людську діяльність і призначеним для вивчення області соціальних наук, Мізес створює “аксіому дії” - твердження, що у кожної людини є більш задовільний стан справ [10]. На думку австрійського вченого “аксіома дії” здатна вивести цілісний фундамент - вартість, масштаб вартості, дефіцит, достаток, прибуток, збиток, невизначеність і причинність, серед усього.

Поява праксеології була заявлена виходом монографії Т. Котарбінського «Трактат про хорошу роботу», в

передмові до якого Г.Х. Попов писав: «Яке завдання праксеології? ... Знайти загальні закони будь-якої людської діяльності та вивести на цій основі найбільш загальні правила такої діяльності». І далі: «Дуже важливий аспект праксеології - її зв'язок із загальними моментами абстрактного процесу праці, сформульованими К. Марксом в «Капіталі». Геніальні думки К. Маркса про загальності праці з повним правом можна назвати відправним пунктом праксеологічного аналізу». [5] Але автор праксеології оцінював її завдання більш скромно: «Міркування, що містяться в даній роботі, відносяться до праксеології, або загальної теорії ефективної організації діяльності. Необхідність і можливість розробки такої дисципліни ясні. Адже рецепти ефективної роботи бувають більш-менш загальними. Практична праксеологія ставить собі за мету дослідження найбільш широких узагальнень технічного характеру: про

техніку раціональної діяльності як такої, про вказівки і застереження, важливих для будь-якого дії, ефективність якого необхідно підвищити». Тобто, у Т. Котарбінського мова йде про технічну (в широкому сенсі) діяльності, до якої тільки і застосовні поняття ефективності, «якісної роботи».

Праксеологічний аспект методу складають такі його властивості, як його ефективність, ясність, надійність тощо. На цій основі можливий вибір з групи одне порядкових методів найбільш ефективного для того чи іншого суб'єкта, який проводить дослідження [11]. Існує безліч різних методів, які класифікуються за різними підставами: методи якісні і кількісні, змістовні і формальні, історичні та логічні.

Ідеями успішної трансформації стратегії розвитку комунального підприємства є розв'язання таких проблем (Рис.1):

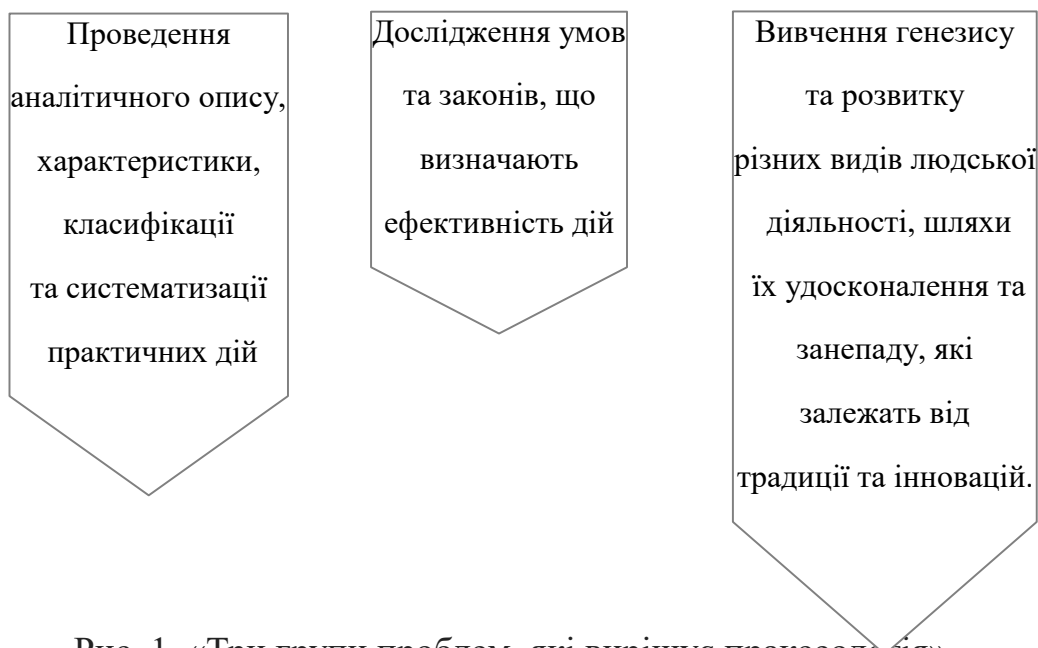

Рис. 1. «Три групи проблем, які вирішує праксеологія»

Головною метою даної статті є виявлення та вивчення факторів підвищення ефективності дій. Існує певна теоретична основа будь-якої організації в різних методах аналізу і результатів та процесу діяльності (Рис.2

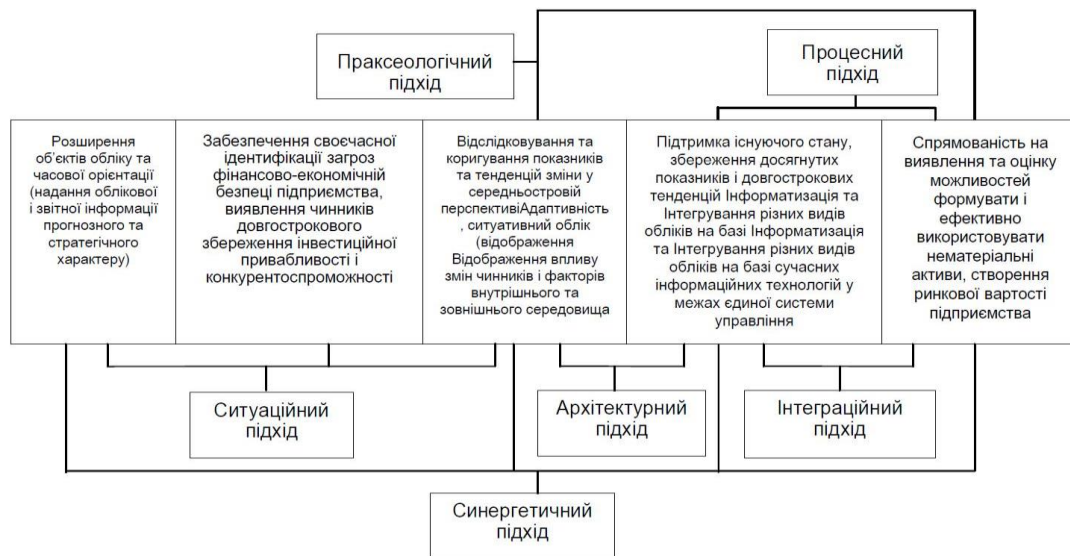

Рис. 2. Групування теоретико-методологічних підходів діяльності підприємства
Джерело: [7]

Задля детального вивчення діючих стратегій комунального підприємства Харківводоканал пропонується розгляднути дані щодо дебіторської та кредиторської заборгованостей підприємств житлово-комунального господарства України за 2017-2018 роки. [3]

Серед регіонів найвищий рівень дебіторської заборгованості спостерігається у Харківській (2247,5 млн. грн.), Донецькій (1875,0 млн. грн.), Дніпропетровській (1171,4 млн. грн.) областях та м. Києві (3033,7 млн. грн.). Найнижчий рівень – у Тернопільській (81,8 млн. грн.) та Чернівецькій (62,8 млн. грн.) областях. Обсяг дебіторської заборгованості в 2018 році у порівнянні з 2017 роком зменшився в Дніпропетровській (0,2%), Луганській

(72,6%), Львівській (7,6%) та Одеській (5,6%) областях. Що стосується кредиторської заборгованості підприємств житлово-комунального господарства, то найвищою вона є також у Харківській (3210,9 млн. грн.), Донецькій (3103,3 млн. грн.), Дніпропетровській (1603,2 млн. грн.) областях та м. Києві (3466,9 млн. грн.). Найнижчий її рівень – у Тернопільській (86,3 млн. грн.) та Закарпатській (90,3 млн. грн.) областях. Позитивним є те, що майже в усіх областях, крім Донецької, Запорізької, Івано-Франківської, Чернівецької та Житомирської, спостерігається зменшення кредиторської заборгованості. Отже, аналіз фінансового стану підприємств житлово-комунального господарства України

підтверджує наявність довгострокової системної фінансової кризи, яка охоплює всі напрямки діяльності даних підприємств і загрожує фінансовій безпеці не тільки галузі, але і країни.

Маючи на меті проведення діагностики фінансового стану на підприємствах житлово-комунального господарства пропонується застосування праксеологічного підходу.

Головним етапом подолання труднощів комунального підприємства «Харківводоканал» є розробка ефективної фінансової стратегії, яка є головною складовою загальної економічної стратегії функціонування підприємства. Основною ціллю є зміна комунальної форми власності. Саме це буде сприяти росту ефективності роботи підприємства та одночасно підвищенню фінансових надходжень, що є необхідним для подальшої діяльності і розвитку підприємства.

Необхідно запровадити кращий механізм залучення інвестицій для вирішення проблеми незадовільного фінансування комунального підприємства і скоротити соціально-економічне напруження, яке було визване постійним зростанням тарифів в той час, коли знижувалася якість та надійність надання послуг [12].

З метою збільшення експлуатаційних термінів служби обладнання (електродвигунів, механічної та технологічної частини), зменшення аварійності на водогонах за рахунок усунення гідравлічних ударів та ін. проектом передбачається впровадження пристроїв плавного пуску (далі по тексту ППП) високовольтних потужних агрегатів водопровідних

насосних станцій з можливістю комутації на кожен насосний агрегат, який є альтернативою застосуванню частотних перетворювачів, впровадження яких на даних об'єктах економічно недоцільно [8].

КП «Харківводоканал» протягом останніх десяти років проводить активну роботу з енергоресурсозбереження, підвищення енергоефективності виробництва і надання послуг. Це обумовлено тим, що частка паливно-енергетичних ресурсів становить значну частину в собівартості 1 м³ продукції (послуг).

На думку авторів, виходячи з того, що частка паливно-енергетичних ресурсів становить значну частину в собівартості 1 м³ продукції, цей підрозділ Програми має бути пророблений більш детально.

КП «Харківводоканал» приступає до реалізації інвестиційного проекту «Удосконалення системи мулового господарства каналізаційних очисних споруд міста Харкова». Реконструкція каналізаційного господарства міста буде здійснюватися за рахунок коштів Міжнародного банку реконструкції та розвитку. Вартість проекту - 66 млн дол. США, тривалість - близько трьох років. Для реалізації проекту вже було проведено тендерні торги та визначено переможця. Проект включає повну реконструкцію очисних споруд - починаючи від первинного очищення стічних вод до очищення її біологічного складу. Будуть впроваджені методи нітро-денітрифікації, який дозволяє поглиблено чистити стічні води від азоту і фосфору. Також буде побудований комплекс з переробки мулу і виробленні з біогазу.

Підприємство активно працює над реалізацією інвестиційних проектів. У процесі здійснення інвестиційних проектів використовуються інноваційні розробки, що забезпечують екологічну безпеку та підвищують їх економічну ефективність за рахунок зниження споживання енергоресурсів, скорочення експлуатаційних витрат і термінів окупності, зменшення вартості.

Основні напрямки проектів:

- енерго- та ресурсозбереження;
- поліпшення екологічного стану навколишнього природного середовища;
- підвищення надійності роботи систем водопостачання і водовідведення;
- поліпшення якості питної води.

В Програмі в подальшому планується, що буде зафіксовано незначний стабільний рівень зниження витрат на первинні енерго-ресурси (далі по тексту ПЕР). Етап реалізації інвестиційних програм підприємства (2017-2026 рр) потребуватиме вкладення значних коштів для зниження споживання первинних ПЕР.

Виникає необхідність проаналізувати фінансовий стан КП «Харківводоканал». фінансовий стан підприємства характеризується негативними явищами за всіма сферами: прибутковість, ділова активність, ліквідність, фінансова стійкість, що можна пояснити специфічністю діяльності підприємства та його формою власності, яка передбачає високу частку втручання органів місцевої влади в діяльність підприємства.

Впровадження матеріального стимулювання трудових колективів та окремих працівників КП «Харківводоканал» за економію паливно-енергетичних ресурсів дозволить підвищити енергетичну ефективність виробництва на КП «Харківводоканал».

На даному комунальному підприємстві «Харківводоканал» широко впроваджуються передові технології в сферах водопостачання та водовідведення. У зв'язку з цим підприємству потрібні висококваліфіковані співробітники і керівники підрозділів, які будуть реалізовувати нові стратегічні програми та інвестиційні проекти.

Сьогодні для розвитку виробництва і науки представляється дуже багато можливостей. Це кредити міжнародних банків, гранти для технічного переозброєння підприємства, впровадження енергоефективних технологічних процесів [2].

З метою підвищення ефективності роботи підприємства, на КП «Харківводоканал» необхідно удосконалити організаційну структуру системи енергоменеджменту, яка повинна діяти у повній відповідності до Національного стандарту ISO 50001:2014.

На даний момент на підприємстві діє довгий ланцюг по збору інформації від відповідальних підрозділів КП «Харківводоканал» до служби енергоменеджменту, це обумовлено багатоступінчастою схемою взаємодії служби енергетичного менеджменту зі структурними підрозділами підприємства.

В рамках своїх завдань щодо

ефективного управління енергоспоживанням і реалізації заходів Програми енергоефективності, з метою виявлення «проблемних місць», пошуку шляхів економії паливно-енергетичних ресурсів та скорочення втрат води, Служба енергоменеджменту проводить системний енергетичний моніторинг споживання енергоресурсів і виявляє відхилення за питомими витратами електроенергії, пропонує рішення по усуненню «проблемних місць».

З моменту створення в 2011 році Служби енергоменеджменту підприємства, за рахунок системного підходу до питань енергозбереження та енергоефективності, скорочення втрат води, вдалося підвищити ефективність вкладення коштів в енергозберігаючі заходи майже в 2 рази: з 1,32 грн. (у 2011 р.) до 2,57 грн. (в 2017 р.) на 1 грн. вкладених коштів.

Системний підхід до питань раціонального використання енергоресурсів дозволяє підійти до формування ефективної енергетичної політики, яка є рушійною силою по впровадженню і вдосконаленню системи енергоменеджменту підприємства [9].

Функціонування системи енергетичного менеджменту підприємства за даним стандартом, передбачає створення організаційної структури за типом американських і європейських компаній, до якої можуть входити такі ланки:

- вище керівництво підприємства;
- представник керівництва по системі енергоменеджменту (в американських компаніях – енергодиректор);
- структурний підрозділ, що

складається з енергоменеджерів або осіб (кількість визначається в залежності від величини енергоспоживання підприємства), що виконують їх окремі функції і підкоряється представнику керівництва з енергоменеджменту.

Висновки. Дотримуючись заданих цілей визначено діючу стратегію розвитку КП «Харківводоканал», застосовуючи саме праксеологічний метод. Отже, згідно аспекту ефективності, можна виділити основні напрями щодо реалізації покращення стратегічного розвитку комунального підприємства «Харківводоканал» [1]: стабілізація фінансово-економічного стану КП «Харківводоканал» шляхом впровадження економічно обґрунтованих тарифів; удосконалення науково-технічного забезпечення сфери питного водопостачання та водовідведення з наближенням їх до стандартів ЄС; створення обов'язкової системи обліку та контролю втрат води, підвищення інвестиційної привабливості підприємства за рахунок реалізації інвестиційних проектів; утилізація осаду та реконструкції очисних споруд за рахунок реалізації інвестиційного проекту, зазначеного вище, визначення раціональної структури підприємства на підставі підвищення продуктивності праці, оптимізації чисельності робітників, зростання заробітної плати; оновлення парку спеціальних машин та механізмів з метою зниження експлуатаційних витрат і скорочення термінів виконання робіт з обслуговування мереж водопостачання та водовідведення, завершення реалізації заходів по технологічному та комерційному обліку ресурсів.

Список використаної літератури

1. Стратегії розвитку міста Харкова до 2020 року: Рішення 10 сесії Харківської міської ради 7 скликання від 21.12.2016 р. URL: <http://www.city.kharkov.ua/assets/files/docs/zakon/strategy2411.pdf>.
2. Світлична В.Ю. Економічна стратегія розвитку житлово-комунального господарства: формування, специфіка, перспективи. Коммунальное хозяйство городов: Научн.-техн. сб. Вип. 59. К.: Техніка. 2004. С.78-85.
3. Державна служба статистики в Україні. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Мізик Ю. І. Моделі аналізу фінансового стану житлово-комунальних підприємств регіонів України. URL: [http:// khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/1903](http://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/1903).
5. Ачкасов А. Е., Косяк А. П. Проблемы и перспективы обеспечения экономической безопасности строительных организаций. БІЗНЕСІНФОРМ. 2012. № 11. URL: http://www.business-inform.net /pdf/2012/11_0/161_166.pdf
6. Онищук Г. І. Економіка житлово-комунального господарства і нові підходи у формуванні цінової і тарифної політики. URL: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=2998& start=14.
7. Боярко І.М. Праксеологічні та ситуаційний підходи у формуванні системи стратегічного обліку. URL: <http://fkd.org.ua/article/download/91053/87225/>.
8. Директива Європейського парламенту та ради 2009/28/ЄС від 23 квітня 2009 року про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел та якою вносяться зміни до, а в подальшому скасовуються Директиви 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС (Текст має значення для ЄЕП). Офіційний вісник Європейського Союзу від 05.06.2009 року – С.16-62. URL: http://saee.gov.ua/documents/ dyrektyva_2009_28.pdf.
9. Розвиток відновлюваних джерел енергії в Україні 2017 р. URL: <http://abc.in.ua/wp-content/uploads/2017/03/Rozvitok-VDE-v-Ukrai-ni.pdf>.
10. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc>.
11. Альтернативна енергетика України: сонце, вітер і вода. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/353701/alternatyvna-energetyka-ukrayiny-sontse-viter-i-voda>.
12. Структури тарифів на централізоване водопостачання та водовідведення. URL: <http://www.nerc.gov.ua/?id=15180>.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190166](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190166)

JEL Classification D01

ANALYS OF THE EXISTING STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISE WITH THE USING OF THE PRAXEOLGY APPROACH

KOLMAKOVA Olena

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics,
Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0908-5445>
elenkolmakova78@gmail.com*

ORYABINSKA Valentina

*student,
Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9114-0620>
e-mail: valyun4ik96@gmail.com*

Abstract: *The article explores the existing "Program of development of the Communal Enterprise "Kharkivvodokanal" for 2015-2026" in the aspect of strategic development of the communal enterprise and assessment of its section "Increasing energy efficiency using praxeological method through implementation of energy saving measures". The authors propose in this subsection more detailed measures on the use of alternative energy sources. Ukraine and Europe are increasingly using alternative energy sources in the utilities sector.*

The communities of certain regions and districts invest in ADE projects to reduce utility bills and improve the environmental situation. Local authorities in Kharkiv should pay attention to the use of Alternative Energy Sources (AES) in the city's utilities, which significantly reduces operating tariffs and utility payments.

Key words: *praxeology, praxeological method, strategy, development, evaluation, municipal economy.*

Recent years have seen increasing initiatives involving more open strategizing. These initiatives, referred to as Open Strategy, imply greater transparency and/or inclusiveness in strategy processes.

The article explores the existing "Program of development of the Communal Enterprise "Kharkivvodokanal" for 2015-2026" in the aspect of strategic development of the communal enterprise and as-

essment of its section "Increasing energy efficiency using praxeological method through implementation of energy saving measures". The authors propose in this subsection more detailed measures on the use of alternative energy sources. Ukraine and Europe are increasingly using alternative energy sources in the utilities sector.

The communities of certain regions and districts invest in ADE projects to

reduce utility bills and improve the environmental situation. Local authorities in Kharkiv should pay attention to the use of Alternative Energy Sources (AES) in the city's utilities, which significantly reduces operating tariffs and utility payments.

Financial problems of enterprises of housing and communal economy of Ukraine become more and more sharp and constitute a menace for national security of the state. Assessment and analysis of financial condition of enterprises of housing and communal economy of the Communal Enterprise "Kharkivvodokanal" was made in the article.

Volume of debit indebtedness in subareas of housing and communal economy and accounts payable according to expenditures were studied. Classification of financial condition of enterprises of housing and communal economy according to the stage of financial crisis deepness was developed, what would later allow to develop mechanisms of diagnostics of financial condition of these enterprises. Main directions for improvement financial condition of enterprises of housing and communal economy of the Communal Enterprise "Kharkivvodokanal" were offered.

References

1. Stratehiyi rozvytku mista Kharkova do 2020 roku. (2016). Rishennya 10 sessiyi Kharkivs'koyi mis'koyi rady 7 sklykannya vid 21.12.2016 [Strategies for the development of the city of Kharkiv by 2020, approved by decision of the 10th session of the Kharkiv City Council of 7 convocation dated 21.12.2016]. Retrieved from: <http://www.city.kharkov.ua/assets/files/docs/zakon/strategy2411.pdf> [in Ukrainian].
2. Svitlychna, V.Y. (2004). Ekonomichna stratehiya rozvytku zhytlovo-komunal'noho hospodarstva: formuvannya, spetsyfika, perspektyvy [Economic strategy of housing and communal services development: formation, specifics, perspectives]. *Kommunal'noe khozyaystvohorodov – Utilities of cities*, 59, 78-85 [in Ukrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky v Ukrayini [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Mizyk, Y. I. Modeli analizu finansovoho stanu zhytlovo-komunal'nykh pidpryemstv rehioniv Ukrayiny [Models financial analysis of utility enterprises of Ukraine Regions]. Retrieved from: <http://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/1903> [in Ukrainian].

5. Achkasov, A. E. & Kosyak, A.P. (2012). Problemy y perspektyvy obespechenyya ékonomycheskoy bezopasnosty stroytel'nykh orhanyzatsyy [Problems and prospects of providing economic safety of building organizations]. *Biznesinform*, 11. Retrieved from: http://www.business-inform.net /pdf/2012/11_0/161_166.pdf [in Ukrainian].
6. Onischuk, G. I. Ekonomika zhytlovo-komunal'noho hospodarstva i novi pidkhody u formuvanni tsinovoyi i taryfnoyi polityky [Economics of Housing and new approaches in formation of pricing and tariff policies]. Retrieved from: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=2998&start=14 [in Ukrainian].
7. Boyarko, I.M. Praxeological and situational approaches in the formation of strategic accounting system. Retrieved from: <http://fkd.org.ua/article/download/91053/87225/> [in Ukrainian].
8. Directive 2009/28 / EC of the European parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of energy produced from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77 / EC and 2003/30 / EC (Text meaning for the SES). Official Journal of the European Union dated 06/05/2009, 16-62. Retrieved from: http://sae.gov.ua/documents/dyrektyva_2009_28.pdf.
9. Rozvytok vidnovlyuvanykh dzherel enerhiyi v Ukrayini 2017 [Renewable Energy Development in Ukraine 2017]. Retrieved from: <http://abc.in.ua/wp-content/uploads/2017/03/Rozvitok-VDE-v-Ukrai-ni.pdf> [in Ukrainian].
10. Enerhetychna stratehiya Ukrayiny na period do 2030 roku [Energy strategy of Ukraine for the period up to 2030]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc> [in Ukrainian].
11. Al'ternatyvna enerhetyka Ukrayiny: sontse, viter i voda [Alternative energy of Ukraine: sun, wind and water]. Retrieved from: <https://news.finance.ua/ua/news/-/353701/alternatyvna-energetyka-ukrayiny-sontse-viter-i-voda> [in Ukrainian].
12. Struktury taryfiv na tsentralizovane vodopostachannya ta vodovidvedennya [Structure of tariffs for centralized water supply and drainage]. Retrieved from: <http://www.nerc.gov.ua/?id=15180> [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190167](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190167)

JEL Classification E44, G21

STATE BANKS AND THE REAL ECONOMY: CONTEMPORARY PROBLEMS AND PROSPECTS OF LENDING

KOSTOHRYZ Viktoriya

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Finance and Banking,

Banking University, Cherkasy Institute

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8378-5549>

e-mail: kostogryzvg@gmail.com

ZAPOROZHETS Svitlana

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Finance and Banking,

Banking University, Cherkasy Institute

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6947-0826>

e-mail: zaporozhets11svitlana@ukr.net

Abstract. *The article explores current features of bank lending to the real economy, clarifies the main problems that constrain financing of the real sector through banking institutions. An analysis of the ownership structure of assets and liabilities of the banking system has been carried out, and it has been determined that banks with the participation of public capital have sufficient resource, strategic and administrative potential and should play the role of financial channels of penetration of public policy (financial, monetary, investment) into the real economy. It has been found that in the current conditions of reforming the banking system of Ukraine, political and economic instability in the state, banks with the participation of state capital have a number of problems that can be overcome by implementing administrative and economic measures of macroeconomic and microeconomic character.*

Keywords: *state bank, bank lending, financial result, real economy*

Аннотация. *В статье исследованы современные особенности банковского кредитования реального сектора экономики, выяснены основные проблемы, сдерживающие финансирование реального сектора через банковские учреждения. Проведен анализ структуры собственности активов и обязательств банковской системы и определено, что банки с участием государственного капитала имеют достаточный ресурсный, стратегический и административный потенциал и должны выполнять роль финансовых каналов проникновения государственной политики в реальный сектор экономики. Установлено, что в современных условиях реформирования банковской системы Украины, банки с участием государственного капитала имеют ряд проблем, которые возможно преодолеть с помощью внедрения административно-правовых и экономических мер макроэкономического и микроэкономического характера.*

Ключевые слова: *государственный банк, банковское кредитование, финансовый результат, реальный сектор экономики.*

Formulation of the problem. In the current economic environment, banking institutions play an important role in stimulating the reproduction processes and financing the further development of the real economy. In the face of increased political and economic instability, unprofitable activity and bankruptcy of many banks of Ukraine, it is important to find segments of the banking market that have sufficient resource, strategic and administrative potential to provide financial resources for the reproductive processes of the real sector of economy.

Therefore, in the current situation, it is of particular relevance to study today's features of bank lending to the real economy, find out the main problems that constrain the financing of the real sector through banking institutions, and identify the ability of state banks to provide the necessary amounts of financing.

Analysis of recent research and publications. The availability of scientific publications exploring theoretical and practical aspects of bank lending to the real economy demonstrates relevance and importance of the subject. In particular, the works of N. Zhukov, S. Reverchuk, O. Solodka, O. Vasyurenko, V. Mishchenko, A. Moroz, M. Savluk, O. Lavrushin, and D. Kovalenko are concerned with the impact of credit on the development of the real economy. In particular, in O. Irshak's writings [1], the relationship between the volume of loans granted and the GDP of the state has been assessed. In the studies of Y. Zhezherun, O. Bartosh [2], the relationship between the volume of credits granted, the level of bank

liquidity and the financial results of the activity of domestic enterprises has been identified.

The theoretical and practical principles of state participation in the capital of commercial banks are widely explored in domestic literature. The issues of activity of state banks in Ukraine were addressed by such scientists as V. Onishchenko, N. Sheludko, O. Dzublyuk, L. Strelbytska, V. Stelmakh, M. Suganyak. In particular, the works of V. Onishchenko [3] investigated the tendencies of credit and deposit activity of state-owned banks. However, in the light of current global trends and instability of the domestic economy, it is necessary to consider key aspects of cooperation between state-owned banks and enterprises in the real economy in order to intensify the financing of reproduction processes.

Scientific purpose of this paper is to research current peculiarities of banking crediting and to systemize the preconditions of the renewal of state banks ability to emit credit resources for satisfying the agents' of the real sector demands.

Description of the main research material. The real economy, where significant added value is created, is the basis for the competitiveness of the national economy. The dominant characteristics of the economic development of the state depend on the parameters of its development and functioning.

A key condition for the effective functioning of business entities is their level of profitability. Overall, the financial performance of enterprises in the real economy in 2016-2018 was positive and in the three years increased by UAH 263.5 billion. At the same time,

for many companies, the dynamics of financial results had negative trends. In particular, in agriculture, forestry and fisheries, the financial result for 2016-2018 decreased by UAH 23196 million, including 31.5% in 2017, and 2% in 2018. Due to fixed assets revaluation by Ukrtransgaz and provision for bad receivables, the financial result of the transport industry decreased by 3.2 times in 2017, and by 1.33 times in 2018. [4]

Researchers believe that an insufficient percentage of profitable enterprises is a negative factor in the development of the real economy sector (Fig. 1). By type of economic activity at the end of 2018, only agriculture, forestry and fisheries (87%), construction (81%) and light industry (80%) had a significant percentage of profitable enterprises.

An important key to the development of the real economy is the additional

financing of its core business processes, including financing through bank lending. In modern conditions, sources of financing businesses in Ukraine include own funds, bank loans, budgetary funds.

The current stage of development of the banking system of Ukraine is characterized by significant influence of political and economic factors that have led to significant structural changes. The 2014-2016 period is marked by a decrease in the number of banking institutions by 84 units or by 53.3%. During 2017-2018, the decline in the number of banks slowed slightly and the difference from the previous years was 19 banking institutions. As of January 1, 2019, 77 banking institutions were licensed by the National Bank of Ukraine. [5]

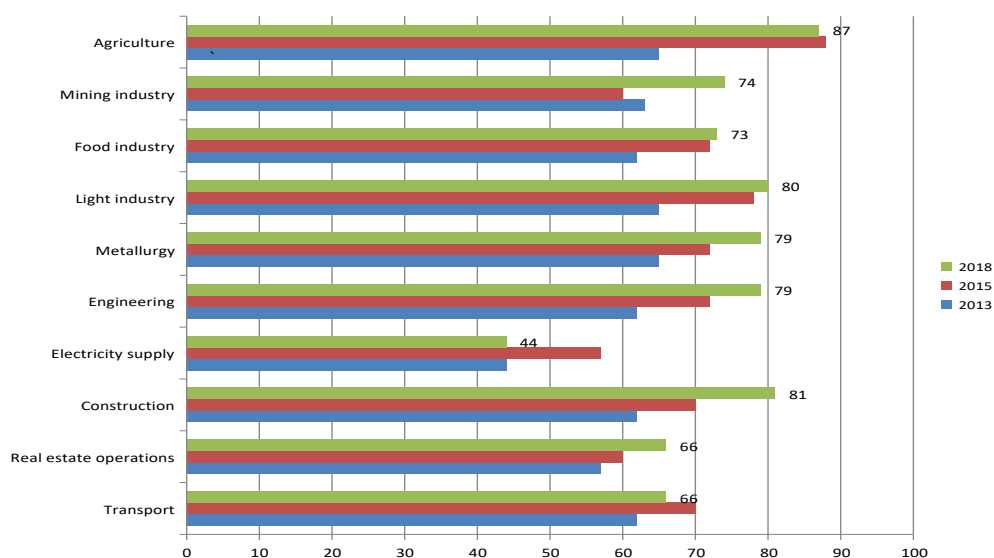

Figure 1. The share of profitable enterprises on the financial result before tax during 2013-2018, %

Source: [4]

Despite the high GDP growth, the dynamics of lending to customers by banking institutions was insignificant for the period 2016-2018. (Fig. 2) During the

analyzed period, GDP grew by 49%, while the volume of loans increased by only 11%. Therefore, we can conclude that the activity of Ukrainian banks in

ensuring the rate of economic growth is very low. At the end of 2018, the ratio of loans to GDP, that is financial deepening, was less than 50%, far below that figure for other countries, for example, Denmark - 180%, Japan - 187%, Eurozone countries (on average) - above 100%, in countries with the highest incomes - above 150% [6].

During 2015-2018, loans to non-financial corporations outstripped those of households, but did not have a steady upward trend. After the decrease in the volume of loans to the real economy in

2016 by 1.7%, during 2017-2018, the volumes of these loans increased by 4.5% to the amount of UAH 859.740 million at the beginning of 2019. [NBU] The downward trend in the development of bank lending to business entities is that loans were provided mainly for short-term and working capital financing. Loans to the real economy for up to 1 year amounted to 37.22% at the beginning of 2017, 42.77% at the beginning of 2018, and 48.11% at the beginning of 2019.

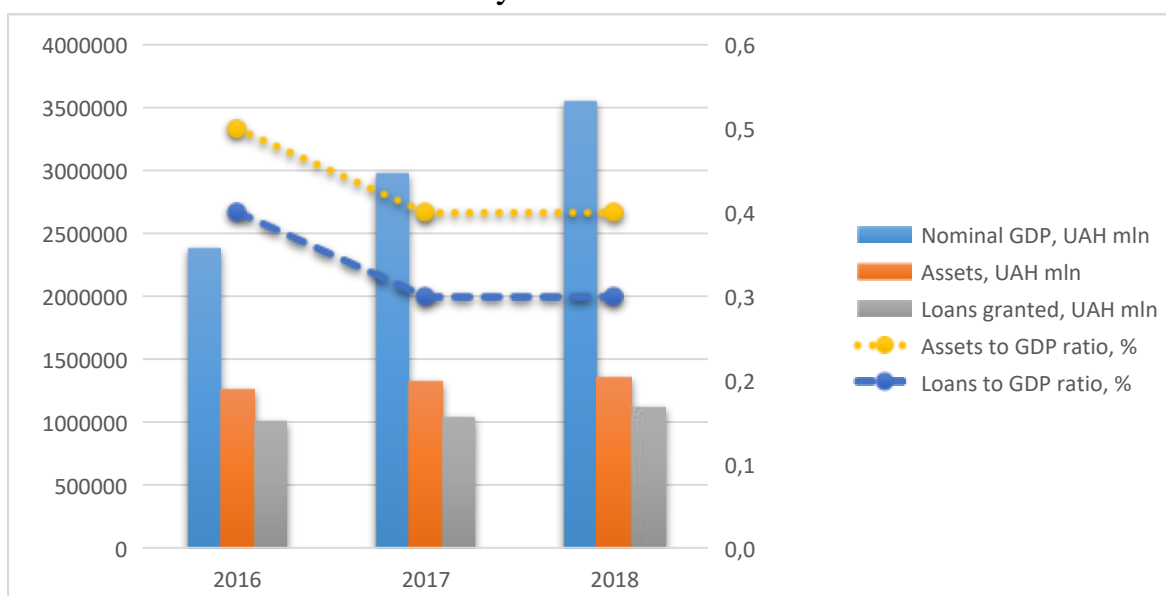

Figure 2. Dynamics of key performance indicators of banking institutions in comparison with GDP dynamics for the period 2016-2018

Source: generated by the authors based on [5]

In addition, the NBU estimates that the top 5 bank debtors, which are representatives of large corporate businesses, account for 39% of banks' loan portfolio; accordingly, for 10 debtors it is 60% of the loan portfolio; for 20 debtors - 82% of the loan portfolio; for 40 debtors - 97% of the loan portfolio (UAH 255 billion in total), which indicates a significant

concentration of banks' loan and investment activity on the business structures of related parties, etc. [7].

Foreign experience shows that in the face of significant financial problems of private domestic banking institutions, low lending to key sectors of economy, stability and development of the banking sector is based on state-owned banks. The state share in the banking sector of

Germany is quite significant, accounting for more than 50% of all assets of the banking system and about 20% of the total number of German banks. The increase in the amount of state capital in the German banking system was made to maintain the banking system in times of crisis. [8].

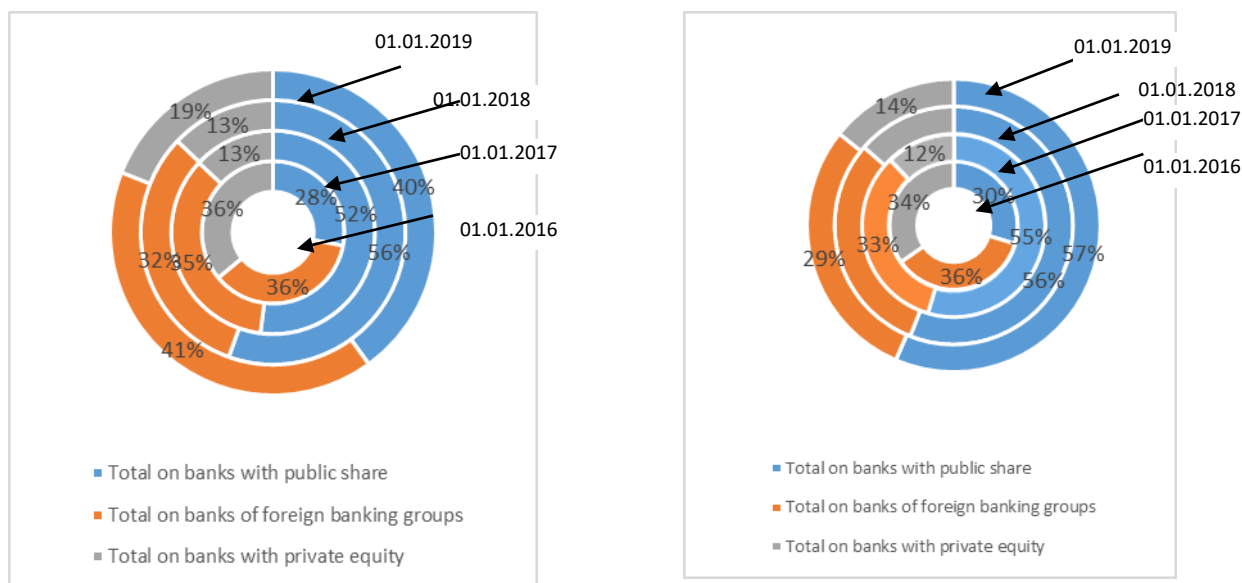
Also noteworthy is the fact that in the period 2016-2018, private banks with domestic commercial capital became insolvent and their number decreased by 89 units during this period. The number of banks with state-owned capital remained constant. At the same time, despite the decrease in numbers, the percentage of the number of banks with foreign capital in the banking system of Ukraine has only increased (due to the rapid decrease in the number of domestic banks), accounting for 35% at the beginning of 2016, 39% at the beginning of 2017, and 46% at beginning of 2018.

As a result of the transfer of JSC CB "PrivatBank" to one hundred percent state ownership, the share of banks with state share in the ownership structure of assets and liabilities of the banking system of Ukraine has increased significantly. In particular, at the beginning of 2017, the liabilities held by state-owned banks amounted to 55%, which is 25 p.p. more than the previous year (Fig. 3, a). During 2017-2018, no significant structural changes took place and as of January 1, 2019 state-owned banks held 57% of the liabilities of banking institutions, which indicates the high resource potential of these financial institutions.

The volume of assets of state-owned banks during this period also increased

significantly, and as of January 1, 2017 in the total ownership structure of assets of banking institutions it amounted to 52%, which is by 24 p.p. more than at the beginning of 2016, and at the beginning of 2018 it was 56%, which is 4 p.p. more than at the beginning of 2017. (Fig. 3, b). However, during 2018, as a result of a decrease in the percentage of state-owned banks' assets and an increase in the assets of banks with foreign capital, a structural redistribution of components took place, and as of January 1, 2019, 40% of assets of all banking institutions of the country are owned by state-owned banks, and 41% are owned by banks with foreign capital. This is a negative trend and it poses a threat of risks arising from the entry of large amounts of foreign capital into the banking system of the country. At the same time, by the end of 2018, the net financial assets and deposits of the general government market accounted for 54.7% and 63.4%, respectively.

Government programs for financial stimulation of economic entities in the real economy are implemented by the Government of Ukraine mainly through banks with state-owned capital. In particular, such state banks as JSC CB "PrivatBank", JSC "Oschadbank", JSC "Ukrigasbank" and JSC "Ukreximbank" are participants in state compensation programs for agro-industrial enterprises, for which the state compensates part of the interest rate or loan amount. JSC "Ukreximbank" and the Ministry of Agricultural Policy of Ukraine have signed a Memorandum on the procedure of using the funds provided in the state budget to support the livestock industry.

a) ownership structure of assets b) ownership structure of liabilities
 Figure 3. Structure of ownership of assets and liabilities of the banking system of Ukraine for the period 2016-2018

Source: generated by the authors based on [5]

Thus, in the context of increasing the volume of lending to the real economy, state banks have sufficient resource, strategic and administrative capacity and have the role of financial channels of public policy (financial, monetary, investment, budget) penetration into the real economy.

However, among the four groups of banks, according to the NBU classification, as of January 1, 2018, the largest share of non-performing loans was owned by state-owned banks, namely 71.1% (in particular, PrivatBank had 87.6% and banks with state participation without PrivatBank had 55.7%), foreign banks accounted for 41%, and private equity banks accounted for 24%. At the same time, as of December 1, 2018, the share of non-performing loans in state-owned banks decreased to 68.1% (55.4% for banks with state participation without PrivatBank), although the largest portion of non-performing loans remains

at PrivatBank, namely 83.2% (decreased by 4.4% compared to the beginning of the year). [9]

In modern conditions, banks with the participation of the state capital have sufficient resource and administrative potential to financially stimulate the development of the real economy, but they have a number of problems that hinder this process, namely:

- large volume of non-performing loans in the credit portfolio of state-owned banks;
- government guarantees often induce bank managers to use insufficiently effective methods of managing a bank with significant risks [10];
- imperfection of the current legislation on specific features of state banks activity in the financial market;
- in the conditions of political and economic instability in the state, a considerable volume of assets of state-

owned banks contributes to inefficient use of budgetary funds and development of corruption;

- the existence of politically motivated lending and related-party lending, which causes a significant concentration of bank lending and investing activities on the affiliates' business structures, etc .;

- low level of corporate governance of state-owned banks.

Administrative and legal and economic measures of macroeconomic and microeconomic character should be the main ways that can overcome most of these problems and improve the efficiency of government banking institutions, and have a positive impact on providing the real sector with the necessary financial resources. Their implementation should ensure saturation of the state economy with national financial resources, reorientation of public policy to long-term planning, and promote greater public confidence in financial institutions. The main ones are:

1. Creation of a mechanism for refinancing state-owned banks to further allocate these funds to enterprises in the real sector of economy. The key principle for implementing the structural refinancing mechanism should become depending of the volume and value of loans granted to commercial banks by NBU, on the volume and quality of loans provided by banks to the real economy enterprises.

2. Reforming state-owned banks by raising corporate governance standards through the implementation of private-sector best practices, followed by their partial privatization.

3. Taking into account the specifics of functioning of state-owned banks, it is advisable to create an appropriate system of economic standards and financial indicators that would allow the most adequate assessment of their performance.

4. Creation of a state-owned asset management company that should accumulate non-performing loans from state-owned banks. This will allow to "clear" the balance sheets of working banks, to "unload" their credit and legal units from claim work and mortgage property of risky borrowers and to enable them to focus on lending activity. [11]

5. The legislative framework, in particular the Law of Ukraine "On Banks and Banking", should be supplemented with articles that would provide for a clearer and more complete regulation of the basic principles common to all public financial institutions. Article 57 of this Law states that "Deposits of individuals of the State Savings Bank of Ukraine are guaranteed by the state". However, there is a need to adopt by-laws to regulate mechanisms of payment of individual deposits in the event of bankruptcy of state-owned banks.

6. Restriction of the sale of government securities to banks (both government debt obligations, and NBU certificates) and a significant decrease in their profitability in order to intensify corporate lending by banks.

7. Partial commercialization of state-owned banks by selling up to 50% of their capital to outside investors, that may provide additional budgetary revenues. Involvement of top managers delegated by external investors to the governing bodies of state banks in

proportion to their participation in the capital.

Conclusion. Current lending to business entities in the real economy does not provide the required volumes of effective activity. State-owned banks potentially have sufficient resource, strategic and administrative capacity to stimulate the development of the real economy and fulfill the role of financial channels of public policy penetration.

However, in the current conditions of reforming the banking system of Ukraine, political and economic instability in the state, banks with the participation of state capital have a number of problems that can be overcome through the introduction of administrative and economic measures of macroeconomic and microeconomic character.

References

1. Irshak, O. S. & Leshchuk, I. Ya. (2018). Suchasnyi stan kredytnoi diialnosti bankiv ta yii vplyv na rozvytok realnoho sektoru ekonomiky [The current state of bank lending and its impact on the development of the real economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii - Prychornomor Economic Studies*, 34, 145-149 [in Ukrainian].
2. Zhezherun, Yu.V. & Bartosh, O.M. (2017). Perspektyvy vidnovlennia bankivskoho kredytuvannia realnoho sektoru ekonomiky [Prospects for the resumption of bank lending to the real economy]. *Finansovi doslidzhennia - Financial research*, 1(2), 144–152 [in Ukrainian].
3. Onishchenko, V.V. (2012). Analiz diialnosti derzhavnykh bankiv v Ukraini [Analysis of the activity of state-owned banks in Ukraine]. *Visnyk SumDU - SSU Bulletin*, 2, 186-192 [in Ukrainian].
4. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/>.
6. Rybalka, S. Vidnovyty kredytuvannia [Resume lending]. Retrieved from: <https://agropolit.com/blog/86-vidnoviti-kredituvannya> [in Ukrainian].
7. Rozhkova, K. Vyrishennia problemy NPL v bankivskii systemi Ukrainy. [Solving the NPL problem in the Ukrainian banking system]. Retrieved from: https://uff.icu/images/presentations/2017/Rozhkova-NBU_Presentation_on_NPLs_UkrFinForum17.pdf [in Ukrainian].

8. Reverchuk, O. S. (2009). Svitovyi dosvid rozvytku derzhavnoho rehuliuvannia bankivskoho sektoru ta perspektyvy yoho zastosuvannia v Ukraini [World experience in the development of state regulation of the banking sector and prospects for its application in Ukraine]. *Optymizatsiia rehuliatornoj polityky u bankivskomu i strakhovomu biznesi - Optimization of regulatory policy in banking and insurance business*. Lviv : Liha pres, Triada plius [in Ukrainian].

9. Ohorodnyk, V. V. (2019). Problemni kredyty bankiv z derzhavnoiu uchastiu v Ukraini (suchasnyi stan ta prychny vynyknennia) [Problem loans to state-owned banks in Ukraine (current state and causes)], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 23(2), 38-43 [in Ukrainian] .

10. Kostohryz, V. H. & Khutorna, M.E. (2018). Derzhavni banky u systemi zabezpechennia finansovoi stabilnosti bankivskoho sektoru Ukrainy [State banks in the system of ensuring the financial stability of the banking sector of Ukraine], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu - Uzhgorod University Scientific Bulletin*, 1, 335-341 [in Ukrainian] .

11. Yurkiv, N.Ia. & Hladkykh, D.M. Rozvytok bankivskoho kredytuvannia hospodariuiuchykh subiektiv yak umova zabezpechennia staloho ekonomichnoho zrostannia v Ukraini [Smooth Development of Bank Lending to Business Entities as a Condition for Sustainable Economic Growth in Ukraine]. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/rozvitok-bankivskogo-kredituvannya-gospodaryuyuchikh-subektiv-yak-umova>.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190167](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190167)

УДК 336.774

ДЕРЖАВНІ БАНКИ ТА РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КРЕДИТУВАННЯ

КОСТОГРИЗ Вікторія Григорівна*к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи**Черкаського навчально-наукового інституту**ДВНЗ «Університет банківської справи»*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8378-5549>e-mail: kostogryzvg@gmail.com**ЗАПОРОЖЕЦЬ Світлана Володимирівна***к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи**Черкаського навчально-наукового інституту**ДВНЗ «Університет банківської справи»*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6947-0826>e-mail: zaporozhets11svitlana@ukr.net

Анотація. В статті досліджено сучасні особливості банківського кредитування реального сектору економіки, з'ясовано основні проблеми, що стримують фінансування реального сектору через банківські установи. Проведено аналіз структури власності активів та зобов'язань банківської системи і визначено, що банки за участі державного капіталу мають достатній ресурсний, стратегічний та адміністративний потенціал та повинні виконувати роль фінансових каналів проникнення державницької політики (фінансової, грошово-кредитної, інвестиційної) у реальний сектор економіки. З'ясовано, що в сучасних умовах реформування банківської системи України, політичної та економічної нестабільності в державі, банки за участі державного капіталу мають ряд проблем, що можливо подолати за допомогою впровадження адміністративно-правових та економічних заходів макроекономічного та мікроекономічного характеру.

Ключові слова: державний банк, банківське кредитування, фінансовий результат, реальний сектор економіки

Основою конкурентоспроможності національної економіки держави є реальний сектор економіки, де створюється значна додана вартість. Важливою запорукою розвитку реального сектору є додаткове фінансування його основних бізнес-процесів, в тому числі через банківське кредитування. Метою даної роботи є дослідження су-

часних особливостей банківського кредитування реального сектору економіки та систематизація передумов відновлення здатності державних банків генерувати кредитне забезпечення потреб економічних агентів реального сектору.

Протягом 2016-2018 років динаміка фінансового результату діяльності ба-

гатьох підприємств реального сектору мала негативні тенденції. Проте активність українських банків у забезпеченні темпів економічного зростання через кредитування була не значною. Незважаючи на високі темпи зростання ВВП, фінансова глибина економіки, становила менше 50 %, позитивна динаміка обсягів кредитування банківськими установами була незначною, суб'єктам господарювання кредити надавались переважно на короткий термін та на фінансування обігового капіталу.

Завдяки структурному аналізу власності активів та зобов'язань банківської системи визначено, що банки за участі державного капіталу мають достатній ресурсний, стратегічний та адміністративний потенціал та повинні виконувати роль фінансових каналів проникнення державницької

політики (фінансової, грошово-кредитної) у реальний сектор економіки. Проте, в сучасних умовах реформування банківської системи, банки за участі державного капіталу мають ряд проблем. Основними шляхами, що можуть знівелювати більшість з них і покращити ефективність діяльності державних банківських установ та позитивно вплинути на забезпечення реального сектора необхідними фінансовими ресурсами повинні бути адміністративно-правові та економічні заходи макроекономічного та мікроекономічного характеру. Їх реалізація повинна забезпечувати насичення економіки країни національними фінансовими ресурсами, переорієнтацію державної політики на довгострокове планування розвитку реального сектору економіки.

Список використаної літератури

1. Іршак О. С., Лещук І. Я. Сучасний стан кредитної діяльності банків та її вплив на розвиток реального сектору економіки. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 34. С. 145-149.
2. Жежерун Ю.В., Бартош О. М. Перспективи відновлення банківського кредитування реального сектору економіки. Фінансові дослідження. 2017. № 1(2). С. 144–152.
3. Оніщенко В.В. Аналіз діяльності державних банків в Україні. Вісник СумДУ -.Серія «Економіка». 2012. №2. С.186-192.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>.
6. Рибалка С. Відновити кредитування. URL: <http://agropolit.com/blog/86-vidnoviti-kredituvannya>.

7. Рожкова К. Вирішення проблеми NPL в банківській системі України. URL: https://uff.icu/images/presentations/2017/RozhkovaNBU_Presentation_on_NPLs_UkrFinForum17.pdf.
8. Реверчук О. С. Світовий досвід розвитку державного регулювання банківського сектору та перспективи його застосування в Україні. Оптимізація регуляторної політики у банківському і страховому бізнесі: Монографія . Львів : Ліга прес, Тріада плюс. 2009. С. 255–274.
9. Огородник В. В. Проблемні кредити банків з державною участю в Україні (сучасний стан та причини виникнення). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 23(2). С. 38-43.
10. Костогриз В. Г., Хуторна М.Е. Державні банки у системі забезпечення фінансової стабільності банківського сектору України. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. 2018. Вип. 1. С. 335-341. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2018_1_56.
11. Юрків Н.Я. , Гладких Д.М. Розвиток банківського кредитування господарюючих суб'єктів як умова забезпечення сталого економічного зростання в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/analitichni-materiali/ekonomika/rozvitok-bankivskogo-kredituvannya-gospodaryuyuchikh>.

УДК 005.722

СИСТЕМА КРИТЕРІЇВ ВІДПОВІДНОСТІ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМСТВА ЕТАЛОННІЙ БІРЮЗОВІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

НІКІТЕНКО Катерина Сергіївна

*к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансів,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
e-mail: hersonka@ukr.net*

ЖОСАН Ганна Володимирівна

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3577-6701>
e-mail: ennzhosan@gmail.com*

СТУКАН Тетяна Миколаївна

*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» м. Херсон
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8682-1832>
e-mail: stukant23@gmail.com*

Анотація. В статті на основі проведеного аналізу розроблено порівняння характеристик досліджуваного молодіжного підприємства відповідно до характеристик етапів бірюзової організації.

Автори запропонували методи підбору персоналу для досліджуваного молодіжного підприємства. Доведено, що використання вищевказаних методів сприятиме досягненню сучасного етапу бірюзової організації та підтримання на цьому рівні.

Ключові слова: формальні організації, бірюзові організації, мотивація, підбір персоналу, зберігання персоналу.

Аннотация. В статье на основе проведенного анализа проведено сравнение характеристик исследуемого молодежного предприятия в соответствии с характеристиками этапов бирюзовой организации.

Авторы предложили методы подбора персонала для исследуемого молодежного предприятия. Доказано, что использование вышеуказанных методов будет способствовать достижению современного этапа бирюзовой организации и поддержания на этом уровне.

Ключевые слова: формальні організації, бірюзові організації, мотивація, підбір персоналу, зберігання персоналу.

Постановка проблеми. Відомо, що саме мотивація є одним з найбільш важливих двигунів будь-якого підприємства, а ступінь налагоджено-

сті даної системи в компанії безпосередньо впливає на її ефективність. Даному питанню присвячено безліч праць провідних фахівців у сфері пси-

хології, соціології та економіки, а в основі кожної з таких теорій стоїть непорушна праця Абрахама Маслоу. Основні складові структурованої системи мотивації перетікають з компанії в компанію, не отримуючи належної уваги. Це обумовлено тим, що основною характеристикою століття технологій є швидкоплинність, а тому, для ефективної роботи компанії, необхідно, в першу чергу, подбати про відповідність технологій управління сучасним соціальним і економічним умовам. Попередні організаційні моделі вже вичерпали себе, і організації відчують потребу в новому диханні. Тобто починається століття бірюзових організацій, чим обумовлено актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню «бірюзових» та формальних організацій, присвячено вельми обмежену кількість наукових праць. Серед учених, що займалися науковим розробленням даного питання, слід відзначити Ф. Лалу та К. Уїлбера, В. Житкової, Н. Ульянової, Р.І. Хабібулліна. Проте дана тема носить інноваційний характер та потребує більш ґрунтовного дослідження.

Мета статті Проаналізувати відповідність досліджуваного підприємства еталонній бірюзовій організації та визначити необхідні кроки для досягнення найбільш ефективного рівня роботи в колективі.

Виклад основних результатів. Приходячи працювати у будь-яке підприємство чи організацію, людина автоматично стає членом групи. В одних групах людина знаходиться досить короткий термін, інші, навпаки,

супроводжують її усе життя (сім'я, родина, друзі) і мають неабиякий вплив на неї. В теорії управління розподіляють групи, які є основою будь-якого колективу, на формальні і неформальні.

Авторами розглянуто Підприємство 1 (розглянуто авторами без назви для збереження корпоративної таємниці), як приклад організації з формальними та неформальними групами, що має потенціал для переходу у ранг бірюзових організацій.

Підприємство 1, як і будь-яка інша фірма, має слабкі та сильні сторони. Щоб якісніше проаналізувати їх, треба визначити плюси і мінуси найсильнішого конкурента. Для досліджуваного підприємства це Конкурентне підприємство 1 (табл. 1).

Для більш ґрунтовного аналізу авторами проведено SWOT-аналіз, який відображений у таблиці 2.

Також слід зазначити, що на Підприємстві 1 використовуються всі три групи методів менеджменту, які виділені науковцями. Економічні методи – це методи, які використовуються у всіх організаціях. Зокрема, це аванси, основна зарплата та премії, які кожний співробітник фірми отримує та які його мотивують до ефективної праці. Адміністративні методи – організаційно-розпорядчі документи. Кожний співробітник фірми має свої обов'язки, які прописані в посадових інструкціях та виконує роботу, яка починається з розпоряджень та наказів від директора. Прояв соціально-психологічний методів виявляється під час безпосередньої роботи співробітників один з одним.

Порівняння слабких та сильних сторін
Підприємства 1 з Конкурентним підприємством 1

Перелік сильних сторін		Перелік слабких сторін	
Підприємство 1	Конкурентне підприємство 1	Підприємство 1	Конкурентне підприємство 1
Якісна продукція	Якісна продукція	Невдале місце розташування	Неоптимальна ОСУ
Оптимальні ціни	Оптимальні ціни	-	Невеликий асортимент
Оптимальна ОСУ	Вдале місце розташування	-	-
Великий асортимент продукції	-	-	-

Джерело: розробка авторів

Підприємство 1 не є виключенням обов'язки бухгалтера, який є його безстосовно делегування обов'язків від посереднім підлеглим, під час його відвищого до нижчого рівня. Наприклад, сутності. головний бухгалтер делегує свої

SWOT-аналіз Підприємства 1

Зовнішнє середовище Внутрішнє середовище	Можливості	Загрози
Сильні сторони	1. Конкуренція:	1. Конкуренція:
1. Організація:	Значний ринковий потенціал в Україні	Наявність підприємств-конкурентів
Наявність детального аналізу діяльності	Відсутність великих конкурентів на ринку	Розширення обсягів асортименту
Ефективна структура управління	2. Збут:	2. Збут:
Одна юридична структура	Удосконалення якості обслуговування	Зростання витрат на підготовку кадрів
Орієнтація на найповніше задоволення споживачів	Розширення мережі	Проблеми з просуванням послуг
3. Фінанси:	3. Попит:	3. Попит:
Позитивна динаміка фінансових показників	Високий попит на якісний товар	Зменшення попиту на насіння
Слабкі сторони	Комунікації зі споживачами	4. Економічні фактори:
1. Організація	4. Економічні фактори:	Недостатність фінансових інвестицій
Розходження у питаннях управління	Зацікавленість іноземних інвесторів	Нестабільність економічної ситуації

Закінчення табл.2

Зовнішнє середовище Внутрішнє середовище	Можливості	Загрози
2. Фінанси	Зростання прибутку	Швидкі темпи інфляції
Значні витрати на оновлення основних фондів	Доступність кредиту	
3. Персонал	Розроблення технічно орієнтованої стратегії, що передбачає виведення нових сортів с.-г. культур та значний рівень попиту на насіння	Застосування реактивних стратегій, сутність якої полягає у отриманні прибутків за рахунок надання графіку підприємства с.-г. виробникам
Неприйняття персоналом нововведень	Експансивна стратегія передбачає завоювання більшої частки ринку за рахунок слабкіших конкурентів	Стратегія переорієнтації, яка передбачає більш активну діяльність у вирощуванні насіння зернових, ніж просто вирощування зерна
Недостатня кваліфікація персоналу		

Джерело: розробка авторів

Система оплати праці на фірмі є звичайною, тобто співробітник будь-якої категорії отримує зарплату по формулі:

$$ЗП = О + А + П, \quad (1)$$

де, ЗП-зарплата, грн;

О-оклад, грн;

А-аванс, грн;

П-премія, грн.

Кожний отримує не менше, ніж мінімальна заробітна плата, визначена законом України. Премії можна отримати за понаднормову роботу, за ефективну роботу та за кращі результати роботи.

Не є виключенням і прийняття компромісних рішень. Яскравим прикладом є ситуація, що виникла під час планування витрат на відрядження. Бухгалтер необ'єктивно розрахував суму відрядних, але після обговорення з консультантом, який і їхав у відрядження, суму було змінено на користь консультанта, але в діапазоні норми.

На основі проведеного аналізу, можна зробити порівняння ознак Підприємства 1 з характеристиками стадій розвитку організацій майбутнього. За основу аналізу візьмемо ті стадії організації, що існують на сьогодні.

Досліджуване підприємство не є прикладом червоної організації, яка робить акцент на лідері, який владу захоплює силою. Лідер у фірмі обирається голосуванням. Він керує, але не є тоталітарним керівником, який силою нав'язує свою владу.

Бурштиноюю організацією теж назвати дане підприємство не можна. Яскравим прикладом такої організації є церква та армія, де правила є основою всього і неможливо від них відійти. Тут правила є, але вони неформальні і від них легко можна відійти, якщо ці правила не дають розвиватись організації.

Найвні ознаки помаранчевої організації. Є ієрархія, через яку пере-

даються завдання та контролюється їх здійснення. Є можливість для розвитку. Ніхто не може перешкодити розвитку та навчанню працівників, якщо вони цього дійсно хочуть. Але внутрішня структура правил не така жорстка. Причини невиконання правил аналізуються і тільки потім робляться висновки, як реагувати на порушення.

Підприємство має окремі ознаки зеленої організації. Проте типові зелені організації є ідеальними та складними за своєю структурою, тому віднести досліджуване підприємство до них неможливо. Відношення всередині колективу є важливою частиною, але й вони контролюються. Сам персонал та керівництво не забувають про те, що вони працюють з метою отримання прибутку. Бірюзова організація є поєднанням зеленої та помаранчевої організації. На Підприємство 1 простежується поєднання і «зелених» характеристик і «помаранчевих». Є ієрархія, але не така жорстка. Працівники бажають бути ефективними, тому вчаться та самоорганізуються. Фірма конкурує з зовнішніми підприємствами, але не сама з собою. Люди в організації розуміють свої завдання та кінцеву мету, кожний виконує свою роботу, при цьому успішно співпрацюючи в команді.

Відповідно до вище сказаного, об'єкт дослідження має елементи бірюзової організації, але не в чистому вигляді. Те, що може робити зараз фірма, підтримувати рівень, саме завдяки правильному добору персоналу. Розглянемо які методи формування спостерігаються на досліджуваному підприємстві. Відбір персоналу – це

процес, за допомогою якого підприємство або організація вибирає з ряду заявників одного або декількох, що найкращим чином підходять під критерії відбору на вакантне місце.

Критерії відбору персоналу на Підприємстві 1:

- освіта (не нижче середнього);
- спеціальна підготовка (наявність посвідчення приватного охоронця);
- комунікабельність, активність, вміння будувати відносини з людьми;
- уміння приймати рішення в екстремальних ситуаціях;
- знання необхідних нормативних документів, що регламентують діяльність приватних охоронців;
- досвід (роботодавці часто ототожнюють досвід з можливостями працівника; одним із способів вимірювання досвіду роботи є встановлення рейтингу трудового стажу);
- фізичні, медичні характеристики;
- наявність характеристики або рекомендацій з попередніх робіт.

Для більш ефективного добору персоналу доцільно застосовувати професіограму. Професіограма – повний опис особливостей певної професії, що розкриває зміст професійної праці, а також вимог, які вона ставить перед людиною. Професіограма складається на основі аналізу змісту професійної діяльності і містить у собі загальну характеристику професії і вимоги, що професія ставить до людини.

Професіограма – це по суті документ, у якому подано комплексний, систематизований і всебічний опис об'єктивних характеристик професії і сукупності її вимог до індивідуально-психологічних особливостей людини.

Головною частиною професіограми є психограма, що включає повний опис власне психологічних характеристик та професійно важливих особистісних якостей спеціаліста.

На попередньому етапі відбору персоналу на основі професіограми, розробленою керівництвом підприємства, відбувається первинне виявлення кандидатів, здатних виконувати необхідні функції, максимальне звуження кола претендентів і формування з них резерву, з яким і проводиться в подальшому більш ретельна робота. Перевірка претендента проводиться за допомогою ґрунтовного аналізу документів, загальних і цільових співбесід, тестування та ряду інших методів.

Первинне виявлення відбувається шляхом аналізу документів кандидатів (анкет, резюме, які направляють безлічі роботодавців в надії на відгук, характеристик, рекомендацій) на предмет їх відповідності вимогам до майбутніх співробітників.

З метою полегшення аналізу всім претендентам пропонується стандартний бланк заяви, що включає відомості про прізвище, вік, освіту, досвід роботи тощо. Заява може бути поєднана з анкетною, що містить питання про попередню роботу, заробітну плату, причини звільнення, інтереси тощо. А також про досвід ведення підприємництва, викладання, наукову діяльність, участь у громадських організаціях, отримані нагороди, почесні звання, публікації, а також осіб, які можуть повідомити інформацію про претендента.

Результати ознайомчої співбесіди дозволяють відсіяти відразу ж до 70-

80% кандидатів. А для решти вибирають найбільш відповідні способи подальшої перевірки та вивчення психологічних і професійних якостей з метою встановлення їх придатності для висунення на відповідну посаду.

Авторами виділено недоліки та переваги організації відбору кадрів на Підприємстві 1. До недоліків можна віднести: відсутність надійного переліку необхідних якостей у претендента; орієнтація на формальні звершення; судження про людину по одній із якостей; довіра лише до результатів тестування. Тестування на професійну придатність проходять тільки претенденти на посади відділу контролю охоронної діяльності та відділу бухгалтерії. Відсутня діагностика різних якостей і характеристик особистості (темпераменту, аналітичних здібностей) і т.д.

До переваг відбору персоналу віднесемо: чітко сформовану систему проведення співбесіди. З претендентами на посади, які не є ключовими, працює не тільки кадровий відділ, а й відділ контролю охоронної діяльності. Питання, що задаються на співбесіді, підготовлені заздалегідь, весь процес інтерв'ю проходить поетапно.

Способи та методи відбору персоналу кожен HR-менеджер визначає самостійно. Комусь зручніше розпочати з ближнього кола (бізнес-контактів, власної бази резюме, знайомств і зв'язків), хтось використовує мережеві канали пошуку персоналу (публікації в соціальних мережах і сервісах).

Авторами виділено та запропоновано методи підбору персоналу для Підприємства 1 (табл. 3).

Таблиця 3.

Методи підбору персоналу для Підприємства 1

Спосіб	Характеристика	Ефект
Скринінг	Дозволяє зібрати максимальну кількість резюме, з яких потім і відбирають відповідного фахівця.	На підприємстві будуть працювати люди зі зв'язками та великими досвідом.
Хедхантинг	До «полювання» на конкретного менеджера вдаються зазвичай, коли потрібен фахівець з чітко заданими навичками, а на ринку праці такого не знайти.	Набір персоналу з необхідними специфічними навичками.
Інтерв'ю–головоломка	Претенденти повинні відповісти на запитання-головоломки або вирішити якісь логічні задачі.	Претенденти на посаду будуть логічно виконувати завдання та мислити креативно.
Фізіогноміка	Визначення типу особистості людини, його душевних якостей і стану здоров'я, виходячи з аналізу зовнішніх рис обличчя і його виразу	Дозволяє визначити особливості характеру людини для підбору для нього найкращого кола колег.
Стресове або шокове інтерв'ю	Основним завданням менеджера з персоналу є створення типових стресових ситуацій під час співбесіди і проведення подальшого аналізу поведінки кандидата на посаду.	Підбір стресостійких членів майбутньої команди.

Джерело: розробка авторів

Використання вище зазначених методів сприятиме досягненню підприємством стадії бірюзової організації та втриманні на ній. Додатковими заходами для керівництва можуть стати:

- рекомендації керівника відповідного відділу порекомендувати вам кандидата на посаду;
- конкурсний відбір на вакансію;
- використання керівництвом власних ресурсів і джерел пошуку персоналу;
- надання переваги власним співробітникам з метою мотивації персоналу;
- психологічні методи підбору персоналу тощо.

Небажані до використання методи можуть негативно вплинути на ефективність діяльності підприємства, че-

рез досить високу вартість їх проведення та низький рівень кінцевого результату.

Оскільки дана організація все ж складається з формальних і неформальних груп, то керівництву необхідно приділити увагу впровадженню основних функцій менеджменту на підприємстві для найбільш ефективного використання потенційних вигод і зниження негативних наслідків та ризиків (табл. 2). Ефективність групи в досягненні цілей залежить від наступних факторів: розміру, складу, групових норм, рівня згуртованості та конфліктності, статусу і функціональних ролей членів групи. Вплив цих факторів залежить від цінностей і норм групи. Дослідження показали, що чим вище статус члена групи, тим більший вплив він робить на її рішен-

ня, але це не завжди сприяє підвищенню її ефективності.

Людина, що недовго працювала у компанії, може мати кращі ідеї і більший досвід в якійсь певній сфері, ніж співробітник з високим статусом, набутим ним завдяки багаторічній роботі у фірмі. Щоб приймати ефективні рішення, необхідно враховувати всю відповідну інформацію і об'єктивно зважувати всі ідеї.

Існування неформальних груп в організації – цілком нормальне явище. Проаналізувавши стан формальних та неформальних групи на Підприємстві 1, ми вважаємо, що необхідно трохи розділити формальну та неформальну групи, щоб не сталось повне їх злиття, що призведе до неможливості наближення підприємства до бірюзових організацій, а також це може призвести до того, що конфлікти у формальній групі стануть більш пріоритетними, ніж основна місія фірми.

Для вирішення цих проблем автори пропонують виїзні зустрічі у неформальній атмосфері, з проведення тренінгів, а також промовлянням проблем у голос. Тому, що більшість проблем, які не висказуються у голос, мають тенденцію накопичуватись і виходити у самий непотрібний момент, коли цих проблем дуже багато. Тоді складніше знайти спосіб розв'язання для кожної окремо, або ці проблеми так переплітаються, що складно.

Також запропоновано застосувати метод проектів. Тобто на кожний проект виділяти спеціаліста з кожного відділу, щоб не було розділення на робочу групу та управлінців. Для цього створюється матрична структура.

Наприклад, для процесу створення та реалізації продукції потрібні агроном, інженер, тракторист, обліковець та водій. Всі вони належать до різних груп, тому їх кооперація задля виконання проекту їх поєднає і дасть змогу краще дізнатись один про одного, але при цьому вони будуть чітко розуміти їх місце у формальній організації.

Якщо з'явиться протилежна проблема і формальному керівнику доведеться боротись із неформальною групою, то ми пропонуємо йому:

- одним з кращих методів, можна запропонувати спілкування працівників поза стінами організації. Наприклад, святкування у кафе колективом організації. Таким чином, колектив буде згуртовано. Відносини в колективі налагодяться.

- головному директору доцільно прислухатися до думки його колег, тому що не тільки його думка може бути вірною.

- визнати існування неформальної організації і усвідомити, що її знищення призведе до знищення і формальної організації.

- дозволити колективу брати участь у прийнятті рішень.

- швидко видавати точну інформацію, тим самим, перешкоджаючи поширенню чуток.

- підвищити заробітну плату працівникам, тим самим, підвищуючи імідж керівника.

- спробувати налагодити стосунки з підлеглими.

Також необхідно постійно підвищувати якість послуг, яка може здійснюватися за наступними напрямками:

- залучення фахівців в області маркетингу;
- навчання і підвищення кваліфікації працівників;
- мотивація праці співробітників;
- поліпшення організації роботи персоналу.

Ще одною проблемою є комунікація між формальною та неформальною групами.

Інформаційне забезпечення процесу управління має відбуватися за добре налагодженою системою. Тільки так менеджери своєчасно отримуватимуть інформацію, яка необхідна їм для прийняття управлінських рішень. В залежності від того, якого роду відомості є ключовими для менеджера і як часто та з яких джерел вони мають йому надходити, а також від того, кому надсилається уже опрацьована інформація (зокрема, вказівки щодо наступних дій), він мусить створити відповідну комунікаційну мережу. Комунікаційна мережа – це сукупність джерел та каналів надходження і поширення інформації, яку створює суб'єкт управління для того, щоб приймати обґрунтовані рішення і ефективно керувати. Вона здебільшого об'єднує особу, що приймає рішення та виконавців, які беруть участь у його підготовці та реалізації, а також надають інформацію про хід реалізації. Оскільки дії з підготовки, прийняття і реалізації рішення пронизують весь управлінський процес і циклічно повторюються, а це потребує постійних контактів, та «командної» роботи, то такі мережі ще називають командними комунікаціями. Члени команди (робочої групи) спільно працюють над виконанням одних і тих

же завдань і те, як ці завдання будуть виконані і чи будуть задоволені працівники своєю працею, залежить від структури комунікацій. Дослідження командних комунікацій дозволили виділити дві групи мереж, різниця між якими полягає у ступені централізації надходження і поширення інформації:

- централізовані мережі (вирішення проблем і прийняття рішень передбачає взаємодію з одним і тим же співробітником);
- децентралізовані мережі (члени команди вільно спілкуються між собою, в однаковій мірі опрацьовують інформацію і приймають узгоджені рішення).

Ефективність обох груп комунікаційних мереж залежить від того, якого роду задачі доводиться вирішувати їх командам. Зокрема, централізовані мережі показують високу ефективність при вирішенні простих задач. У цьому випадку члени команди просто передають інформацію лідеру, який і приймає рішення.

У децентралізованих мережах інформація «обходить» всіх членів команди доти, доки хтось із працівників не збере всі її частини до купи і не знайде рішення. Це уповільнює вирішення простих задач. Але при ускладненні проблем децентралізовані мережі працюють швидше, ніж централізовані, оскільки в них інформація концентрується не у однієї особи, а циркулює в ході інтенсивних комунікацій. Централізовані мережі допускають менше помилок у простих питаннях, але у складних задачах точність рішень знижується. У децентралізованих – навпаки. Отже, мене-

джеру для вирішення складних проблем треба забезпечувати вільний доступ до інформації всім членам команди, створювати децентралізовані комунікаційні мережі. А при розв'язанні щоденних задач більш ефективними будуть централізовані комунікаційні мережі.

Висновки. Відповідно до поставленої мети авторами здійснено порівняння досліджуваного підприємства з провідним конкурентом, а також проведено SWOT-аналіз, на базі чого можемо зробити наступні висновки, що формування робочих колективів, забезпечення високої якості кадрового потенціалу є вирішальними факторами ефективності та конкурентоспроможності діяльності підприємства на ринку, тому цим проблемам необхідно приділити найбільшу увагу керівництву підприємства.

Авторами також обґрунтовано доцільність впровадження рекомендацій менеджерам, що відповідають за набір персоналу на роботу та оновленої системи прийому, через відповідні методи: «самоініціативні» здобувачі, допомога кадрового агентства, пошук в навчальних закладах, служба зайнятості, внутрішній пошук, відкриті джерела, соціальні мережі, послуги кадрових агентств, скринінг, хедхантинг, інтерв'ю–головоломка, фізіогноміка, стресове або шокове інтерв'ю, соціоніка.

Виявлено, що на даний час на досліджуваному підприємстві існують формальні та неформальні групи. Запропоновані методи підбору персоналу дозволять досягти підприємству стадії бірюзової організації, втриматись на ній та гармонізувати діяльність формальних та неформальних груп.

Список використаної літератури

1. Канафоцька Г. Нова парадигма менеджменту XXI століття. URL: <http://www.vox.com.ua/data/publ/2007>.
2. Ситник Й. М. Засади формування парадигми менеджменту світогляду й особистісно-власницького зростання. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 778. С. 196–205. URL: <http://vlp.com.ua/node/12193>.
3. Білявська Ю.В. Бірюзові організації: майбутнє менеджменту та маркетингу в контексті еволюції поколінь. Первый в Украине маркетинговый журнал «Маркетинг и реклама». 2018. № 11–12(266–267). С. 44–49.
4. Laloux F. Reinventing Organizations: a Guide to Creating Organizations Inspired by the Next Stage of Human Consciousness. Brussels : Nelson Parker, 2014. 384 p.

5. Зайцева О.І., Жосан Г.В. Впровадження соціально-етичного маркетингу в систему адаптивного управління підприємствами в умовах усвідомленого споживання. Науковий вісник ужгородського університету. Серія «Економіка». 2018. Вип. 1(51). С. 74-78.
6. Зайцева О.І., Жосан Г.В., Бетіна В.О. Стратегічна адаптація підприємства й аналіз методичних підходів до її оцінки в контексті інтеграції України до Європейського Союзу. Науковий журнал «Бізнес-інформ». №3 (482). 2018. С. 348-354.
7. Рукасов С.В. Аналіз систем мотивації персоналу з урахуванням досвіду провідних країн світу. Віс. Хмельницького нац. ун. 2009. No 5. С. 93–96.
8. Лазарев С.В., Лазарев Н.С. Японский вариант управления мотивацией труда сотрудников. Мотивация и оплата труда. 2007. No 1. С. 48–53.
9. Лещенко Л.О. Мотивація праці як фактор підвищення прибутковості виробництва. Ефективна економіка. 2016. No 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190168](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190168)

JEL Classification M2

THE CRITERIA SYSTEM OF ACCORDANCE OF A YOUTH ENTERPRISE TO A STANDARD TURQUOISE ORGANIZATION

NIKITENKO Katerina

Ph.D. in Economics,

Associate Professor, Department of Economics and Finance,

State Higher Educational Institution “Kherson State Agrarian University”

e-mail: hersonka@ukr.net

ZHOSAN Hanna

Ph.D. in Economics,

Associate Professor, Department of Management of Organizations,

State Higher Educational Institution “Kherson State Agrarian University”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3577-6701>

e-mail: ennzhosan@gmail.com

STUKAN Tetiana

Ph.D. Candidate, Public Management and Administration Departmen,

State Higher Educational Institution “Kherson State Agrarian University”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8682-1832>

e-mail: stukant23@gmail.com

Abstract. *On the basis of the conducted analysis, a comparison of the characteristics of the investigated enterprise in accordance with the characteristics of the stages of the turquoise organization is developed.*

The authors proposed methods of recruitment for the enterprise under study. It is proved that the use of the above methods will contribute to the achievement of the current stage of the turquoise organization and its maintenance on it.

Key words: *formal organizations, turquoise organizations, motivation, personnel selection, personnel storage.*

On the basis of the conducted analysis, a comparison of the characteristics of the investigated enterprise in accordance with the characteristics of the stages of the turquoise organization is developed. An enterprise is not an example of a red organization that focuses on a leader who takes power by force. The leader in the

firm is elected by voting. He manages, but is not a totalitarian leader who imposes his power on the force.

The amphibious organization, too, can not be called an enterprise. A striking example of such an organization is the church and army, where the rules are the basis of everything and it is impossible to

leave them. There are rules in the company, but they are informal and can easily be avoided if these rules do not allow the organization to develop.

Available signs of an orange organization. There is a hierarchy through which assignments are transmitted and controlled by their implementation. There is an opportunity for development. No one can hinder the development and training of employees if they really want it. But the internal structure of the rules is not so rigid. The reasons for not complying with the rules are analyzed and only then conclusions are made how to respond to the violation.

The enterprise has some signs of a green organization. However, typical green organizations are ideal and complex in their structure, so it is impossible to attribute the investigated enterprise to them. The attitudes within the team are an important part, but they are also controlled. Staff and leadership themselves do not forget that they work for profit.

A turquoise organization is a combination of the green and orange organization. At Enterprise 1, a combination of

both "green" characteristics and "orange" can be traced. There is a hierarchy, but not so rigid. People want to be effective, so learn and organize themselves. The firm competes with external enterprises, but not with itself. People in the organization understand their tasks and the ultimate goal, each one is doing his job, while successfully cooperating with the team.

The authors proposed methods of recruitment for the enterprise under study. It is proved that the use of the above methods will contribute to the achievement of the current stage of the turquoise organization and its maintenance on it. Some recommendations are also offered to the managers responsible for recruiting and updating the reception system through the appropriate methods: "self-initiating" applicants, staffing agency assistance, school search, employment service, internal search, open source, social networks, staffing services agencies, screening, headhunting, interview, puzzle, physiognomy, stress or shock interviews, socionics.

References

1. Kanafoč'ka, G. (2007). Nova paradygma menedzhmentu HHI stolittja. Retrieved from: <http://www.vox.com.ua/data/publ/2007> [in Ukrainian].
2. Sytnyk, J.M. (2013). Zasady formuvannja paradygmy menedzhmentu svitogljadu j osobystisno-vlasnyc'kogo zrostannja, «Visnyk Nacional'nogo universytetu «L'vivs'ka politehnika». Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukrai'ni: etapy stanovlennja i problemy rozvytku», 778, 196–205. Retrieved from: <http://vlp.com.ua/node/12193> [in Ukrainian].

3. Bilyavs'ka, Yu.V. (2018). Biryuzovi orhanizatsiyi: maybutnye menedzhmentu ta marketynhu v konteksti evolyutsiyi pokolin'. Perviy v Ukrainy marketynhovy zhurnal «Marketynh y reklama», 11–12(266–267), 44–49 [in Ukrainian].
4. Laloux, F. (2014). Reinventing Organizations: a Guide to Creating Organizations Inspired by the Next Stage of Human Consciousness. Brussels : Nelson Parker.
5. Zaytseva, O.I., Zhosan, H.V. (2018). Vprovadzhennya sotsial'no-etychnoho marketynhu v systemu adaptyvnoho upravlinnya pidpryyemstvamy v umovakh usvidmlenoho spozhyvannya. Naukovyy visnyk uzhhorods'koho universytetu. – Seriya «Ekonomika», 1(51), 74-78 [in Ukrainian].
6. Zaytseva, O.I., Zhosan, H.V., Betina, V.O. (2018). Stratehichna adaptatsiya pidpryyemstva y analiz metodychnykh pidkhodiv do yiyi otsinky v konteksti intehratsiyi Ukrainy do Yevropeys'koho Soyuzu. Naukovyy zhurnal «Biznes-inform», 3 (482), 348-354 [in Ukrainian].
7. Rukasov, S.V. (2009). Analiz system motyvatsiyi personalu z urakhuvannyam dosvidu providnykh krayin svitu. Vis. Khmel'nyts'koho nats. Un, 5, 93–96 [in Ukrainian].
8. Lazarev, S.V., Lazarev, N.S. (2007). Yaponskyy varyant upravlenyya motyvatsyey truda sotrudnykov. Motyvatsyya y oplata truda, 1, 48–53 [in Russian].
9. Leshchenko, L.O. (2016). Motyvatsiya pratsi yak faktor pidvyshchennya prybutkovosti vyrobnytstva. Efektyvna ekonomika, 4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190169](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190169)

JEL Classification F43, F63, L80, O10

THE THEORY AND PRACTICE OF CREATIVE ECONOMY IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

PANTIELIEIEVA Nataliia

Dr.Sc. in Economics, PhD in Technical sciences, Assoc. Prof.,

Banking University, Cherkasy Institute

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6457-6912>

e-mail: nnpanteleeva2017@gmail.com

ARUTIUNIAN Lilit

student, Banking University, Cherkasy Institute

e-mail: arutyunyan.lilit17@gmail.com

Abstract. *The article deals with the prerequisites and generalizes approaches to defining the concept of “creative economy”; on the theoretical basis and practices of creative economy in leading countries of the world an internals and the main principles of its development are identified; genesis of the concept of creative economy is considered; goals, policies, implementation practices in countries around the world are systematized. The position of Ukraine and other countries of the world in the ranking of the global index of creativity are characterized; features of the creative industry in Ukraine are revealed; index of activity of the creative industry of Ukraine is calculated, which indicates a stable tendency of its development. Potentials of digital technologies, in particular, artificial intelligence, augmented and virtual reality, blockchain technology, to the transformation of creative economy are grounded.*

Keywords: *creativity, creative economy, creative industries, creative capital, the index of creativity, index of activity of creative industry, digital technology.*

Аннотация. *В статье исследованы предпосылки и обобщены подходы к определению понятия «креативная экономика»; на основе теоретических положений и практики креативной экономики в ведущих странах мира выявлено интерналии и визначено основные принципы ее развития; рассмотрено генезу концепции креативной экономики, систематизированы цели, политику, практику реализации в странах мира; охарактеризовано позицию стран мира и Украины в рейтинге глобального индекса креативности; раскрыто особенности креативной индустрии в Украине; рассчитан коэффициент активности креативной индустрии Украины, который свидетельствует об устойчивой тенденции ее развития; обоснованно потенциальные возможности цифровых технологий, в частности, искусственного интеллекта, расширенной и виртуальной реальности, технологии блокчейн, к трансформации креативной экономики.*

Ключевые слова: *креативность, креативная экономика, креативные индустрии, креативный капитал, индекс креативности, индекс активности креативной индустрии, цифровые технологии.*

Introduction. In the twenty-first century, socio-economic systems demonstrate an evolutionary transformation due to the spread of innovation, digital technology and high-tech products, as well as the rise in importance of intellectual capital. In such a post-industrial economic space, the evolutionary economy of the creative industries or the creative economy is becoming increasingly important. For a long time, the dynamics of consolidation of innovations and economy prevailed in market models. The creative industries did not fit into such models; for the most part they were viewed through the lens of cultural heritage and individual creativity, supported by state protectionism, normative and institutional means as a separate sector; did not receive a proper assessment of their ability to become self-important, in order. The post-industrial paradigm opens a new perspective on the creative economy, in particular, its contribution to the dynamics of the innovation system, the potential ability to generate and stimulate creative ideas, realizing and disseminating them as innovations in socio-cultural and economic systems. It should be noted that the spread of digitalization trends in all sectors of the economy has intensified the process of the disappearance of individual and / or replacement of a sustainable list of professions in favor of those where the main competences are based on creativity. The creativity of human capital reveals additional opportunities for economic, innovative and technological development. Therefore, along with external effects, such as the formation of humanistic values, personal and national identity, emotional intelligence, the main economic value of the creative economy

is its ability to be a powerful sector of the national economy and one of the drivers of economic growth along with science and technology.

Literature Review and Problem Statement. Theoretical and methodological foundations of the formation of the model of post-industrial development of socio-economic systems, as well as the scientific substantiation of the emergence of the phenomenon of creative economy, were paid considerable attention by foreign and domestic scientists, in particular: S. Archierev, D. Bell, T. Bozhidar-nik, P. Bourdieu, M. Castels, A. Chukhno, V. Dementyev, P. Drucker, F. Fukuyama, A. Galchinsky, V. Geyets, A. Gritsenko, J. Hawkins, D. Hesmondonds, P. Leonenko, M. Matthews, J. Potts, V. Savchuk, V. Seminozhenko, A. J. Scott, V. Tarasevich, E. Toffler, D. Trosby, N. Vasylik, Y. Zaitsev, M. Zgurovsky et al. Along with the formation of the theoretical basis for the development of creative economics, a separate area of applied research was the development of scientific and methodological approaches to measuring and assessing the level of growth of creative industries and creative capital. So it is worth noting the scientific works of such researchers as G. Brown, R. Florida, J. Hagle, D. Himes, C. Landry, J. Shapiro, Y. Sotnikova and others. At the same time, the dynamics of transformational changes in the economic environment, varying degrees of readiness and the perception of the creative economy as a driver of growth at the level of individual countries of the world necessitate further scientific research.

The purpose of the research is to identify the prerequisites and generalize the theoretical foundations of the emer-

gence and formation of creative economy, to study the state of creative economy on the index "technology-talents-tolerance" in the countries of the world, as well as in Ukraine, evaluation of the activity of the domestic creative industry.

Results of the Research. The origins of the creative economy phenomenon lie in the scientific basis of post-industrial theory and the pluralism of the scientific points of view of its founders, in particular, D. Bell [1], M. Castels [2], B. Lundwall [3], E. Toffler [4]. The scientists unanimously recognized knowledge as the result of intellectual work and a source of innovation, emphasizing in this aspect the importance of cultural and value priorities, among which emphasized the importance of the development of social institutions, the value system, mass culture, science and education.

Not detailing the various approaches to the interpretation of the concept of "creative economy", we note that they all determine its goals, creative and intellectual resource base (J. Hawkins [5, p.10], R. Florida [6, p.13]), significance for the main factors of production (S. Novikova [7, p.177]), specificity of socio-economic relations based on creative ideas and innovative process (O. Stepanov and M. Savina [8, p.6]).

The study of theoretical foundations and practices of creative economy in the leading countries of the world revealed the following internals of its development: 1) formation of new socio-economic or material-economic relations between creative entities and / or classical economic agents; 2) key factors and

sustainable interconnection and interplay between them – human capital, innovation, investment, market demand and an effective management system, digital technologies, that change the forms of creation, distribution and sale of creative economy products; 3) structural elements: creative entities capable of generating creative ideas; objects in the form of the potential of a creative idea realized in creative products, a creative environment for generating ideas, creative technologies for creating and commercializing a creative product.

In our opinion, the creative economy is based on the following principles:

- versatility in creativity; freedom of expression and attitude to the creative idea;
- unlimited creative resources and intellectual and creative capital for economic development;
- convergence of science and art, creativity and innovation;
- productivity – the ability to create a highly intellectual and creative product of work, which acquires new features – individual participation of creative personality in economic processes, orientation to knowledge, professionalism, creativity, information and digital competencies, and intellectual property becomes the main value.

Defining the creative economy as a driver of development, the countries of the world consider it an important component of economic policy and implement it through national, regional and local strategies (Table 1).

Table 1

Characteristic of economic policy of creative economy
of some countries of the world

Country	Document name, year of adoption	Basic principles, tasks, results	The role of government
South Korea	Creative Economy Action Plan and Creative Economy Ecosystem Building Measures (2013)	distribution in the society of "creative imagination"; cross-industry convergence; created new convergence products and services; new "creative" quality for sustainable growth	support for new types of fair competition organization; financing models; fair regulation; protection of intellectual property
Japan	Cool Japan Strategy (2010)	stimulating the profitability of potential growth areas (animation, content, fashion, food and tourism)	promotion of creative thinking, investment in intangible assets, elimination of cultural closure, etc.
Singapore	Creative Industries Development Strategy (2002)	creation the economy of knowledge, educating a workforce capable of creating high value-added products, creating a "talent network", transforming it into an information and intellectual and multimedia international hub, full accessibility and use of ICT (free of charge).	creation an institutional base, investing in the creative and ICT sectors, stimulating demand and new markets, etc.
Australia	Australia's New Industries Strategy of 21st Century (2008), Creative Australia (2013)	recognition of the importance of the creative industries, education and investment; national broadband network for the economic development	creating a creative environment through legal, political and fiscal strategies, supporting public-private partnerships, ensuring productive synergies of communications, IT and arts

Source: formed by the authors on the basis of [14, 15]

In the EU, creative economics is understood to mean “an industry based on individual and collective creativity, skill and talent. The creative economy is able to shape well-being and working places through the creation and use of intellectual property, and creative personalities occupy a central place in these processes”[9]. The Creative Europe Program (2014-2020), that was adopted in the EU, envisages supporting the cultural, creative and audiovisual sectors. We see that the creative economy is realized through the unification and development of creative industries.

The assessment of the level of creativity of the countries of the world is carried out on the basis of a global index of creativity, which is integral of three indicators - technology, talents, tolerance (“3T”). In particular, in the 2015 ranking, the leader in the Top 10 was Australia (0.97), and the last in the top ten were the Netherlands (0.889).

For example, the UK was ranked 12th in the rating of 0.881. In 2018, employment in the creative economy rose to 2.04 million people (6.2% of the total employed population against 5.2% in 2011), and the share of GDP is almost 10% (£ 102bn) and 14.6% of GVA. Ex-

ports of creative services account for 11% of total UK services [11].

The creative economy sector of Estonia (33th place in rating - 0.625), whose spheres are architecture, audiovisual art, design, visual arts, publishing, cultural heritage, art, entertainment software, music, advertising, in 2015-2016 numbered 30,681 thousand people (4.8% of the total employed population), 9 098 enterprises and institutions (11.6% of the total number of enterprises), which have generated a total income of EUR 1 481 million (2.9% of GDP) [9].

Ukraine has taken 45th position out of 139 with a rating of 0.518, indicators of “technology - talents – tolerance” make 43, 24, 105 respectively, so the most problematic is the indicator of tolerance. But if we compare its position on the sub-index “talents”, it is equal to 24, the best values were shown by Spain (19), Great Britain (20), Ireland (21), Latvia and Sweden - 22. The share of the creative industries sector in the GDP of

Ukraine is 4.4% (UAH 105 billion), employing about 460 thousand people. Ukraine is a member of several international programs such as Culture and Creativity: EU and Eastern Partnership (2015-2018), Creative Europe (2014-2020), Culture Bridges (2017-2020) and Creative Spark [10].

Based on the research by Yu.V. Sotnikova, an assessment of the level of creativity of the regions of Ukraine in 2016 by the index "3T" was carried out (Table 2). The clustering of Ukrainian regions showed that under-creativity regions accounted for 46% (11 regions) and leaders - 8.3% (2 regions) [12].

Ukraine's creative industry covers 12 industries. In 2018, compared to 2013, it generated 3.86% (UAH 97 billion) of value added versus 2.97% (UAH 30.8 billion), the number of economic entities – 175 thousand (9.5% of the total number) against 97 thousand (5.6%), employed workers – 309.5 thousand (3.6%) against 252.3 thousand (2.5%) [13].

Table 2

Assessment of the level of creativity of Ukrainian regions

Indicator	Regions that are in the Top 3
<i>Talent Index</i>	
Creative class index	Kharkiv, Dnipropetrovsk, Kiev
Index of human capital and scientific talent	Kharkiv, Dnipropetrovsk, Lviv
<i>Technology Index</i>	
Index of investment in science	Kharkiv, Dnipropetrovsk, Rivne
Innovation Index	Kharkiv, Cherkasy, Poltava
<i>Tolerance Index</i>	
Value Index	Dnepropetrovsk, Ternopil, Sumy
Self-expression index	Kharkiv, Dnipropetrovsk, Kiev

Source: formed by the authors on the basis of [12]

To determine the spread of the creative economy in Ukraine, we calculate the activity factor of the creative industry by the following formula:

$$KCI = \sqrt[3]{SVA * PC * SBE * SE}, \quad (1)$$

where, SVA is the share of value added created by the creative industry; PC –

the share of personnel costs involved in the creative economy; SBE – the proportion of entities; SE – the share of employed in the creative industry.

Activity index is measured on a scale from 1 to 10, where a value of up to 4 points indicates a lack of development, from 4 to 6 points - a stable development, and more than 6 points – an active development of the creative industry.

The dynamics of the calculated index of activity of the creative industry of Ukraine shows that it had insufficient activity during 2013-2016 (Fig. 1). But since 2017, the values of index have been characterized by a steady upward trend, indicating that the creative industry has a steady upward trend.

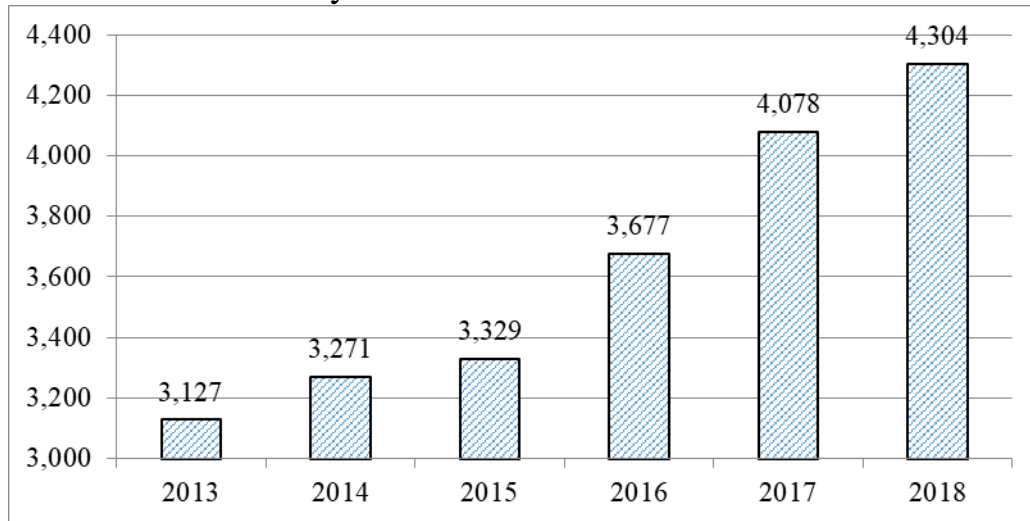

Fig. 1 Dynamics of the Ukrainian creative industry by activity factor

Source: author's own calculation

Dissemination of digital technologies is already transforming the industries of modern economy, opening up new opportunities and producing legal, economic and structural problems. The creative economy is also beyond the reach, as digital technologies are changing the process of creating a creative product, the means and channels of its promotion, the environment for forming new communication links between its producers and consumers.

The most well-known is the technology of virtual and augmented reality, which expands the possibilities of visualization of information – motion pictures, animation, computer games, museum and

exhibition activity, tourist industry and more.

Artificial intelligence technologies are used extensively in the advertising industry, allowing to automate and create dynamic, data-driven content, banners, advertisements that can be personalized or customized for a particular consumer segment, or integrated into a single, intelligent city system. Artificial Intelligence can create personalized video content according to searches, regardless of audience size. Replacing partnerships with digital marketing agencies comes with machine learning. The impetus for this transition is the desire of companies to reduce costs and increase advertising effectiveness, increase customer base and

sales. Machine learning has already proven its capabilities in the music and arts, fashion industries, journalism (news coverage, weather forecasting, event notes, etc.) and copywriting (writing slogans, generating product descriptions) and more. The proliferation of artificial intelligence and machine learning in the creative industries will continue, as they allow to minimize routine operations, identify trends more quickly, accelerate the creative process, relying on the analytical processing of large amounts of information.

Another technology that is catching the attention of the creative industries is blockchain technology, which is familiar to most through bitcoin cryptocurrency. Blockchain services allow to create and maintain a reputation system, enter into smart contracts, make transparent P2P transactions, crowdfunding, dynamically generate effective pricing and monetize creative products, and earn a fair income. This technology is in demand in the music industry. Platforms like Stem (generating revenue from using music content in YouTube, Apple Music, etc.), Bittunes

(Bitcoin Fan Share), Soundcheck (to fund artists through Ethereum smart contracts), Ujo (system of registration of works on the Ethereum blockchain with further possibility of listening and downloading), Mycelia (eliminates intermediaries), Typerium (improves protection of intellectual property) [17] are already used nowadays.

Conclusions. Thus, the growth rate of the creative economy in the countries of the world, the high share of value added and the increase in the number of people employed in all its sectors, even during the economic crisis and recession, eloquently confirm its ability to become a new driver for the development of national economies. In Ukraine, some steps have already been taken in this area, but considerable creative potential requires efforts to be made in a quality and effective way. The impetus for the further development of the creative economy may be digital technologies that lead to transformation and open up new opportunities for the creative environment and the means of creative, innovative-oriented production.

References

1. Bell, D. (2004). *Grjadushhee postindustrial'noe obshchestvo. Opyt social'nogo prognozirovaniya [The upcoming post-industrial society. Social Forecasting Experience]* [in Russian].
2. Kastel's, M. (2000). *Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshchestvo i kul'tura [The Information Age: Economics, Society, and Culture]*. GU VSHE [in Russian].
3. Lundvall, B. (2010). National Systems of Innovation: Toward a Theory of Innovation and Interactive Learning.
4. Toffler, A. (1980). *The Third Wave*.

5. Hokins, Dzh. (2011). *Kreativnaja jekonomika. Kak prevratit' idei v den'gi* [Creative economy. How to turn ideas into money] [in Russian].
6. Florida, R. (2011). *Kreativnyj klass: ljudi, kotorye menjajut budushhee*. [Creative class: people who change the future] [in Russian].
7. Novikova, S.K. (2019). Kreativnaja jekonomika kak drajver rosta: mirovoj i rossijskij opyt [Creative economy as a driver of growth: global and Russian experience]. *Novye tehnologii – New Technologies*, 2(48), 175-182 [in Russian].
8. Stepanov, A.A. & Savina, M.V. Kreativnaja jekonomika: sushhnost' i problemy razvitija. [Creative economy: essence and problems of development]. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/kreativnaya-ekonomika-suschnost-i-problemy-razvitiya> [in Russian].
9. Kreativnaja jekonomika. Ministerstvo kul'tury Jestonii. [Creative economy. Ministry of Culture of Estonia]. Retrieved from: <https://www.kul.ee/ru/sfery-deyatelnosti/kreativnaya-ekonomika> [in Russian].
10. Jevropejs'ka Komisija spil'no z Minkul'tury provely seminar TAIEX shhodo jevropejs'kyh praktyk rozvytku kreatyvnyh industrij [European Commission, together with the Ministry of Culture, hold a TAIEX seminar on European practices for the development of creative industries]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/yevropejska-komisiya-spilno-z-minkulturi-proveli-seminar-taiex-shchodo-yevropejskih-praktik-rozvitku-kreativnih-industrij> [in Ukrainian].
11. Britain's creative industries break the £100 billion barrier. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/news/britains-creative-industries-break-the-100-billion-barrier>.
12. Sotnikova, Ju.V. (2016). Kreatyvna ekonomika v Ukrai'ni: real'nist' chy perspektyva? [Creative Economy in Ukraine: Reality or Perspective?]. *Visnyk Nacional'nogo universytetu vodnogo gospodarstva ta pryrodokorystuvannja. Ekonomichni nauky - Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management. Economic sciences*, 3, 178-189 [in Ukrainian].
13. Kreatyvni industrii' v Ukrai'ni. Statystyka 2013-2018 [Creative Industries in Ukraine. 2013-2018 statistics]. Retrieved from: <http://bit.ly/CU19-st2> [in Ukrainian].
14. Creative Australia. National Cultural Policy. Retrieved from: <https://www.nck.pl/upload/attachments/302586/creativeaustraliapdf2.pdf>.

15. Economic contributions of Singapore's creative industries Retrieved from: <https://www.ico-d.org/database/files/library/singapore.pdf>.
16. Creative Disruption: The impact of emerging technologies on the creative economy. Retrieved from: <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/technology%20media%20and%20telecommunications/media%20and%20entertainment/our%20insights/how%20do%20emerging%20technologies%20affect%20the%20creative%20economy/creative-disruption.ashx>.
17. Blokchejn i muzykal'naja industrija [Blockchain and the music industry]. Retrieved from: <https://decenter.org/ru/blokchejn-i-muzykalnaya-industriya> [in Russian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190169](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190169)

УДК 332.133

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ

ПАНТЕЛЄЄВА Наталія Миколаївна

доктор економічних наук, доцент

заступник директора Черкаського інституту

ДВНЗ «Університет банківської справи»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6457-6912>

e-mail: npanteleeva2017@gmail.com

АРУТІОНЯН Ліліт Леонівна

магістр Черкаського інституту

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: arutyunyan.lilit17@gmail.com

Анотація. У статті досліджено передумови та узагальнено підходи до визначення поняття «креативна економіка»; на підставі теоретичних засад і практики креативної економіки в провідних країнах світу виявлено інтерналії та визначено основні принципи її розвитку; розглянуто генезу концепції креативної економіки, систематизовано цілі, політику, практику реалізації в країнах світу; охарактеризовано позицію провідних країн світу та України в рейтингу глобального індексу креативності; розкрито особливості креативної індустрії в Україні; розраховано коефіцієнт активності креативної індустрії України, який свідчить про стійку тенденцію її розвитку; обґрунтовано потенційні можливості цифрових технологій, зокрема, штучного інтелекту, розширеної та віртуальної реальності, технології блокчейн, до трансформації креативної економіки.

Ключові слова: креативність, креативна економіка, креативні індустрії, креативний капітал, індекс креативності, індекс активності креативної індустрії, цифрові технології.

В постіндустріальному економічному просторі XXI століття все більшого значення набуває еволюційна економіка креативних індустрій або креативна економіка. Разом із зовнішніми ефектами, наприклад, формування гуманістичних цінностей, особистої та національної ідентичності, емоційного інтелекту, головною економічною цінністю креативної економіки стає її здатність бути потужним сектором національної еко-

номіки та одним з драйверів економічного зростання поряд з наукою та технікою.

У статті досліджено передумови та узагальнено підходи до визначення поняття «креативна економіка». На підставі теоретичних засад і практики креативної економіки в провідних країнах світу виявлено інтерналії. Визначено основні принципи її розвитку – універсальність, необмеженості креативних ресурсів та інтелек-

туально-креативного капіталу, конвергенції науки і мистецтва, креативності та інновацій, результативність.

Охарактеризовано позицію провідних країн світу в рейтингу глобального індексу креативності. Україна займає 45 позицію із 139 з рейтингом 0,518, за показниками «технології – таланти – толерантність» становлять 43, 24,105 відповідно, тобто самим проблемним є показник толерантності. Розкрито особливості креативної індустрії в Україні, яка охоплює 12 галузей економіки. 46% (11) регіонів України є аутсайдерами за рівнем креативності, а лідери – 8,3% (2, Харківська, Дніпропетровська). Ро-

зраховано коефіцієнт активності креативної індустрії України, який свідчить, що вона мала недостатній рівень активності протягом 2013-2016 рр. (3,127 і 3,677 відповідно). Але, починаючи з 2017 р., значення коефіцієнту характеризуються стійкою динамікою до збільшення (4,078 і 4,309), що вказує на набуття креативною індустрією України стійкої тенденції зростання.

Імпульсом подальшого розвитку креативної економіки можуть бути цифрові технології, які зумовлюють трансформацію і відкривають нові можливості для креативного середовища і засобів креативного, інноваційно-орієнтованого виробництва.

Список використаної літератури

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Пер. с англ. Academia, 2004. 788 с.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
3. Lundvall B. National Systems of Innovation: Toward a Theory of Innovation and Interactive Learning. New York: Anthem Press, 2010.
4. Toffler A. The Third Wave. New York : Morrow, 1980.
5. Хокинс Дж. Креативная экономика. Как превратить идеи в деньги. Пер. с англ. Классика XXI, 2011. 256 с.
6. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. Пер. с англ. Классика-XXI, 2011. 432 с.
7. Новикова С.К. Креативная экономика как драйвер роста: мировой и российский опыт. Новые технологии. 2019. Вып. 2(48). С. 175-182.
8. Степанов А.А., Савина М.В. Креативная экономика: сущность и проблемы развития. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kreativnaya-ekonomika-suschnost-i-problemy-razvitiya> (дата звернення: 10.08.2019).

9. Креативная экономика. Министерство культуры Эстонии. URL: <https://www.kul.ee/ru/sfery-deyatelnosti/kreativnaya-ekonomika> (дата звернення: 15.08.2019).
10. Європейська Комісія спільно з Мінкультури провели семінар ТАІЕХ щодо європейських практик розвитку креативних індустрій. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yevropejska-komisiya-spilno-z-minkulturi-proveli-seminar-taiekh-shchodo-yevropejskih-praktik-rozvitku-kreativnih-industrij> (дата звернення: 10.08.2019).
11. Britain's creative industries break the £100 billion barrier URL: <https://www.gov.uk/government/news/britains-creative-industries-break-the-100-billion-barrier> (дата звернення: 10.08.2019).
12. Сотнікова Ю.В. Креативна економіка в Україні: реальність чи перспектива? Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. 2016. Вип. 3. С. 178-189.
13. Креативні індустрії в Україні. Статистика 2013-2018 рр. URL: <http://bit.ly/CU19-st2> (дата звернення: 10.08.2019).
14. Creative Australia. National Cultural Policy. URL: <https://www.nck.pl/upload/attachments/302586/creativeaustraliapdf2.pdf> (дата звернення: 12.08.2019).
15. Economic contributions of Singapore's creative industries. URL: <https://www.ico-d.org/database/files/library/singapore.pdf>. (дата звернення: 12.08.2019).
16. Creative Disruption: The impact of emerging technologies on the creative economy. URL: <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/technology20media%20and%20telecommunications/media%20and%20entertainment/our%20insights/how%20do%20emerging%20technologies%20affect%20the%20creative%20economy/creative-disruption.ashx> (дата звернення: 12.08.2019).
17. Блокчейн и музыкальная индустрия. URL: <https://decenter.org/ru/blokcheyn-i-muzykalnaya-industriya> (дата звернення: 13.08.2019).

УДК 331.5.024.5

ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЙОГО РОЗВИТОК

ПЕТРЕНКО Вікторія Сергіївна

*д.е.н., доцент, професор кафедри обліку фінансів, та підприємництва
Херсонський державний університет
e-mail: petrenkovika1986@gmail.com*

КАРНАУШЕНКО Алла Сергіївна

*к.е.н., асистент кафедри економіки та фінансів
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
e-mail: allakarnaushenko88@gmail.com*

Анотація. У статті визначено значення розвитку малого та середнього бізнесу для економіки. Особливе місце в розвитку бізнесу посідає молодіжне підприємництво, яке являється важливим елементом формування середнього класу. Виявлено причини незадовільної статистики, щодо формування власної справи серед молоді, а також наведено сильні та слабкі сторони. Знаючи стримуючі фактори було запропоновано основні шляхи стимулювання та активізації розвитку підтримки молодіжного підприємництва.

Ключові слова: підприємництво, молодіжне підприємництво, молодь, стримуючі фактори, малий та середній бізнес, зайнятість молоді.

Постановка проблеми. В стратегії розвитку України, урядом визначено основні напрями розвитку країни серед яких необхідність модернізації країни, побудова інноваційної економіки та створення підприємницької інфраструктури. На сьогодні тема підприємництва в Україні є актуальною. На сам перед це пов'язано з розвитком малого та середнього бізнесу, а також з

Аннотация. В статье определено значение развитию малого и среднего бизнеса для экономики. Особое место в развитии бизнеса занимает молодежное предпринимательство, является важным элементом формирования среднего класса. Выявлены причины неудовлетворительной статистики, по формированию собственного дела среди молодежи, а также приведены сильные и слабые стороны. Зная сдерживающие факторы были предложены основные пути стимулирования и активизации развития поддержки молодежного предпринимательства.

Ключевые слова: предпринимательство, молодежное предпринимательство, молодежь, сдерживающие факторы, малый и средний бизнес, занятость молодежи.

просуванням і популяризацією підприємництва серед молодих людей. Варто відзначити, що розвиток малого і середнього бізнесу дуже важливий як зі сторони створення нових робочих місць, так і з позиції економічних переваг, що дозволяють успішно конкурувати з великим бізнесом. До них відносяться: швидка оборотність коштів; економія коштів за рахунок зниження витрат на

утримання апарату управління; взаємозамінність працівників; гнучкість та вміння швидко перебудуватися і реагувати на зміну зовнішнього середовища; підвищена схильність до інноваційної діяльності; здатність ризикувати. Особливе місце в економіці країни займає молодіжне підприємництво, так як являється інструментом подолання загальносвітової проблеми – проблеми молодіжного безробіття, яка останнім часом в нашій країні загострилась. Молодь являється головним партнером держави, потенціалом економічного та інноваційного розвитку країни, але емпіричні дослідження вчених свідчать про низьку підприємницьку активність серед молодих людей та невисокий рівень доходів молодих підприємців. Тому потрібно акцентував увагу на виявлення факторів, які впливають на повільний розвиток молодіжного підприємництва та причини низьких прибутків підприємців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема розвитку молодіжного підприємництва, а також виявленням основних переваг та недоліків від здійснення такої діяльності є актуальною серед вітчизняних та зарубіжних науковців. Гросул В.А., Дядюк М.А., Зубков С.О. [1] в своїй роботі досліджували сучасний досвід, проблеми та перспективи розвитку молодіжного підприємництва в Україні. Крім того автори дійшли висновку, що «...молодіжне підприємництво в Україні є джерелом у вирішенні не тільки проблем молоді, а й соціально-економічних державних проблем, що зумовлює необхідність

розширення його можливостей і використання наявного потенціалу...». Назаркевич О.Б. [2] у власному дослідженні стверджує, що «...активізація молоді в Україні через формування потужного інституту молодіжного підприємництва є важливим аспектом підвищення рівня національної безпеки, забезпечення сталого розвитку сільських територій й формування спроможних громад...». Такі вчені як Жданов І., Лібанова Е., Цимбал О., Ярош О., Лісогор Л., Кжаклевська Е., Дмитрук Н., Зарембо К. [3-7] у своїх працях доказали важливість зайняття молодіжним підприємництвом як одним із способів вирішення проблем зайнятості та зниження безробіття цієї верстви населення.

Аналіз останніх публікацій показав, що на даний момент не вистачає досліджень, які б стосувалися сильних та слабких сторін молодіжного підприємництва, а також виявлення факторів які впливають на його розвиток.

Метою дослідження є обґрунтування важливості створення підприємництва для молодих людей, а також проаналізувати фактори впливу на розвиток молодіжного підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Вільний розвиток підприємництва є одним із атрибутів громадянського суспільства, що дає право кожному громадянину власними силами покращувати особистий добробут та добробут своєї сім'ї. Одним із найбільших прагнень сучасної молоді є досягнення особистої і фінансової свободи, але страх відповідальності, брак коштів і просто невпевненість у собі змушує молодих людей відклада-

ти у довгий ящик відкриття власної справи [8].

Підприємництво - це економічна діяльність, метою якого є систематичне отримання прибутку. Підприємництво є основною рушійною силою економіки з досвіду зарубіжних країн. Однак якщо проаналізувати статистику, то можна побачити, що Україна займає далеко не лідируючі позиції, в тому числі по рейтингу індексу підприємницького та економічного розвитку, складеного Global Entrepreneurship Monitor Consortium. Що стосується молодіжного підприємництва, то це особлива сфера суспільних відносин, в яку включається як економічна, так і молодіжна політика держави. Українським урядом активно здійснюється підтримка молодіжного підприємництва, але в законодавчому плані дане питання не врегульоване.

Розглядаючи молодіжне підприємництво як суспільне явище, перш за все слід відзначити, що інституційний аспект становлення і розвитку підприємництва зумовлений різними формами, первинною серед яких є державне регулювання. При цьому як підприємець, так і держава є сторонами контрактної системи — форми договірних відносин держави і бізнесу. Держава визначає організаційно - правову основу підприємництва, порядок заснування, реорганізації і ліквідації підприємницьких організацій, ліцензування діяльності, розв'язування суперечок та ін.

В сучасних умовах молодіжне підприємництво є доволі важливим елементом формування середнього класу, а тому його підтримка має стати основним завданням державної

політики. Підтримка молодих людей, їхнє залучення до творчої, активної участі в житті суспільства – це інвестиції в розвиток стратегічних ресурсів держави [9].

Молодіжне підприємництво – це елемент підвищення рівня зайнятості серед молоді та створення нових малих підприємств і додаткових робочих місць. Розвиток молодіжного підприємництва є одним із найважливіших напрямків економічної політики країни. Проте на сьогодні цей процес відбувається дуже повільно. Сектор малого бізнесу в Україні охоплює понад 2,0 млн. суб'єктів малого підприємництва.

Згідно зі статистикою, приблизно 300 млн молодих людей у віці від 18 до 30 років у всьому світі або не мають постійного місця роботи, або взагалі є безробітними. Близько 20% з них мають відмінні здібностями для початку власного бізнесу і, в силу різних причин, тільки 5% вирішується на це.

Особливістю молоді (громадяни у віці до 34 років) є інноваційність їх мислення, мобільність, швидкість адаптації до нових умов економічної сфери життєдіяльності, наявність сучасних знань, а також можливість швидкого отримання нових знань.

Разом з тим, існують основні проблеми, з якими стикаються молоді люди при відкритті власної справи, а саме:

1. відсутність досвіду, тобто вони не знають, як і з чого почати свій бізнес;
2. недолік фінансової бази, навіть при наявності власного проекту вони не мають можливості реалізувати його на практиці;

3. недостатність освіти, тобто навіть якщо молоді люди мають основи економічних знань, у них відсутні знання саме в сфері підприємництва.

На сьогоднішній день розвиток молодіжного підприємництва стикається з низкою характерних проблем:

1. відсутність повноцінної законодавчої бази;

2. слабка розвиненість системи фінансування бізнес-проектів;

3. наявність високих податкових і кредитних ставок;

4. відсутність інформаційного ресурсу, в якому молоді люди змогли б знайти необхідну інформацію про існуючі програми підтримки підприємництва;

5. корупційні бар'єри і «тіньова» економіка.

Виділення молодіжного підприємництва як особливого сегмента підприємництва відбувається тому, що на відміну від інших видів підприємництва воно має свої специфічні ознаки, сильні і слабкі сторони (рис. 1).

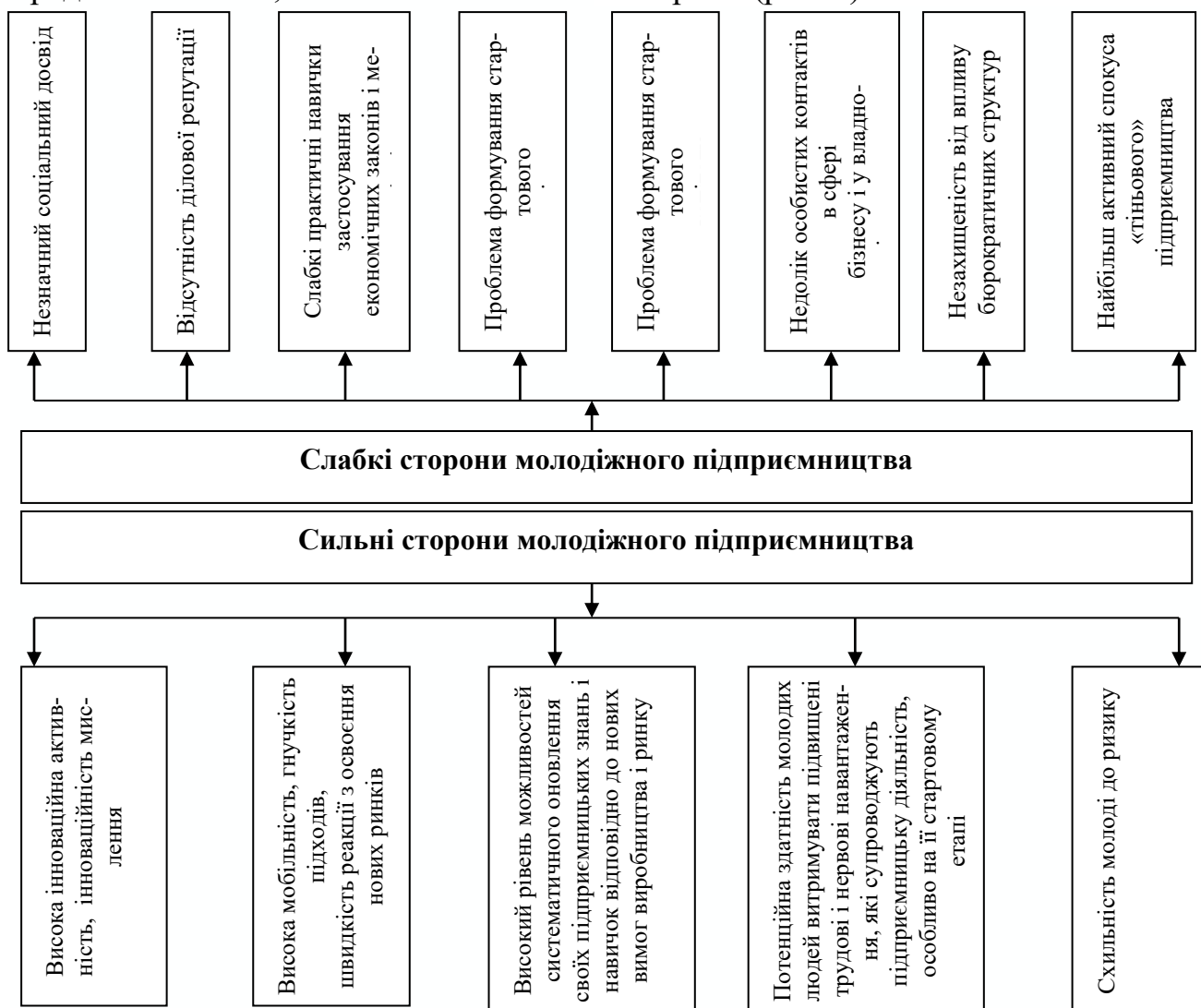

Рис. 1. Сильні та слабкі сторони молодіжного підприємництва

Вважаємо, що молодіжному підприємництву властиві наступні основні риси:

1. легка адаптація до нових соціально-економічних умов;
2. особлива активність у розвитку приватного сектора економіки (малий і середній бізнес);
3. новаторська сутність;
4. великі можливості в перспективних сферах діяльності [12].

Майже 10% молодих людей віком від 18 до 25 років займаються підприємницькою діяльністю. В Україні діє Закон «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», в якому окремою статтею передбачена державна підтримка підприємницьких ініціатив молодіжного підприємництва загалом. Але суспільно-економічний стан держави не дозволяє повною мірою реалізувати даний закон через відсутність коштів, недосконалість нормативної бази для реалізації положень, задекларованих вищезгаданим законом. Так, реалізація відповідних статей закону щодо пільгового оподаткування молодіжних підприємств могла б надати відчутну фінансову підтримку та організувати роботу щодо здійснення державної молодіжної політики в частині зайнятості та працевлаштування. На практиці не існує розмежування підприємців за віковими категоріями і тим більше достатньої підтримки здійснення підприємництва новим поколінням українських бізнесменів [8].

Згідно проведених опитувань молоді, щодо перспективи зайняття бізнесом, 78% опитаних молодих

людей вважають відкриття власної справи основним способом само-реалізації, 60% респондентів вважають за краще відкрити власний бізнес, ніж працювати за наймом, адже в підприємстві можна розраховувати на отримання високих доходів. Однак сьогодні тільки 3% молодих людей мають власних бізнес. Тому варто встановити причини затримки розвитку підприємництва в цілому, і молодіжного, зокрема.

Серед факторів впливу, науковці виділяють фактори: зовнішнього середовища (державна, постачальники, кредитори, споживачі) і внутрішнього середовища (власник, менеджери, наймані працівники). Якщо фактори внутрішнього середовища залежать в більшій мірі від власників та топ-менеджерів підприємства, то спрогнозувати зміни в зовнішньому середовищі дуже складно для малих підприємств. Тому доцільно розглянути лише фактори зовнішнього середовища [14].

Як показує практика, для розвитку малих форм підприємництва необхідна підтримка органів влади на всіх рівнях. Це обумовлено наступними обставинами:

1. нестійкістю доходів через невеликі обсяги виробництва;
2. вразливістю при порушенні договірних зобов'язань;
3. великою залежністю від кредитів, банків та ін.

Успішний розвиток національного молодіжного підприємництва передбачає необхідність врахування таких чинників:

1. Особливості різних вікових груп молоді. Так, підліткова група (молодь

віком до 19 років) - це, в основному, учні середніх шкіл, ліцеїв, професійних училищ. Питома вага їх серед економічно активної молоді України складає 33%. Вони переважно не залучені до трудової діяльності. Однак істотне зниження життєвого рівня значної частини населення змінило життєву позицію цієї категорії молоді. Багато з них намагаються заробити гроші будь-яким чином, переважно - це самозайнятість або праця у неформальному секторі економіки.

2. Перспективні сфери молодіжного підприємництва. Оскільки молодь найшвидше відгукується на нововведення, є менш консервативною, тому дуже важливим сектором молодіжного підприємництва має стати сфера високотехнологічних послуг.

3. Недостатні розміри фінансування активної політики зайнятості. В Україні, на жаль, фінансування заходів, пов'язаних із здійсненням активної політики зайнятості, є недостатнім.

4. Роль недержавних інститутів у сприянні молодіжному підприємству. Традиційна політика державної підтримки малих підприємств реалізується в межах комплексної програми розвитку підприємництва в Україні. Частково (надання методичної допомоги) ці завдання виконувалися б через відділ сприяння підприємницькій діяльності при органах влади.

Для популяризації підприємництва серед молоді, в нашій країні створюються організації та асоціації, які надають допомогу в розвитку молодіжного підприємництва. Крім того урядом створено певне нормативно-правове підґрунтя, яке визначає місце

молодих підприємців в молодіжній політиці держави. Так, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки» одним із шести пріоритетів державної молодіжної політики є безпосередньо збільшення зайнятості молоді через створення власної справи та бізнесу, що досягатиметься в процесі взаємодії та співпраці між органами державної влади та місцевого самоврядування, вітчизняними й міжнародними громадськими об'єднаннями та молодими підприємцями [10].

Підтримка та розвиток молодіжного підприємництва, як з боку державних органів управління, так і міжнародних та громадських організацій, є запорукою підвищення рівня зайнятості серед молоді та створення нових малих підприємств і додаткових робочих місць. Тим паче, що в Україні 42,5 % молодих людей вважають, що «Бізнесмени» та «Підприємці» відносяться до ТОП-5 професій, що дають можливість досягнути успіху в житті [11].

Крім того, молодим починаючим підприємцям потрібна допомога в навчанні основам бізнесу, надання правової підтримки (беручи до уваги сферу оподаткування та бухгалтерський облік такої діяльності). Як показує досвід розвинених і країн, що розвиваються, без цілеспрямованої підтримки держави сформувані хоча б невеликий шар мікро- та малих підприємців практично неможливо.

Слід активніше розвивати бізнес-інкубатори, молодіжні біржі праці, клуби ділового спілкування, консуль-

таційні клуби, жіночі підприємницькі клуби та ін. Створення і розвиток жіночих клубів буде стимулювати формування різних форм малого підприємництва серед жінок. Звісно, підприємництво не повинно обмежуватися рамками торгівлі, послуг та іншими сферами, в яких характерні швидкі обороти коштів. Воно повинно розвиватися також в сфері нових технологій, інформаційних систем та комунікацій.

Можна виділити основні фактори підтримки розвитку молодіжного підприємництва в нашій країні:

1. створення стабільного законодавства, що служило б основою для вибудовування системи підтримки молодіжного підприємництва;

2. збільшення фінансування бізнес-проектів молодих підприємців;

3. зменшення податкових і кредитних ставок, що було б стимулом для створення власного бізнес-проекту;

4. підтримка в просуванні вироблених суб'єктами молодіжного підприємництва товарів (робіт, послуг) [13].

Крім того, важливо просувати підприємницьку культуру серед молоді - організовувати семінари, тренінг, лекції, круглі столи з питань підприємництва, які будуть проходити у відкритій формі і в яких зможуть взяти участь усі бажаючі, а також:

1. необхідно збільшити ефективність роботи бізнес-інкубаторів;

2. збільшити ступінь інформованості молодих людей про можливості зайнятися підприємництвом (через ЗМІ);

3. розглянути в рамках податкового законодавства можливості звільнення

нових бізнес-проектів від сплати податків і пільгового оподаткування протягом певного часу;

4. передбачити виділення цільових грантів на фінансування бізнес-проектів;

5. удосконалити механізми пільгового кредитування для молодих підприємців;

6. створити орган, який здійснює контроль і оцінку ефективності реалізації різних програм по підтримці молодіжного підприємництва;

7. необхідно створити інформаційний інтернет-ресурс, де можна буде знайти всю необхідну інформацію про існуючі програми підтримки підприємництва і всю необхідну інформацію про те, як почати свій бізнес-проект;

8. створити «гарячу лінію» з питань створення та розвитку бізнесу для молодих людей;

9. ввести в школах та інших учбових закладах предмет «Підприємництво».

Висновки. Таким чином, вище зазначені пропозиції дозволять вирішити багато проблем в сфері зайнятості молодих людей, сформулюють необхідні умови для самоорганізації і стимулювання активності молоді в сфері підприємництва.

В цілому, саме молодь на сьогоднішній день являє собою ту основу, на яку повинна спиратися економіка, а без наявності твердої основи розвиток всієї країни неможливий.

В Україні тема підприємництва залишається актуальною. Це пов'язано з розвитком малого і середнього бізнесу, а також зі збільшенням частки середнього класу в суспільстві. Все-

світній банк зі своїх досліджень встановив, що якщо в країні на малий і середній бізнес припадає менше 40% ВВП, то інвестиції в економіку цієї країни не призведуть до необхідного,

запланованого економічного ефекту. Саме це ще раз доводить важливість нейтралізації стримуючих причин розвитку малого і середнього бізнесу.

Список використаної літератури

1. Гросул В.А., Дядюк М.А., Зубков С.О. Сучасний досвід, проблеми та перспективи розвитку молодіжного підприємництва в Україні. *Збірник Наукових праць ХДУХТ*. 2018. Вип. 27. с. 66-82. URL: <http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/2768/1/%d0%93%d1%80%d0%be%d1%81%d1%83%d0%bb%2c%20%d0%94%d1%8f%d0%b4%d1%8e%d0%ba%2c%20%d0%97%d1%83%d0%b1%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0.pdf> (дата звернення: 06.09.2019).
2. Назаркевич О.Б. Концептуалізація інклюзивної моделі ефективного використання потенціалу молодіжного підприємництва в регіонах України. *Економіка – управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. URL: <http://194.44.112.14/bitstream/123456789/7173/1/6774p.pdf> (дата звернення: 06.09.2019).
3. Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації / І. О. Жданов та ін. Тернопіль : ТОВ «Тернограф», 2017. 100 с.
4. Лібанова Е., Цимбал О., Ярош О., Лісогор Л. Перехід на ринок праці молоді України : результати міжнародного дослідження «School-to-work transition surveys» в Україні у 2013 та 2015 роках. Міжнародне бюро праці. Женева : МОП, 2016. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_536293.pdf (дата звернення: 06.09.2019).
5. Кжаклевська Е., Вільямсон Г. Молодіжна політика в Україні. Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Страсбург : Видавництво Ради Європи, 2013. 192 с.
6. Молодь України – 2017 : результати соціологічного дослідження. / Н. Дмитрук та ін.. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с. URL:

http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/11/16/7/Socdoslidjennya_2017.pdf (дата звернення: 06.09.2019).

7. Українське покоління Z: цінності та орієнтири. Результати соціологічного дослідження / К. Зарембо та ін. Київ : Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2017. 136 с. URL: https://zaxid.net/resources/newsfiles/319940_Ukr_Generation_ukr_inet-1.pdf (дата звернення: 06.09.2019).

8. Молодіжне підприємництво - перспективний шанс для молодих спеціалістів. *ALLREF*: веб-сайт. URL: https://allref.com.ua/uk/skachaty/Molodijne_pidpriyemnictvo_-_perspektivniiy_shans_dlya_molodihspe_cia_listiv (дата звернення: 06.09.2019).

9. Думанська І.Ю. Молодіжне інноваційне підприємництво як національна доктрина модернізації економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013. №4. Т.2. с. 194 – 201. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/1157/1/DUMANSKA.pdf> (дата звернення: 06.09.2019).

10. Мерзляк А., Боярін Є. Механізм державної підтримки само зайнятості молоді: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 4 (31). с. 73-80. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04\(31\)/13.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04(31)/13.pdf) (дата звернення: 06.09.2019).

11. Романенко І. Молодіжне підприємництво – реалії та перспективи. *Національна платформа малого та середнього бізнесу* : веб-сайт. URL: <https://platforma-msb.org/molodizhne-pidpryyemnytstvo-realiyi-ta-perspektyvy/> (дата звернення: 06.09.2019).

12. Стефанишин О.В. «Нова економіка» і молодіжне підприємництво. *Наукові записки*. 2001. №4. с. 41-43 URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/4/15.pdf> (дата звернення: 06.09.2019).

13. Танклевська Н.С., Карнаушенко А.С. Розвиток фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 184 с.

14. Petrenko V., Karnaushenko A. Joint enterprises in foreign trade activity of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Т.3. №5. с. 203-207

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190170](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190170)

JEL Classification J64, J24, L26

FORMATION OF YOUTH ENTERPRISE IN UKRAINE AND ANALYSIS OF FACTORS INFLUENCE ON ITS DEVELOPMENT

PETRENKO Viktoriia

Doctor of Economic Sciences,

*Associate Professor of the Department of Accounting,
Finance and Entrepreneurship, Kherson State University*

e-mail: petrenkovika1986@gmail.com

KARNAUSHENKO Alla

Candidate of Economic Sciences,

*Assistant Professor of the Department of Economics
and Finance, Kherson State Agrarian University*

e-mail: allakarnaushenko88@gmail.com

Abstract. *The article defines the importance of small and medium business development for the economy. A special place in business development is occupied by youth entrepreneurship, which is an important element of the formation of the middle class. The reasons for unsatisfactory statistics were revealed, regarding the formation of one's own business among young people, as well as the strengths and weaknesses. Knowing the constraints, the main ways to stimulate and activate the development of support for youth entrepreneurship were proposed.*

Keywords: *entrepreneurship, youth entrepreneurship, youth, constraints, small and medium-sized businesses, youth employment.*

In the development strategy of Ukraine, the government identified the main directions of the country's development, including the need for modernization of the country, building an innovative economy and creating entrepreneurial infrastructure. Today the topic of entrepreneurship in Ukraine is relevant. This is directly linked to the development of small and medium-sized businesses, as well as the promotion and promotion of entrepreneurship among young people. It is worth noting that the development of small and medium-sized businesses is very important both from the side of job creation and from the point of view of economic advantages that allow to compete successfully with big business. These include: rapid turnover of funds; cost savings by reducing maintenance costs of the control unit; interchangeability of employees; flexibility and ability to quickly adapt and respond to changes in the environment; increased propensity to innovate; the ability to take risks. A special place in the economy of the country is occupied by youth

entrepreneurship, as it is a tool for overcoming the global problem - the problem of youth unemployment, which has become more acute in our country recently. Youth is the main partner of the state, the potential of economic and innovative development of the country, but empirical studies of scientists indicate a low entrepreneurial activity among young people and a low level of income of young entrepreneurs. Therefore, attention should be paid to identifying the factors that influence the slow development of youth entrepreneurship and the reasons for the low profits of entrepreneurs.

The purpose of the study is to substantiate the importance of creating entrepreneurship for young people, and to analyze the factors influencing the development of youth entrepreneurship.

Entrepreneurship is an economic activity that aims to make a systematic profit. Entrepreneurship is the main driving force behind the experience of foreign countries. However, if you analyze the statistics, you can see that Ukraine is far from leading, including the rating of the Entrepreneurship and Economic Development Index compiled by the Global Entrepreneurship Monitor Consortium. With regard to youth entrepreneurship, it is a special sphere of social relations, which includes both economic and youth policy of the state. The Ukrainian government is actively

supporting youth entrepreneurship, but the issue is not legally regulated.

It is possible to identify the main problems that young people face when starting their own business, namely:

1. lack of experience, that is, they do not know how and where to start a business;

2. lack of financial base, even if they have their own project, they are not able to put it into practice;

3. lack of education, that is, even if young people have the basics of economic knowledge, they lack knowledge in the field of entrepreneurship.

To overcome the above problems, the following measures are needed to support and develop youth entrepreneurship in our country:

1. creation of stable legislation that would serve as a basis for building a system of support for youth entrepreneurship;

2. increasing the financing of young entrepreneurs' business projects;

3. reduction of tax and credit rates, which would be an incentive to create your own business project;

4. support in promotion of goods (works, services) produced by the subjects of youth entrepreneurship.

On the whole, it is young people today that are the basis on which the economy should rest, and without a solid foundation, the development of the whole country is impossible.

References

1. Hrosul, V.A., Dyadyuk, M.A., Zubkov, S.O. (2018). Suchasnyy dosvid, problemy ta perspektyvy rozvytku molodizhnoho pidpryyemnytstva v Ukrayini. [Current experience, problems and prospects of youth entrepreneurship development in Ukraine.]. *Zbirnyk Naukovykh prats' KHDUKHT*, 27, 66-82. Retrieved from: <http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/2768/1/%d0%93%d1%80%d0%be%d1%81%d1%83%d0%bb%2c%20%d0%94%d1%8f%d0%b4%d1%8e%d0%ba%2c%20%d0%97%d1%83%d0%b1%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0.pdf> (Accessed 06.09.2019) [in Ukrainian].
2. Nazarkevych, O.B. Kontseptualizatsiya inklyuzyvnoyi modeli efektyvnoho vykorystannya potentsialu molodizhnoho pidpryyemnytstva v rehionakh Ukrayiny. [Conceptualization of an inclusive model of effective utilization of the potential of youth entrepreneurship in the regions of Ukraine.]. *Ekonomiko – upravlins'ki aspekty transformatsiyi ta innovatsiynoho rozvytku haluzevykh i rehional'nykh suspil'nykh system v suchasnykh umovakh [Economic and managerial aspects of transformation and innovative development of branch and regional social systems in modern conditions]*. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference Retrieved from: <http://194.44.112.14/bitstream/123456789/7173/1/6774p.pdf> (Accessed 06.09.2019) [in Ukrainian].
3. Zhdanov, I. O. et al. (2017). *Formuvannya ta realizatsiya derzhavnoyi molodizhnoyi polityky v Ukrayini v umovakh detsentralizatsiyi [Formation and implementation of state youth policy in Ukraine in the conditions of decentralization]* TOV «Ternohraf», Ternopil', Ukraine [in Ukrainian].
4. Libanova, E., Tsymbal, O., Yarosh, O., Lisohor, L. (2016). *Perekhid na rynek pratsi molodi Ukrayiny : rezul'taty mizhnarodnoho doslidzhennya «School-to-work transition surveys» v Ukrayini u 2013 ta 2015 rokakh [Transition to the youth labor market of Ukraine: results of the international survey School-to-work transition surveys in Ukraine in 2013 and 2015]*, MOP Mizhnarodne byuro pratsi, Zheneva, Switzerland Retrieved from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_536293.pdf (Accessed 06.09.2019). [in Ukrainian].

5. Kzhaklevska, E., Vil'yamson, H. (2017). Molodizhna polityka v Ukrayini. Vysnovky Komandy mizhnarodnykh ohlyadachiv Rady Yevropy [Youth policy in Ukraine. Conclusions of the Council of Europe International Review Team], Vydavnytstvo Rady Yevropy, Strasburh, France [in Ukrainian].
6. Dmytruk, N. et al. (2017). Molod' Ukrayiny – 2017 : rezul'taty sotsiolohichnoho doslidzhennya [Youth of Ukraine - 2017: results of a sociological survey], TOV «Terno-hraf», Ternopil' Retrieved from: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/11/16/7/Socdoslidjennya_2017.pdf (Accessed 06.09.2019) [in Ukrainian].
7. Zarembo, K. et al. (2017). Ukrayins'ke pokolinnya Z: tsinnosti ta oriyentyry. Rezul'taty sotsiolohichnoho doslidzhennya [Ukrainian Generation Z: values and benchmarks. Results of a sociological survey], Fond im. Fridrikha Eberta, Kyiv Retrieved from: https://zaxid.net/resources/newsfiles/319940_Ukr_Generation_ukr_inet-1.pdf (Accessed 06.09.2019) [in Ukrainian].
8. ALLREF : veb-sayt. Molodizhne pidpryyemnytstvo - perspektyvnyy shans dlya molodykh spetsialistiv. [Youth entrepreneurship is a promising opportunity for young professionals.] Retrieved from: https://allref.com.ua/uk/skachaty/Molodijne_pidpriyemnictvo_-_perspektivniy_shans_dlya_molodih_specialistiv (Accessed 06.09.2019) [in Ukrainian].
9. Dumans'ka, I.YU. (2013). Molodizhne innovatsiyne pidpryyemnytstvo yak natsional'na doktryna modernizatsiyi ekonomiky. [Youth innovative entrepreneurship as a national doctrine of economic modernization.], *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*. no.4. T.2. pp. 194 – 201. Retrieved from: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/1157/1/DUMANSKA.pdf>. Accessed 06.09.2019) [in Ukrainian].
10. Merzlyak, A., Boyarin, YE. (2016). Mekhanizm derzhavnoyi pidtrymky samo zaynyatosti molodi: vitchyznyana praktyka ta zarubizhnyy dosvid. [The mechanism of state support for youth employment itself: domestic practice and foreign experience.], *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya*. Vol. 4 (31). pp. 73-80. Retrieved from: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04\(31\)/13.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04(31)/13.pdf) (Accessed 06.09.2019) [in Ukrainian].

11. Veb-sayt Natsional'na platforma maloho ta seredn'oho biznesu. (2017). Molodizhne pidpryyemnytstvo – realiyi ta perspektyvy. [Youth entrepreneurship - realities and prospects.]. Retrieved from: <https://platforma-msb.org/molodizhne-pidpryyemnytstvo-realiyi-ta-perspektyvy/> (Accessed 06.09.2019) [in Ukrainian].
12. Stefanyshyn, O.V. (2001). «Nova ekonomika» i molodizhne pidpryyemnytstvo. [New Economy and Youth Entrepreneurship]. *Naukovi zapysky, no 4*. pp.41-43 Retrieved from: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/4/15.pdf> (Accessed 06.09.2019) [in Ukrainian].
13. Petrenko, V. & Karناushenko, A. (2017). Joint enterprises in foreign trade activity of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, no. 5, pp. 203-207. [in English].
14. Tanklevs'ka, N.S. & Karнаushenko, A.S. (2015). *Rozvytok finansuvannya innovatsiyanoi diyal'nosti sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv* [Development of financing of innovation activity of agricultural enterprises]. Aylant. Kherson, Ukraine [in Ukrainian].

**СУЧАНИЙ СТАН, ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ,
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАД ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

ПЕТЬКО Володимир Миколайович

старший викладач публічного управління

та адміністрування

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

kaf_public@ksau.kherson.ua

ЯРМОЛЕНКО Віталіна Вікторівна

асистент кафедри економіки та фінансів

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

vitalina.yarmolenko2016@gmail.com

Анотація. В статті проаналізовано динаміку утворення об'єднаних територіальних громад, в умовах орієнтації національної економіки на зарубіжний досвід. Доведено, що саме об'єднані територіальні громади є фундаментом формування нової політики сталого розвитку територій України. Після проведення дослідження було встановлено, що за останні роки було прийнято деякі законодавчі та нормативні акти, які регулюють проблемні питання процесу формування та розвитку ефективних, потужних територіальних громад. Розглянуто проблеми розвитку об'єднаних територіальних громад та визначити шляхи їх вирішення. Вивчено досвід пошуку та залучення коштів для соціально-економічного розвитку. Обґрунтовано заходи, які доцільно проводити громадам з метою підвищення інвестиційної привабливості територій.

Ключові слова: об'єднані територіальні громади, децентралізація, формування, ресурсне забезпечення.

Аннотация. В статье проанализирована динамика образования объединенных территориальных общин, в условиях ориентации национальной экономики на зарубежный опыт. Доказано, что именно объединенные территориальные общины является фундаментом формирования новой политики устойчивого развития территории Украины. После проведения исследования было установлено, что за последние годы были приняты некоторые законодательные и нормативные акты, регулирующие проблемные вопросы процесса формирования и развития эффективных, мощных территориальных общин. Рассмотрены проблемы развития объединенных территориальных общин и определить пути их решения. Изучен опыт поиска и привлечения средств для социально-экономического развития. Обоснованы мероприятия, которые целесообразно проводить общинам с целью повышения инвестиционной привлекательности территории.

Ключевые слова: объединенные территориальные общины, децентрализация, формирование, ресурсные обеспечения.

Постановка проблеми. Розбудова соціальної, правової, демократичної держави в умовах децентралізації та проведення конституційної реформи в Україні, зумовлює відповідні процеси розбудови інституту місцевого самоврядування, первинним суб'єктом якого виступає територіальна громада. На сьогодні функціонування національної економіки орієнтується на європейські засади зростання, проводиться ефективна соціально орієнтована державна політика. Одна із головних засад розвитку України є проведення реформи територіальної організації влади, а саме децентралізації влади на місцях. Наявні результати дають можливість стверджувати, що спостерігається підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування в збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, у пошуку резервів їх наповнення, покращення ефективності адміністрування податків і зборів. Об'єднані територіальні громади демонструють динамічні темпи приросту власних доходів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблематики місцевого самоврядування, у тому числі з'ясуванні ролі територіальної громади як первинного суб'єкта у сфері місцевого розвитку, присвячено праці М. Баймуратова, О. Батанова, В. Бесчастного, В. Борденюка, І. Бутка, П. Ворони, П. Гураля, С. Газаряна, Є. Глухачова, Р. Давидова, І. Дегтярьової, І. Дробота, І. Дробуша, В. Кампо, Н. Камінської, А. Коваленка, М. Корнієнка, В. Кравченка, В. Куйбіди, Ю. Куца, І. Лопушинського, О. Лиски, В. Мамонової, Ю. Молодженя, М. Орзіха, Г. Падалки, О. Па-

стернака, Р. Плюща, В. Погорілка, М. Пухтинського, О. Слобожана, Ю. Тодики, О. Фрицького, В. Шаповала та інших.

Метою даної статті є комплексний розгляд особливостей становлення і розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації, аналіз проблем розвитку ОТГ та розробка шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Реформа децентралізації почалася в Україні в 2014 році. Цьому передувало ухвалення Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [1] і низки інноваційних законів, зокрема: «Про співробітництво територіальних громад» [2], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [3], змін до Бюджетного та Податкового кодексів стосовно фінансової децентралізації. Добровільним об'єднанням членів ОТГ передбачається отримання можливості розпоряджатися матеріальними та нематеріальними ресурсами, якими володіє громада, зокрема трудовими, фінансовими, матеріально-технічними, природними, інформаційними, маркетинговими, інноваційними, управлінськими тощо. Отримання самостійності у прийнятті рішень щодо формування й використання ресурсного потенціалу ОТГ є потужною передумовою їх активного поширення, підтвердженням чому є відповідні індикатори оцінки динаміки їх формування (табл. 1, рис. 1). Цей процес дозволив формувати, відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, значний дієвий і спроможний інститут місцевого са-

моврядування на базовому рівні – об'єднані територіальні громади.

Таблиця 1

Динаміка формування об'єднаних територіальних громад в Україні

Індикатор	Рік				2018 р. до 2015 р., %
	2015	2016	2017	2018	
Кількість ОТГ, од.	159	366	665	798	501,89
Кількість жителів ОТГ, млн осіб	1,4	3,1	5,6	6,3	450
Площа ОТГ, тис. км ²	36,5	84,2	164,1	179,2	490,96
Кількість територіальних громад, що утворили об'єднані територіальні громади, од.	804	1747	3124	3378	420,15
Кількість необ'єднаних територіальних громад, од.	10411	9468	8091	7837	75,28

Відтак, протягом 2015–2018 рр. кількість ОТГ зросла у 4,6 рази до рівня 798 у 490 районах. Кількість жителів ОТГ становить у 2018 р. 6,3 млн осіб (14,9% від загальної чисельності населення України), що у 4,5 рази більше, ніж у 2015 р. Щодо площі ОТГ, то у 2018 р. вона становить 179,2 тис. км² (31,1 % від загальної площі

України), що у 4,9 рази більше, ніж у 2015 р. Протягом досліджуваного періоду кількість територіальних громад, що утворили об'єднані територіальні громади, зросла у 4,2 рази до 3378 од. у 2018 р. (30,1 % від загальної кількості рад базового рівня станом на 01.01.2015 р.).

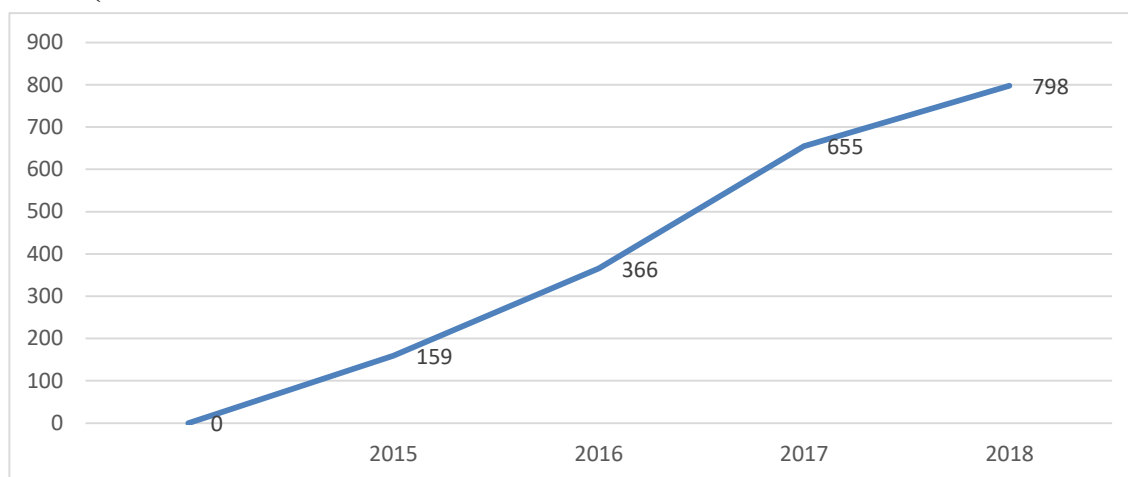

Рис. 1. Кількість об'єднаних територіальних громад, од.

Разом з тим, зберігається значна нерівномірність між регіонами у про-

веденні процесу об'єднання територіальних громад (рис. 2).

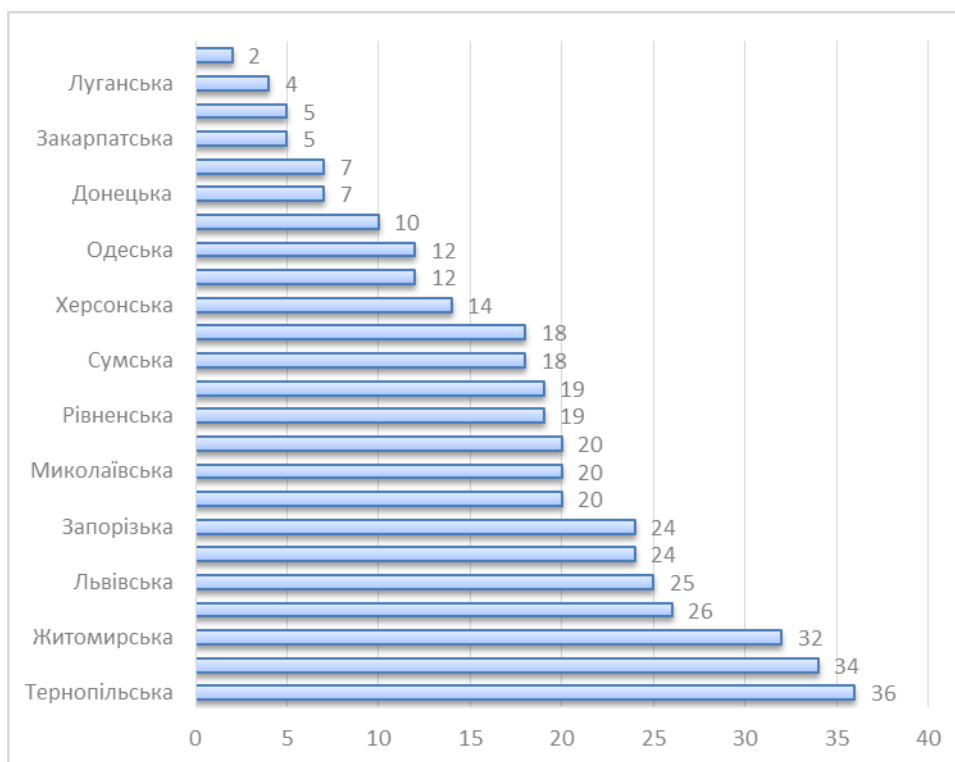

Рис. 2. Кількість створених об'єднаних територіальних громад в регіонах України в 2017 р., од.

Найбільшу кількість ОТГ створено у Тернопільській (36 ОТГ), Дніпропетровській (34 ОТГ), Житомирській (32 ОТГ), Хмельницькій (26 ОТГ), Львівській (25 ОТГ), Вінницькій та Запорізькій (по 24 ОТГ) областях. Сумарна частка перших трьох із зазначених регіонів становить чверть (24,6 %) всіх ОТГ країни. Водночас окремі регіони суттєво відстають у процесі формування ОТГ, серед них Київська (2 ОТГ), Харківська та Закарпатська (по 5 ОТГ) області.

Значна відмінність між регіонами за динамікою формування об'єднаних територіальних громад, запровадження механізму співробітництва громад передусім обумовлена різним ставленням місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в регіонах до запровадження реформи децентралізації.

Досвід закордонних країн дозволяє стверджувати, що під час визначення заходів щодо децентралізації необхідне врахування принципу субсидіарності, який значною мірою характеризує та розкриває зміст цього процесу на сучасному етапі розвитку суспільства. Цей принцип створює підґрунтя для децентралізації повноважень публічної влади, оскільки передбачає передачу повноважень на нижчі організаційні рівні. Реалізація зазначеного курсу має стати одним із вимірів державної влади та місцевого самоврядування України відповідно до стандартів і принципів країн розвинутої демократії [4, с. 76-78].

Новостворені об'єднані територіальні громади беруть на себе всю відповідальність за всі сфері життєдіяльності громади на своїй тери-

торії. Ефективність реалізації поставлених перед ОТГ задач є основним показником успішності даного об'єднання та реформи загалом.

Однак в умовах нинішньої політичної нестабільної ситуації в Україні, економічної та соціальної кризи, зовнішньої агресії децентралізація, на думку О. Скрипнюка [5, с. 24], може призвести до поглиблення наявних та появи нових негативних тенденцій у розвитку держави й суспільства.

Він вважає, що це варто передбачити й бути готовими до таких викликів:

- поглиблення регіональних ідентичностей серед населення, сепаратистських настроїв в окремих регіонах;

- посилення контролю за видатками та їхніми джерелами, обсягами сваволі чиновників та місцевих еліт, зростання незадоволення населення регіонів владою, зокрема центральною, яка демонструватиме неспроможність захистити інтереси та права регіональних громад;

- небезпека відцентрових тенденцій через вкрай низький рівень відповідальності держави перед адміністративно-територіальними суб'єктами.

Не дивлячись на те, що з прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [3] почався динамічний процес об'єднання в територіальні громади по всій території України. В той же час при формуванні громад почала виникати низка проблем, серед них найактуальнішими є такі:

1) проблема сприйняття реформи мешканцями об'єднаних територій. Через незрозумілу на самому початку інформаційну політику та відсутність роз'яснень щодо процесів децентралізації реформі опираються як жителі, так і районні державні адміністрації та місцеві ради. Пояснюється такий опір в основному тим, що будуть втрачені робочі місця та повноваження, адже реформа передбачає переформатування органів місцевої влади та передачу повноважень громадам [6, с. 32];

2) ще однією нагальною проблемою впровадження децентралізації є неузгодженість повноважень між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами управління в ОТГ, райрадами та райдержадміністраціями.

Проблема фінансової децентралізації пов'язана зі збільшенням кількості ОТГ, особливо у 2016-2017 рр. Це не завжди супроводжується збільшенням субвенцій від держави на розвиток інфраструктури та суттєво зменшує мотивацію громад до об'єднання, особливо тих, які є «багатшими» від громад, що до них приєднуються [6, с. 33-34].

Взагалі, на думку Н. Мацедонської [7, с. 90-92], фінансова децентралізація сьогодні потребує суттєвого доопрацювання, оскільки нині міжбюджетне фінансування в країні має низку проблем, а саме:

- бюджетна децентралізація передбачає більш широкий спектр повноважень місцевих органів влади, ніж той, що зараз є в центральних органів влади України;

– неузгодженість між зобов'язаннями фінансування;

– місцеві органи влади не мають важелів і стимулів щодо збільшення надходжень до бюджетів, а також не мають права самостійно, прозоро, у повному обсязі здійснювати управління власними ресурсами;

– протягом тривалого часу система міжбюджетного фінансування розвивалася непередбачувано. Не було науково-методичних до розрахунків, що впливало на управління бюджетами в напрямі планування та прогнозування;

– недосконала інституційна та правова база міжбюджетного фінансування не дає поштовху до розвитку інфраструктури регіонів і не сприяє забезпеченню суспільних благ.

Кінцевим результатом децентралізації має стати створення нової системи місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин, в основі якої повинна бути інституційна симетрія, що передбачає поєднання та взаємозв'язок економічних суб'єктів, які користуються суспільними благами, сплачують податки (несуть тягар витрат), і тих, хто самостійно ухвалює рішення про їх надання (місцеві органи влади);

3) також серйозною проблемою сьогодні є суттєвий брак якісних кадрів, низька кваліфікація службовців органів місцевого самоврядування. Це призводить до неготовності кадрів сприймати інновації, розробляти й ухвалювати ефективні управлінські рішення, до неефективного використання фінансових ресурсів та неможливості ефективно освоїти субвенції. Нездатність та небажання місцевих чиновників до сприйняття

нових технологій розроблення управлінських рішень здебільшого пов'язані з недостатньою поінформованістю про можливість підвищення кваліфікації та програми, що зараз популярні і пропонуються закордонними та вітчизняними партнерами. У зв'язку з цим важливо залучати депутатів та чиновників ОТГ до таких програм [6, с. 35-36];

4) особливої увагу потребує проблема контролю держави за діяльністю місцевого самоврядування. В умовах бюджетної децентралізації наявна потреба в якісному контролі за здійсненням планування та використанням бюджетних коштів як із боку держави, так і з боку громадськості [6, с. 37].

У ст. 8 Європейської хартії місцевого самоврядування передбачено принципи адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування, але це зроблено так, щоб між наглядом і автономністю місцевих органів влади був максимальний баланс [8].

«Держава зобов'язана контролювати законність рішень громад. Це – європейська практика. І ця система має бути максимально зрозуміла. Краще, коли загальний нагляд здійснює один орган, а не десять чи двадцять. Коли учасників багато і нема єдиної системи, отримуємо хаос у державних інституціях, безпорадність і незахищеність місцевого самоврядування», – сказав під час обговорення професор Страсбурзького університету, експерт Ради Європи Робер Герцог [9];

5) основною проблемою, яка сьогодні хвилює членів сільських та

селищних громад, оскільки об'єднання територіальних громад, на наш погляд, покликане покращити, в першу чергу, становище саме таких громад та підвищити рівень добробуту їх членів, є земельна проблема. Членів громади турбує чи залишаться за ними їхня земля, чи зможуть вони організувати власні кооперативні та фермерські господарства, чи земля стане загальною власністю об'єднаної громади? Відкритим залишається і питання щодо землі, яка знаходиться за межами сіл. Раніше функції з управління ними передавалися районним державним адміністраціям, зараз з об'єднанням громад функції з управління ними можуть бути покладені на органи місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади [6, с. 39-40].

Відомо, що основними фінансовими інструментами, за допомогою яких використовуються бюджетні кошти громади, є місцеві цільові програми, муніципальні проекти соціально-економічного розвитку в рамках реалізації регіональних стратегій, угоди про міжмуніципальне співробітництво. Проте бюджетні кошти не можуть бути єдиним фінансовим ресурсом місцевого розвитку, що вимагає пошуку інших джерел фінансування.

Об'єднана громада одразу отримує більше можливостей для підвищення рівня конкурентоспроможності завдяки збільшенню ресурсів, об'єднанню зусиль, розширенню повноважень, виникненню нових перспектив розвитку. Разом із тим залишаються невирішеними чимало питань правового забезпечення формування та

функціонування інституту комунальної власності об'єднаної громади (перш за все – землі), що вимагає їхнього врегулювання на законодавчому рівні.

Необхідно активізувати широкий суспільний діалог з громадою не лише на етапі підготовки до об'єднання, а й після нього – з метою залучення громадських організацій, науковоосвітніх установ до співпраці під час формування різноманітних проектів і програм розвитку.

Висновки. Таким чином, сьогодні однією з найуспішніших реформ в Україні по праву вважають реформу децентралізації. У найпростішому розумінні, децентралізація влади означає передачу політичних, адміністративних та/або фінансових повноважень підрозділам середнього та/або нижчих рівнів державної ієрархії. Однак найважливішою складовою у процесі децентралізації є надання саме фінансових (бюджетних) повноважень ОТГ, тобто проведення бюджетної децентралізації, що дозволить створити умови для забезпечення їх сталого економічного зростання та розвитку, високої продуктивності наявних ресурсів та добробуту населення.

Не дивлячись на те, що з прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» почався динамічний процес об'єднання в територіальні громади по всій території України. В той же час при формуванні громад почала виникати низка проблем, серед них найактуальнішими є такі:

– проблема сприйняття реформи мешканцями об'єднаних територій;

– проблема узгодженості повноважень між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами управління в ОТГ, районними радами та районними держадміністраціями;

– суттєвий брак якісних кадрів, низька кваліфікація службовців органів місцевого самоврядування;

– особливої увагу потребує проблема контролю держави за діяльністю місцевого самоврядування;

– основною проблемою, яка сьогодні хвилює членів сільських та селищних громад є земельна проблема.

Для вирішення зазначених проблем необхідно забезпечити:

1) перегляд та формування перспективного плану об'єднання територіальних громад з максимальним урахуванням географічної, культурної, етнічної та іншої специфіки громад;

2) інформаційно-роз'яснювальний супровід процесу об'єднання територіальних громад;

3) проведення навчальних семінарів для працівників органів місцевого самоврядування та громадськості щодо різних аспектів реформи. При цьому самі громади, органи самоврядування, громадські об'єднання та активісти повинні не чекати запрошення, а активно включатися у процес реформування

органів самоврядування на місцях.

Наостанок необхідно відмітити, що в Україні постійно посиляються на результати Польщі в реформуванні місцевого самоврядування, не звертаючи уваги, що Польща п'ять років готувалася до цього кроку, а саме: зробили нормально працюючі електронні сервіси, якісне інтернет-покриття, якісні дороги, щоб можна було швидко дістатися до адміністративних центрів, а вже після того почали об'єднувати громади. В Україні поки що все робиться з точністю до навпаки.

Отже, для України важливим пріоритетом становлення як потужної соціально орієнтованої європейської держави є розвиток системи місцевого самоврядування. Реформування даної системи у напрямі децентралізації влади на місцях складно досягти ефективного розвитку територіальних громад, а відтак – забезпечити високий рівень якості життя населення. Зміна усталеної парадигми управління державою у напрямі формування місцевої демократичної влади за рахунок удосконалення системи управління на місцях, розширення повноважень органів місцевого самоврядування, слід розглядати сьогодні необхідною умовою активізації процесів сталого розвитку України.

Список використаної літератури

1. Про схвалення Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>.

2. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 24 липня 2014 року № 1508-VII. Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.
3. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19/ed20190101>.
4. Василенко Л. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 76–80.
5. Скрипнюк О. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика. *Віче: громадсько-політичний і теоретичний журнал*. 2015. № 12. С. 22–24.
6. Пухтинський М. Проблеми розвитку об'єднаних територіальних громад. *Актуальні проблеми місцевого самоврядування : Наукові записки НаУКМА*. К. 2016. Т. 149. С. 32–40.
7. Мацедонська Н. Децентралізація в Україні та основні шляхи її впровадження. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 90–94.
8. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 2018 року. Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
9. Герцог Р. Жодних нових зобов'язань і жодних обмежень. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/9504>.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190171](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190171)

JEL Classification R11

THE CONSTITUTION, THE PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE UNITED STATES AND THE WAYS TO SOLVE THEM

PET'KO Volodymyr*Senior Lecturer in Public Administration and Administration**Kherson State Agrarian University**e-mail: kaf_public@ksau.kherson.ua***YARMOLENKO Vitalina***Assistant at the Department of Economics and Finance**State Pedagogical University "Kherson State Agrarian University"**e-mail: vitalina.yarmolenko2016@gmail.com*

Abstract. *The article analyzes the dynamics of formation of united territorial communities in the context of orientation of the national economy to foreign experience. It is proved that united territorial communities are the basis for forming a new policy of sustainable development of the territories of Ukraine. After the completion of the meeting, it was reinstated, but for the rest of the fate, the lawmakers and normative acts were taken, as well as the regulation of the problem of nutrition, the process of formulating and developing effective, strained territorial communities.*

The problems of development of united territorial communities are considered and the ways of their solution are determined. The experience of finding and raising funds for socio-economic development has been studied. Measures that are expedient to be undertaken by communities to increase the investment attractiveness of the territory are justified.

Keywords: *united territorial communities, decentralization, formation, resource provision.*

The development of a social, legal, democratic state in the context of decentralization and constitutional reform in Ukraine, determines the corresponding processes of building a local government institution, the primary subject of which is the territorial community. Today, the functioning of the national economy is guided by the European principles of growth, and an effective socially oriented state policy is being implemented.

The largest number of LTEs was created in Ternopil (36 LTE), Dnipropetrovsk (34 LTE), Zhytomyr (32 LTE), Khmelnytsky (26 LTE), Lviv (25 LTE),

Vinnitsia and Zaporizhia (24 LTE). The total share of the first three of these regions is a quarter (24.6%) of all the country's FTAs. At the same time, some regions are significantly lagging behind in the process of OGT formation, among them Kiev (2 OTG), Kharkiv and Transcarpathian (5 OTG) regions.

The experience of foreign countries suggests that in determining decentralization measures, it is necessary to take into account the principle of subsidiarity, which largely characterizes and discloses the content of this process at the present stage of society. This principle creates

the basis for the decentralization of public authority, since it involves the transfer of decision-making powers from central to lower organizational levels.

A number of problems have emerged in the formation of communities, the most important of which are the following:

- the problem of the perceptions of reform by the inhabitants of the united territories;

- the problem of inconsistency of powers between the executive authorities, local self-government bodies, governing bodies in the ATG, district councils and district state administrations;

- significant lack of quality staff, low qualification of local self-government employees;

- the problem of state control over the activity of local self-government needs special attention;

- The main problem that is of concern to members of rural and urban communities today is the land problem.

To solve these problems it is necessary to provide:

- 1) review and formulate a perspective plan for the integration of territorial communities with the maximum consideration of geographical, cultural, ethnic and other specificities of the communities;

- 2) information support for the process of integration of territorial communities;

- 3) conducting training seminars for local government officials and the public on various aspects of reform. At the same time, communities, self-government bodies, public associations and activists themselves should not wait for an invitation but actively participate in the process of reforming local self-government bodies.

References

1. Ofitsiynyy veb-portal Verkhovnoyi Rady Ukrainy. (2014). Pro skhvalennya Kontseptsiyi reformy mistsevoho samovryaduvannya ta terytorial'noyi orhanizatsiyi vlady [On approval of the Concept of reform of local self-government and territorial organization of power]. *Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 kvitnya 2014 r. № 333-r*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-r> [in Ukrainian].
2. Ofitsiynyy Veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy. (2014). Pro spivrobotnytstvo terytorial'nykh hromad [On Cooperation of Territorial Communities]. *Zakon Ukrainy vid 24 lyunya 2014 roku. № 1508-VII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> [in Ukrainian].
3. Ofitsiynyy Veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy. (2015). Pro dobrovil'ne ob'yednannya terytorial'nykh hromad [On voluntary association of territorial communities] *Zakon Ukrainy vid 5 lyutoho 2015 roku. № 157-VIII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19/ed20190101> [in Ukrainian].

4. Vasylenko, L. (2017). Detsentralizatsiya ta reforma mistsevoho samovryaduvannya [Decentralization and reform of local self-government]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 3, 76–80 [in Ukrainian].
5. Skrypnyuk, O. (2015). Detsentralizatsiya vlady yak chynnyk zabezpechennya stabil'nosti konstytutsiynoho ladu: teoriya y praktyka [Decentralization of power as a factor in ensuring the stability of the constitutional order: theory and practice]. *Viche: hromads'ko-politychnyy i teoretychnyy zhurnal*, 12, 22–24 [in Ukrainian].
6. Pukhtyns'kyi, M. (2016). Problemy rozvytku ob"yednanykh terytorial'nykh hromad [Problems of development of united territorial communities]. *Aktual'ni problemy mistsevoho samovryaduvannya : Naukovi zapysky NaUKMA*. K.. T. 149. pp. 32–40 [in Ukrainian].
7. Matsedons'ka, N. (2017). Detsentralizatsiya v Ukrayini ta osnovni shlyakhy yiyi vprovadzhennya [Decentralization in Ukraine and the main ways of its implementation]. *Ekonomika i suspil'stvo*, 8, 90–94 [in Ukrainian].
8. Ofitsiyinyy Veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. (2018). Yevropeys'ka khartiya mistsevoho samovryaduvannya vid 15 zhovtnya 2018 roku [European Charter of Local Self-Government of 15 October 2018]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 [in Ukrainian].
9. Hertsoh, R. Zhodnykh novykh zobov"yazan' i zhodnykh obmezhen' [No new commitments and no restrictions]. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/news/9504> [in Ukrainian].

УДК 336.77

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ АЛЬТЕРНАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ПОЛЯХ Сергій Сергійович

викладач кафедри фінансів та банківської справи

Черкаського навчально-наукового інституту

ДВНЗ «Університет банківської справи»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6825-5083>

e-mail: poljashonok@ukr.net

***Анотація.** У статті проведено аналіз основних напрямів впливу цифровізації економіки на розвиток кредитного ринку в Україні, приведені ключові аспекти небанківського кредитування. Досліджено проблеми законодавчого забезпечення прав споживачів при залученні кредитних коштів через альтернативні інструменти фінансування. Сформовані напрями поліпшення проведення політики захисту прав споживачів та визначені заходи мінімізації ризиків онлайн кредитування на рівні законодавства України та державних регулюючих органів.*

***Ключові слова:** захист прав споживачів, кредитні послуги, Fintech, мікрокредитування, альтернативні інструменти фінансування, державне регулювання.*

Постановка проблеми. Трансформація фінансового ринку під впливом цифрової економіки зумовила прискорений розвиток його сегмента – ринку небанківських фінансових послуг. Основним детермінантом якого стала поява нових форм кредитування, що відкрила доступ до швидко доступних

***Аннотация.** В статье проведен анализ основных направлений влияния цифровизации экономики на развитие кредитного рынка в Украине, приведены ключевые аспекты небанковского кредитования. Исследованы проблемы законодательного обеспечения прав потребителей при привлечении кредитных средств через альтернативные инструменты финансирования. Сформированы направления улучшения проведения политики защиты прав потребителей и определены меры минимизации рисков онлайн кредитования на уровне законодательства Украины и государственных регулирующих органов.*

***Ключевые слова:** защита прав потребителей, кредитные услуги, Fintech, микрокредитования, альтернативные инструменты финансирования, государственное регулирование.*

коштів без жорстких вимог до позичальників.

Однак виникає необхідність належного державного регулювання на ринку небанківського кредитування з метою мінімізації порушень та захисту законних прав та інтересів кредиторів та споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До науковців, які досліджували державне регулювання ринку небанківських фінансових послуг в—Україні, можна віднести О.І.Барановського, Клименко О.В., Левченко В.П., Пінчук А.П., Бачо Р.Й. та інші.

Однак сучасні трансформації небанківського фінансового сектору, а саме поява можливості залучення кредитних коштів через альтернативні інструменти фінансування, зумовлюють потребу дослідження в сфері захисту прав споживачів на законодавчому рівні.

Метою статті є наукове дослідження розвитку ринку небанківських фінансових послуг в умовах цифрової економіки, в аспекті правового регулювання захисту прав споживачів та формулювання на підставі цього пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Виклад основних результатів. На початку 2019 року в Україні процес діджиталізації перебуває на вершині свого розвитку і проникає в усі сфери людського життя в тому числі у фінансових сектор. Поряд з традиційними постачальниками фінансових послуг з'являються нетрадиційні, більшість яких засновані як стартапи у секторі фінансових технологій (FinTech).

Світовий ринок FinTech нещодавно почав розвиватися, проте вже нараховує понад 1500 компаній FinTech в країнах Європи, а також компанії, які раніше діяли в інших галузях (наприклад, управління активами та інформаційно-комунікаційні технології), та

почали вивчати можливість пропонувати роздрібні фінансові послуги.

Однак розмір даного сектору є незначним порівняно з традиційним банківським сектором наприклад, загальні активи найбільшої компанії FinTech, Klarna, у 2017 році становили 12,8 млн. євро, в той час як активи найбільшого банку становили 2 076 мільярдів, найбільший традиційний страховий провайдер AXA, мав у своєму розпорядженні 802 млрд. євро.

Згідно з даними, представленими на веб-ресурсі «Statista» за 2018 рік сумарна вартість транзакцій у секторі FinTech становить 682 млрд. євро, порівняно з 1,415 млрд. євро в Китаї, 1,146 млрд. євро, у США та 152 млрд. євро, в Японії. За прогнозованим значенням загальний ріст вартості транзакцій у секторі FinTech, в країнах Європи, до 2022 року буде становити 13,3% (1,082 млрд. євро). У свою чергу середня вартість транзакцій збільшиться на 51,7%, а саме з 1343 євро в 2018 році до - 2038,26 євро в 2022 році [1].

Кількість користувачів продуктів FinTech в Європі становить 508 мільйонів, і прогнозується, що до 2022 року вона зросте на 4,5% і становитиме 531 мільйонів користувачів.[1]

В Україні завдяки розвитку Fintech були створені принципово нові веб-платформи, пристосовані для роботи з персональними даними та фінансовими операціями. З'явилися нові компанії, які використовують сучасні технології для створення нових видів фінансових послуг на ринку небанківського мікрокредитуванні, а також онлайн-кредитування.

Бурхливе зростання інтернет-кредитування в Україні почалося в другій половині 2018 року. А вже на початку 2019 року кількість договорів кредитування, укладених фінансовими компаніями дистанційно, було понад 1,5 млн. шт., що на 113% більше, ніж за аналогічний період минулого року. Станом на 01.01.2019 року кредити в інтернеті видають 70 фінансових компаній. При цьому на топ-20 припадає 91% обсягу виданих онлайн-позик і 86% кількості укладених дистанційно договорів. В середньому кредит видається на 15-30 днів, під 1-2% в день, на суму від 3 до 10 тисяч грн. [2]

Основним продуктом ринку онлайн кредитування є швидкі онлайн кредити небанківських мікрофінансових компаній. В українському законодавстві, на відміну від інших країн, поки не закріплені такі поняття, як «небанківські мікрофінансові компанії (організації)» (далі МФО) та «мікрокредитування». Також відсутнє поняття «кредитування онлайн», але це не означає, що така діяльність незаконна.

Переважає більшість онлайн кредитів – це мікрокредити, тобто позики на невелику суму до зарплати, максимум на 1 місяць. На відміну від банків, які ніколи не дають кредити людям з поганою кредитною історією, малі фінансові компанії позичають майже всім, але під дуже великі відсотки – від 320% до 720% річних. Причина в тому, що конкурувати з банками досить складно, тому мікрофінансові кредитні компанії працюють з такими клієнтами, для яких банківські кредити недоступні. [3]

1. Можна визначити наступні ТОП – 10 фінансових організацій, на українському ринку що пропонують онлайн кредитування [2]: MyCredit, PayPong, Money24, KLT Credit, Moneyveo, CreditON, Credit365, Глобал кредит. CCLoan, CashME.

Для оформлення мікропозики в МФО обов'язковим є надання таких даних:

- цифрова копія паспорта;
- цифрова копія ідентифікаційного номера;
- реквізити та данні банківської картки (з мінімальним залишком в 1 грн для верифікації);
- місце роботи;
- адресу проживання;
- сімейний стан, наявність дітей.

Відповідно до отриманої інформації про інтернет-кредитування, можна виділити наступні переваги для клієнтів даного сервісу:

1. Швидке схвалення. Кредитори в мережі Інтернеті можуть більш-менш миттєво повідомити вас про те, чи затверджена ваша позика, максимальна сума позички та розмір ваших платежів. Як приклад банківські установи, при оформленні заявки в Інтернеті, для надання відповіді може знадобитися певний час, а в деяких випадках і необхідність відвідати відділення особисто.

2. Легше схвалення. У випадку відсутності кредитної історії або негативною кредитною історією Інтернет-кредитори мають більше шансів затвердити позичку, оскільки у них нижчі кредитні оцінки. В основному МФО використовують «альтернативні» джерела інформації для оцінки вашої кредитоспроможності (наприклад, кому-

нальні платежі та дані з ваших соціальних мереж).

3. Незабезпечені позики. Більшість кредитів в Інтернеті є незабезпеченими, а це означає, що ви не зобов'язуєтесь забезпечити заставу, щоб допомогти отримати схвалення. У випадку непогашення незабезпеченого кредиту, зміняться лише ваші кредитні показники (серед іншого), але ви не зіткнетесь із стягненням та втратою майна.

Крім переваг визначимо основні ризики з якими стикаються клієнти при онлайн кредитуванні:

1. Непрозорість цін. Ціни не є прозорими для типового споживача, зокрема, це стосується їх вартісної складової. Багато фінансових продуктів та послуг є комплексними і, як наслідок, мають нелінійну структуру ціноутворення. Цей фактор може викликати у клієнта відчуття недовіри до того чи іншого фінансового інституту. Крім того навіть якщо клієнт отримує кредит, то в кінцевому підсумку може заплатити набагато більше, оскільки у вартість фінансової послуги оператори також закладають відповідальність позичальника у вигляді пені за прострочення повернення заборгованості. У зразку договору Moneyveo зазначено 1,3% за день або близько 475% за рік, в MyCredit пеня становить 1,6% (585% річних), в MiLoan — 1,8% (660% річних), в Dinego — 1,5% (550% річних) [4, 5, 6, 7].

2. Втрата грошей – це реальний ризик: недобросовісні (підроблені) кредитори можуть легко створити магазин, надати безліч обіцянок та стягувати збори за затвердження вашого кредиту. Зрештою, споживач не отри-

мує те, за що заплатив. Аналізуючи ринок інтернет-кредитування можна виявити такі основні загрози:

– «Афера за авансовий збір» (попередні фінансові збори) зазвичай використовується злодіями, які пояснюють, що потрібно сплатити певну суму коштів для обробки поданої заявки. В практиці оформлення кредитів є перелік законних вимог кредиторів на оплату певних послуг по оформленню позики, які коштують грошей, щоб подати заявку, але це, як правило, великі позики, наприклад позики на житло (плата за перевірку кредиту, оцінку тощо), і ці збори чітко пояснюються - часто при офіційному розголошенні документа.

– Гарантія схвалення позики: кредитори не займаються бізнесом, щоб втрачати гроші, тому вони не можуть гарантувати, що вони будуть позичати комусь. Деякі кредитори готові ризикувати більше, ніж інші, але їм все одно потрібно певна інформація про ваші фінанси для оцінки ризику. Якщо у вас немає (або погана) кредитна історія, відсутній дохід та немає ніяких активів, які можна використати в якості застави, кредитор не може бути впевнений, щодо повернення своїх коштів. Кредитори, які схвалюють "будь кого", мають спосіб заробити високі прибутки в обмін на великі ризики, тобто це свідчить про високу плату за позику або даний кредит направлений на крадіжку коштів або персональних даних.

– Запит на отримання коштів за допомогою переказу коштів: кредитори вимагають оплати банківським переказом або іншими послугами миттєвої оплати (наприклад, Western Union

або MoneyGram) за оформлення позики. В більшості випадків це афера. Щойно ви надсилаєте кошти, гроші втрачаються назавжди, і майже неможливо ідентифікувати отримувача цих коштів. З іншого боку, кредитор, який приймає чеки, повинен мати «чистий» банківський рахунок для здачі цих чеків (які правоохоронці легко знайти), а процесори кредитних карток швидко закривають постачальників із великою кількістю скарг.

– Непрофесійні продажі та обслуговування: як правило це «примітивний» веб-сайт, сповнений неправильно написаних слів та інших помилок. В основному це є ознакою того, що ви маєте справу з шахраями. Помилки безпеки у вашому браузері також є поганим знаком.

3. Викрадання особистих даних: при передачі своєї особистої інформації злодіям (особистих даних) або надаєте її на веб-сайт, який не має захисту інформації належним чином. Інформація, яка зазвичай зустрічається у заявах на позику, дуже корисна для крадіжки особи споживача: паспортні дані, номер ідентифікаційного коду, дата народження, поточна та попередня адреси тощо.

Проаналізувавши переваги та недоліки інтернет-кредитування, виникає необхідність дослідити дане питання не тільки на рівні клієнта, а й на рівні законодавства України та державних регулюючих органів.

В червні 2017 року набрав чинності Закон України «Про споживче кредитування», що мав на меті підвищення рівня захисту прав споживача як вразливої сторони кредитних правовідносин. Закон надає позичальнику широ-

ке коло прав у відносинах з фінансовими установами, а саме:

- отримати вичерпну інформацію про умови кредитування до укладення договору;
- відмовитись від кредитного договору протягом 14 днів з моменту укладення;
- раз на місяць отримувати інформацію про стан виконання зобов'язань та розмір заборгованості;
- достроково повернути кошти без додаткових платежів;
- право на обмеження розміру пені за простроченим зобов'язанням у розмірі 15% суми боргу та загальної суми штрафів і пені — половиною суми отриманих кредитних коштів. [8]

Однак з-під дії цього закону було виведено деякі категорії кредитів. Закон не поширюється на договори, що містять умову про споживчий кредит у формі кредитування рахунку зі строком погашення кредиту до одного місяця, кредитні договори, що укладаються на строк до одного місяця, а також кредитні договори, загальний розмір позики за якими не перевищує однієї мінімальної зарплати, встановленої на день укладання кредитного договору. Тобто, якщо споживач взяв кредит менше ніж на місяць або на суму до 4 173 грн (розмір мінімальної зарплати у 2019 році), то гарантії надані державою не працюватимуть.

Невизначеним залишається питання щодо переліку кредитних договорів, які не регулюються Законом України «Про споживче кредитування». До них належать кредитні договори зі строком дії до одного місяця та кредити, розмір яких становить менше ніж розмір однієї мінімальної заробітної

плати. До таких послуг відносяться й інтернет-кредити.

Так наприклад, Павло Крапівін, голова об'єднання фінансових установ України, зазначає, що «до такого бурхливого зростання інтернет-кредитів ні сам ринок, ні регулятор не були готові». Доказом проблемності даного питання є звернення члену керівництва Нацкомфінпослуг, Дениса Ястреба, в офіційному повідомленні на сайті державного регулятора, що «Комісія визначає значне збільшення поданих заяв та скарг споживачів послуг саме по онлайн-кредитуванню». Основними причинами такого стану ринку є відсутність необхідних ІТ-рішень і єдиного підходу в питаннях ідентифікації клієнтів. В результаті шахраї могли скористатися відкритими даними громадян України і за чужими документами взяти онлайн-кредит. Як наслідок виникло невдоволення як з боку позичальників, так і з боку кредиторів, що змусило регулятора на початку 2019 року вживати термінових заходів для регулювання ринку онлайн-кредитування. **[Ошибка! Закладка не определена.]**

Першочерговим кроком Нацкомфінпослуг, щодо регулювання було визнання всіх договорів, де порушені процедури акцептування (акцепт означає згоду на передачу грошових коштів за договором, – ред.), недійсними. Основними кроками регулятора по вирішенню даного проблемного питання були такими:

По-перше, Нацкомфінпослуг почала проводити семінари з лідерами ринку онлайн-кредитування, на яких обговорювалися проблемні питання та шляхи зниження кількості скарг позичаль-

ників. У свою чергу, фінансові компанії почали удосконалити свої ІТ-рішення і сайти для правильної ідентифікації клієнтів і акцептування оферти. До фінансових компаній, які не хотіли цього робити, Комісія почала застосовувати заходи впливу - приписи.

По-друге, регулятор розробив і в лютому 2019 році розмістив на сайті інформаційне повідомлення про порядок укладання електронного договору. В червні було розроблене та видане розпорядженням №1033, в якому затверджені «Методичні рекомендації щодо укладання електронних кредитних договорів», які визначають основні вимоги до того, як оформляти і підписувати договори позик, ідентифікувати клієнтів, захищати інформацію [9]

По-третє, Комісія Нацкомфінпослуг розпорядженням № 1853 від 20.09.2019 року заборонила фінкомпаніям нараховувати пеню і штрафи за кредитами понад 50% від заборгованості клієнта. Хоча дану умову вимагає закон «Про споживче кредитування», але багато фінкомпанії цю вимогу ігнорують. [10]

По-четверте, за настійною рекомендацією регулятора фінкомпанії стали активніше співпрацювати з бюро кредитних історій (БКІ). Тільки в травні-червні працювати з БКР почали такі учасники ринку онлайн-кредитування, як «АІА Фінанс груп», «ФК» Ніко Капітал», «ФК «Форза», «Фінтеч Лаб», «ФК «Кредітон».

Дані рішення не мають комплексного характеру, в основному направлені на зменшення кількості скарг та заяв від споживачів. До основних про-

блем українського законодавства в сфері регулювання ринку кредитування небанківськими фінансовими установами варто віднести:

1. Кіберзлочинність.
2. Відсутність обов'язкових вимог для фінансових компаній передавати інформацію про позичальника в бюро кредитних історій.
3. Належна ідентифікація і верифікація клієнтів.

Для вирішення даних проблем необхідний комплексний підхід на законодавчому рівні. Пропонується використати найкращі практики країн Європейського союзу та Сполучених Штатів Америки.

В 2019 році Європейським союзом проводилось «Навчальне дослідження диджиталізації маркетингу і дистанційні продажі фінансових послуг» [11]. Цілями даного дослідження є визначення кращих практик реклами та переддоговірні етапи під час пошуку та придбання роздрібних фінансових послуг в Інтернеті, оцінити вплив цих практик та відповідних засобів захисту споживачів фінансових послуг.

Дане дослідження включало експерименти та опитування 8 451 споживачів у шести країнах (Фінляндія, Франція, Німеччина, Литва, Румунія, Іспанія та Росія). Експерименти повторювали рекламні та переддоговірні етапи процесу придбання особистої послуги через мережу Інтернет та визначали вплив ряду комерційних практик та відповідних засобів захисту споживачів, щодо можливості вибору оптимальних умов позики. Експерименти моделювали як на настільних так і на мобільних при-

строях, а респонденти випадковим чином були розподілені між ними на ці два налаштування.

Експеримент включав такі дослідження:

1) У дослідженні було випробувано засіб, який свідомо сповільнив оформлення споживачами позики шляхом збільшення кількості «кліків», необхідних для вибору позики. Результати показали, що незначне збільшення кількості кліків покращує прийняття рішень споживачами, але лише до певного моменту. Якщо процес занадто сповільнений, користь навпаки зникає.

2) Визначено, що споживачі негативно сприймають орієнтацію та персоналізацію при рекламі продукції. Однак науковці визнають, що докази про вплив використання цих практик, щодо добробуту споживачів неоднозначні.

3) Результати експерименту дозволили припустити, що ефективним засобом боротьби з потенційними негативними наслідками взаємозв'язку між клієнтом та надавачом послуги шляхом Інтернету є чіткі вказівки (наприклад, онлайн-калькуляторів). Експеримент показує, що споживачі прагнуть використовувати їх. Однак ці інструменти ефективні лише у тому випадку, якщо споживачі зможуть ними користуватися правильно.

В США у вересні 2018 року Федеральною комісією з торгівлі (Federal Trade Commission's) був прийнятий єдиний закон, щодо захисту споживачів від крадіжки персональних даних та оформлення шахрайських кредитів. Закон передбачає, що споживачі, які стурбовані крадіжкою особи або по-

рушенням даних, можуть заморозити свій кредит та безкоштовно подати однорічні сповіщення про шахрайство та отримати регуляторну допомогу, щодо захисту своїх прав. Замороження кредиту обмежує доступ до кредитного файлу споживача, що ускладнює злодіям особи, які відкривають нові рахунки на ім'я споживача [12].

Попередження про замороження кредитів та шахрайство є одними із важливих кроки, які можуть вжити споживачі, щоб запобігти крадіжці особи. Викрадання особистих даних було другою за величиною категорією скарг споживачів, повідомлених FTC у 2017 році - 14 відсотків усіх скарг споживачів. Споживачі, які вважають, що стали жертвою крадіжок особи, можуть повідомити про це та отримати персональний план відновлення на спеціальному сайті «IdentityTheft.gov».

Виходячи з результатів дослідження, пропонуємо наступні варіанти поліпшення проведення політики захисту споживачів в Україні на законодавчому рівні:

1) Забезпечити жорстке виконання чинного законодавства для захисту споживачів та підтримки рівних умов для всіх суб'єктів ринку.

2) Прийняти законопроект «Про захист прав позичальників небанківських кредитів». Даний правовий акт передбачає низку обмежень саме небанківських фінансових установ. Головними умовами даного законопроекту повинні бути:

– максимальні ставки і максимальні внески за кредитами повинні не перевищувати 180%, щодо кредиту терміном до 90 днів, 100% - від 90

днів до 1 року та 60% -* більше 1 року;

– розмір внеску по кредиту не перевищувати 40% мінімальної зарплати, по кредиту без довідки про доходи та не більше 40% від середньомісячної заробітної плати позичальника за останні шість місяців, по кредиту з довідкою про доходи. Дана умова дозволить забезпечити стабільність як платникам, так і кредиторам, за рахунок невеликих, але постійних платежів;

– заборона встановлювати комісію за зарахування коштів та проведення інших платежів позичальника, передбачених договором кредиту, що забезпечить виведення із ринку шахрайських організацій та недобросовісних фінансових установ.

3) Визначити та законодавчо закріпити швидкість процесу закупівлі, що не призведе до негативного рішення. Забезпечить позичальників інтернет-кредитів більшим часом на роздуми про отримання кредиту.

4) Ввести в дію цифрову та біометричну ідентифікацію особи. . Ідентифікація та авторизація клієнтів — одне з найважливіших завдань для фінансових організацій. Ідентифікація користувача за голосом, відбитками пальців і завдяки розпізнаванню обличчя змінює уявлення про надійність і безпеку при проведенні фінансових операцій.

5) Розробити та впровадити Моніторинг технологічних розробок та проектно-нейтральне законодавство, для того, щоб відповідні органи нагляду та регулювання могли постійно проводити моніторинг та оцінювання нових технологічних розробок та їх впливу на споживачів, що в свою чер-

гу буде направлене на розробку технологічно нейтрального законодавства, яке є достатньо універсальним для захисту споживачів незалежно від нових технологій, які можуть виникнути.

Висновки. Запропоновані зміни дозволять збалансовано підійти до

проблеми захисту споживачів мікрокредитування, з одного боку не створюючи стимулів позичальнику уникали своїх зобов'язань, а з іншого не дозволяючи недобросовісному позичальнику збанкрутувати внаслідок отримання маленького кредиту.

Список використаної літератури

1. Fintech - статистика та факти. Statista. 2018. URL: <https://www.statista.com/topics/2404/fintech/>, 2018.
2. Зростання інтернет-кредитування в Україні. Об'єднання фінансових установ. 2019. URL: <https://afi.org.ua/articles/kozhnij-shostiy-ukrayinec-do-kincy-a-roku-vizme-kredit-onlayn>.
3. Позика онлайн: чи дійсно бувають кредити без процентів. URL: https://zik.ua/news/2019/08/31/pozyka_onlayn_chy_diysno_buvayut_kredyty_bez_protcentiv_1637815.
4. Офіційний сайт ФК «Moneyveo». URL: <https://moneyveo.ua>.
5. Офіційний сайт ФК «MyCredit». URL: <https://mycredit.ua>.
6. Офіційний сайт ФК «Milion». ТОВ «Безпечне агенство необхідних кредитів». URL: <https://miloan.ua>.
7. Офіційний сайт ФК «Dinero». ТОВ «Фінансова компанія «ДІНЕРО»». URL: <https://www.dinero.ua>.
8. Про споживче кредитування: Закон України від 15 лис.2016 р. № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19> (дата звернення: 24.09.2019).
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо укладення електронних договорів про надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту, в інформаційно-телекомунікаційних системах: Розпорядження Нацкомфінпослуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/files/ROZPORYADGHRNYA/2019/06-06/R-1033.pdf>.
10. Про затвердження додаткових вимог до договорів про надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту»: Розпорядження Нацкомфінпослуг URL: <https://www.nfp.gov.ua/files/ROZPORYADGHRNYA/2019/04-07/R-1268.pdf>

11. Behavioural study on the digitalisation of the marketing and distance selling of retail financial services. European Union. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/live_work_travel_in_the_eu/consumers/digitalisation_of_financial_services_-_executive_summary_-_en_0.pdf.

12. Free credit freezes. trade commission. URL: <https://www.consumer.ftc.gov/blog/2018/09/free-credit-freezes-are-here>.

13. Бачо Р. Й. Державне регулювання ринків небанківських фінансових послуг України: ретроспективний аналіз. Теорія та практика державного управління. 2014. №4. С. 1–11.

14. Пам'ятка споживачу небанківських фінансових послуг. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/%D0%91%D0%A0%D0%9E%D0%A8%D0%A3%D0%A0%D0%90.pdf>.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190172](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190172)

JEL Classification: G18, G23, G28, G53

CONSUMER RIGHTS PROTECTION IN ATTRACTING CREDIT SERVICES THROUGH ALTERNATIVE FINANCING INSTRUMENTS IN DIGITAL ECONOMICS

POLIAKH Sergii

Teacher of Department of Banking and Finance,

Banking University, Cherkasy Institute

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6825-5083>

e-mail: poljashonok@ukr.net

Abstract. *The main directions of influence of digitalization of the economy on the development of the credit market in Ukraine have been analyzed in the article, the key aspects of non-bank lending have been presented. The problems of legislative support of consumer rights in attracting credit funds through alternative financing instruments have been investigated. The directions of improvement of the consumer protection policy implementation and the measures for minimizing the risks of online lending at the level of the legislation of Ukraine and state regulators have been established.*

Key words: *consumer rights protection, credit services, fintech, microcredit, alternative financing instruments, government regulation.*

Due to the development of Fintech, fundamentally new web platforms have been created in Ukraine, adapted to handle personal data and financial transactions. Along with traditional financial service providers, non-traditional emerging technologies are emerging to create new types of financial services in the non-bank micro-credit market. The newest service is online lending. The rapid growth of Internet lending in Ukraine began in the second half of 2018.

By the beginning of 2019 the number of credit agreements concluded by financial companies remotely had been more than 1.5 million units, which is 113% more than in the same period last year. At the beginning of 2019, 70 financial companies had been issued loans on the Internet.

After analyzing the Internet lending market, the following benefits for customers of this service have been distinguished:

1. Quick approval.
2. Easier to approve.
3. Unsecured loans.

In addition to the benefits the main risks faced by customers with online lending have been identified:

1. Price opacity.
2. Loss of money.
3. Theft of personal data

The main problems of the Ukrainian legislation in the sphere of regulation of the market of crediting by non-bank financial institutions, concerning Internet credits are:

1. Cybercrime.

2. Absence of mandatory requirements for financial companies to submit information about the borrower to the credit bureaus.

3. Proper identification and verification of customers

After analyzing the legislative framework of Ukraine, the following options for improving consumer protection policy in Ukraine have been proposed:

1) Adopt a bill “On protection of the rights of non-bank loan borrowers”, which provides for a number of restrictions on non-bank financial institutions.

2) Identify and legislate more on internet loan borrowers to think more about getting a loan.

3) Put in place digital and biometric identification.

References

1. Fintech - Statistics & Facts. (2018). Retrieved from: <https://www.statista.com/topics/2404/fintech/>
2. The growth of Internet lending in Ukraine. Merger of financial institutions. Retrieved from: <https://afi.org.ua/articles/kozhniy-shostiy-ukrayinec-do-kincy-a-roku-vizme-kredit-onlayn> [in Ukrainian].
3. Online Loan: Are There Interest-Free Loans?. «ZIKa». Retrieved from: https://zik.ua/news/2019/08/31/pozyka_onlayn_chy_diysno_buvayut_kredyty_bez_otsentiv_1637815 [in Ukrainian].
4. Official site FC «Moneyveo». TOV «Maniveo shvydka finansova dopomoha «Maniveo Ambulance» LLC. Retrieved from: <https://moneyveo.ua> [in Ukrainian].
5. Official site FC «MyCredit». TOV «Bezpechne ahenstvo neobkhidnykh kredytiv». Secure Credit Credits LLC. Retrieved from <https://mycredit.ua> [in Ukrainian].
6. Official site FC «Milion». Retrieved from: <https://miloan.ua> [in Ukrainian].
7. Official site FC «Dinero». TOV «Finansova kompaniya «DINERO»». DINEER Financial Company LLC. Retrieved from: <https://www.dinero.ua> [in Ukrainian].
8. Law of Ukraine on the Consumer lending № 1734-VIII. (2016, November 15). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennya Metodychnykh rekomendatsiy shchodo ukladennya elektronnykh dohovoriv pro nadannya koshtiv u pozyku, v tomu chysli i na umovakh finansovoho kredytu, v informatsiyno-telekomunikatsiynykh systemakh: Rozporyadzhennya «Natskomfinposluh» [The site of the National Commission, which carries out the state regulation in the field of financial services markets,

«Natskomfinuslug». www.nfp.gov.ua. Retrieved from: <https://www.nfp.gov.ua/files/ROZPORYADGHRNYA/2019/06-06/R-1033.pdf> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennya dodatkovykh vymoh do dohovoriv pro nadannya koshtiv u pozyku, v tomu chysli i na umovakh finansovoho kredytu: Rozporyadzhennya «Natskomfinposlugh» [The site of the National Commission, which carries out the state regulation in the field of financial services markets, «Natskomfinuslug». www.nfp.gov.ua. Retrieved from: <https://www.nfp.gov.ua/files/ROZPORYADGHRNYA/2019/04-07/R-1268.pdf> [in Ukrainian].

11. Behavioural study on the digitalisation of the marketing and distance selling of retail financial services. European Union. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/live_work_travel_in_the_eu/consumers/digitalisation_of_financial_services_-_executive_summary_-_en_0.pdf.

12. Free credit freezes. Federal trade commission, FTC Consumer Information. Retrieved from: <https://www.consumer.ftc.gov/blog/2018/09/free-credit-freezes-are-here>.

13. Derzhavne rehulyuvannya rynkiv nebankivs'kykh finansovykh poslugh Ukrayiny: retrospektyvnyy analiz [State regulation of non-bank financial services markets of Ukraine: a retrospective analysis]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya – The theory and practice of public administration*, 4, 1–11 [in Ukrainian].

14. Pam"yatka spozhyvachu nebankivs'kykh finansovykh poslugh. Natsional'na komisiya, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi rynkiv finansovykh poslugh. Retrieved from: <https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/%D0%91%D0%A0%D0%9E%D0%A8%D0%A3%D0%A0%D0%90.pdf> [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190173](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190173)

УДК: 330.338.24

МОНІТОРИНГ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ

СИДОР Ірина Петрівна

к.е.н., доцент,

доцент кафедри фінансів імені С. І. Юрія,

Тернопільський національний економічний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4410-7083>

e-mail: irunasudor@gmail.com

ПЕТРУШКА Олена Володимирівна

к.е.н., доцент,

доцент кафедри фінансів імені С. І. Юрія,

Тернопільський національний економічний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2065-8825>

e-mail: petrushka888@ukr.net

Анотація. У статті розглянуто особливості формування зовнішньої заборгованості держави, вказано на причини її зростання; здійснено моніторинг сучасного стану зовнішнього державного боргу України. Визначено напрями неефективного використання зовнішніх запозичень та намічено комплекс заходів щодо удосконалення боргової політики в Україні.

Ключові слова: зовнішній державний борг, державні запозичення, гарантований державою борг, боргова політика, реструктуризація боргу, боргова безпека.

Постановка проблеми. Світова фінансова криза спричинила зростання фінансових проблем у багатьох країнах світу, зокрема Європи. Особливо відчули її негативний вплив країни зі слабкою, нерозвиненою фінансовою системою, до яких можна від-

Аннотация. В статье рассмотрены особенности формирования внешней задолженности государства, указано на причины ее роста; осуществлен мониторинг современного состояния внешнего государственного долга Украины. Определены направления неэффективного использования внешних заимствований и намечен комплекс мероприятий по совершенствованию долговой политики в Украине.

Ключевые слова: внешний государственный долг, государственные заимствования, гарантированный государством долг, долговая политика, реструктуризация долга, долговая безопасность.

нести й Україну. Державний борг, як результат державних запозичень, для України є явищем, з одного боку, об'єктивно-історичним, з іншого – він формувався та накопичувався під впливом суб'єктивних факторів, а також прорахунків у процесі переходу

від адміністративно-планової економіки до ринкових відносин та забезпечення економічного зростання.

У сучасних умовах господарювання активне нарощення Україною зовнішніх боргів спричиняє проблеми забезпечення фінансової стабільності держави, що пов'язано із прогресивним зростанням витрат на обслуговування державного боргу та його погашення. Відповідно, проблеми утримання фінансового балансу, стабільне економічне падіння, наростання дефіцитності державного бюджету і в додаток підвищення рівня витрат на обслуговування державного боргу зумовлює гостру потребу пошуку оптимізованих шляхів управління ним та збалансування видатків державного бюджету на обслуговування боргів держави для підтримання фінансової та макроекономічної рівноваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні наукові дослідження щодо здійснення запозичень та формування державного боргу базуються на теоретичних фундаментальних розробках, напрацьованих упродовж століть відомими у світі вченими-економістами, серед яких варто відзначити Р. Барро, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, К. Дітцеля, Дж. Кейнса, А. Лернера, Р. Масгрейва, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сея, А. Сміта, Д. Юма та ін. Вітчизняні науковці, зокрема, В. Андрущенко, О. Горобець, О. Захарченко, В. Козюк, Г. Котіна, І. Лютий, О. Рожко, М. Степура, В. Федосов, С. Юрій, розкривають у своїх працях окремі теоретичні та практичні аспекти формування, обслуговування та погашення державного боргу. Водночас, часті зміни економічного середовища від глибокої

стагнації і до поступального зростання потребують постійного моніторингу рівня бюджетної заборгованості держави, що обумовлює актуальність досліджуваної теми.

Мета статті. Метою статті є аналіз вітчизняної практики здійснення зовнішніх державних запозичень та сучасного стану зовнішнього державного боргу, а також пошук ефективних заходів щодо оптимізації зовнішньої боргової політики України.

Виклад основних результатів. Одним зі важливих чинників забезпечення макроекономічної стабільності є проведення продуманої зовнішньоборгової політики, адже тенденції у формуванні зовнішнього боргу багато в чому визначають динаміку валютного курсу гривні, стан золотовалютних резервів країни, рівень процентних ставок на кредитному ринку, інвестиційний клімат та ін. Втім, найбільший вплив зовнішні запозичення справляють на показники боргової безпеки, адже вони можуть бути як чинником макрофінансової стабілізації, так і провокувати розбалансування усієї системи державних фінансів.

Необхідність залучення зовнішніх боргових зобов'язань пояснюється також інвестиційними потребами, адже стимулювання економічного розвитку вимагає значних інвестицій, які не здатний забезпечити внутрішній ринок. Поряд з цим, зовнішні запозичення справляють стабілізуючий вплив на валютну ситуацію в країні, адже в умовах стійкого негативного сальдо зовнішньої торгівлі залучення коштів з-за кордону сприяє стабільності обмінного курсу національної валюти.

На рис. 1 представлено структуру вою боргу. державного та гарантованого держа-

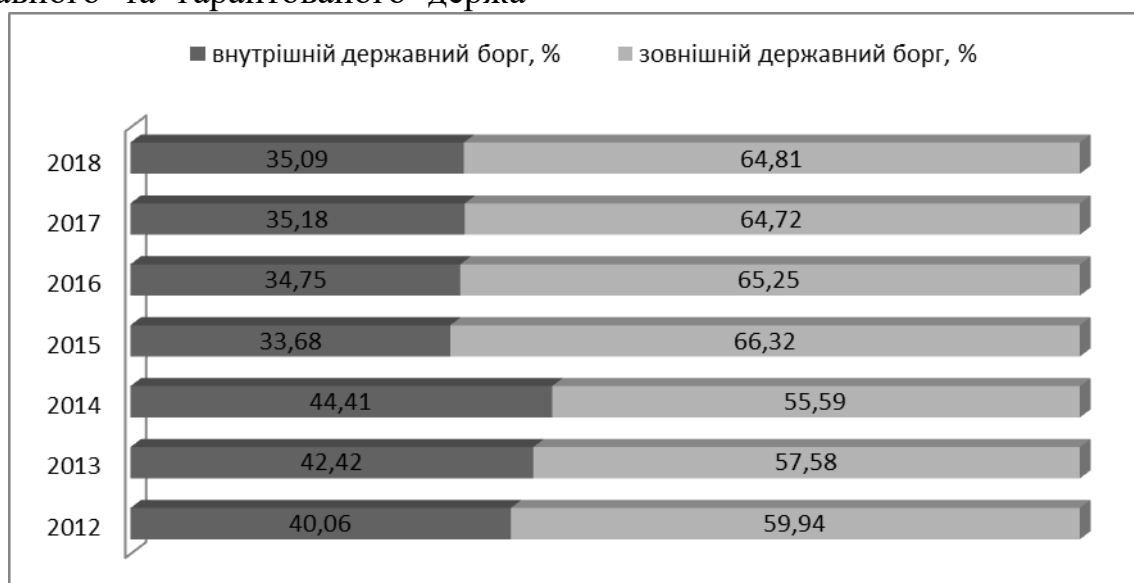

Рис. 1. Динаміка співвідношення питомої ваги внутрішнього і зовнішнього державного боргу України у 2012 – 2018 рр.

Джерело: [1; 2; 4]

Дане співвідношення вказує на значну перевагу зовнішньої заборгованості над внутрішньою. Так, якщо частка внутрішнього державного боргу складає 35,09 %, то зовнішнього – 64,91 % (у 2018 р.). Зазначене дозволяє констатувати, що Україна сьогодні перебуває у стані критичної залежності від зовнішнього фінансування, адже рівень зовнішнього державного боргу щороку зростає і тиск на економіку України посилюється.

Переважання зовнішньої заборгованості в структурі державного боргу несе в собі валютні ризики. Значні розміри гарантованого державою боргу спричиняють додаткові витрати у зв'язку з неплатоспроможністю позичальників. Слабкий розвиток ринку внутрішніх державних запозичень (тобто ринку державних цінних паперів) ускладнює залучення необхідного

обсягу фінансових ресурсів і змушує вдаватися до зовнішніх позик.

Сьогодні ключовим питанням на порядку денному стоїть обґрунтування не тільки оптимальної потреби в зовнішніх запозиченнях, а й пріоритетних сфер та необхідних умов ефективного їх використання. Цільове призначення зовнішніх запозичень обумовлюється поточними потребами економіки й соціальної політики та стратегічними пріоритетами розбудови економічного простору України. Оптимальне витрачання кредитів сприятиме стабілізації фінансової ситуації в Україні та виведенню її економіки з кризового стану.

У літературі виділяють три способи можливого використання залучених ресурсів [3, с. 95]:

– фінансове розміщення, коли із зовнішнього джерела здійснюється фінансування інвестиційних проектів і

розвитку економіки. Цей спосіб є найпрогресивнішим видом використання зовнішнього боргу. При цьому важливим є відбір конкурентних високоєфективних інвестиційних проектів, які б забезпечували повернення одержаних ресурсів;

– бюджетне використання, при якому залучені ресурси спрямовуються на фінансування поточних бюджетних витрат, у тому числі на обслуговування зовнішньої заборгованості. Цей спосіб використання залучених із міжнародного ринку ресурсів є найменш ефективним;

– змішане бюджетно-фінансове розміщення, коли запозичення використовуються і на фінансування поточних бюджетних потреб, і на розвиток економіки в цілому.

У вітчизняній практиці великого поширення набув найменш ефективний спосіб, коли нові запозичення спрямовуються на фінансування пото-

чних витрат бюджету, включаючи й обслуговування наявного зовнішнього боргу. У таблиці 1 представлено динаміку державного та гарантованого державою зовнішнього боргу у період 2012-2018 рр.

На основі поданих даних можна стверджувати, що зовнішній державний і гарантований державою борг зазнав суттєвого зростання з 309,0 млрд. грн. до 1397,22 млрд. грн. або на 1096,53 млрд. грн. чи у 4,64 рази. У його структурі від 74 % до 79 % (див. рис. 2) займає зовнішній державний борг, абсолютні показники якого зазнали суттєвого зростання у 2014-2018 рр. більше як у 4,5 рази, а у динаміці 2012-2018 рр. – на 1088,22 млрд. грн. Зауважимо, що у складі зовнішньої заборгованості найбільшу частку складає заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку – 56,6 %, а також заборгованість за позиками від МВФ – 33,72 %.

Таблиця 1

Динаміка державного та гарантованого державою зовнішнього боргу
у період 2012-2018 рр. (млрд. грн.)

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальна сума державного та гарантованого державою зовнішнього боргу, в тому числі:	309,00	300,69	611,96	1042,3	1240,03	1374,9	1397,22
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Зовнішній державний борг, в тому числі:	208,92	223,26	486,02	825,86	980,19	1080,31	1099,41
у % до загальної суми державного і гарантованого державою боргу	67,61	74,25	79,42	79,23	79,04	78,57	78,68
заборгованість за позиками, одержаними від МФО*	80,09	61,90	169,08	337,04	371,84	407,47	370,74
заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	9,09	7,27	16,37	32,71	45,64	49,3	47,93
заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, ін. іноз. установ	–	–	–	–	–	–	11,08

Закінчення таблиці 1

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	104,63	138,91	272,51	415,27	517,80	574,46	622,37
заборгованість не віднесена до інших категорій	15,08	15,17	28,05	40,84	44,88	49,08	47,29
Гарантований державою зовнішній борг, в тому числі:	100,08	77,43	125,94	216,44	259,84	294,69	297,81
у % до загальної суми державного і гарантованого державою боргу	32,39	25,75	20,58	20,77	20,95	21,43	21,32
заборгованість за позиками, одержаними від МФО*	40,56	16,22	40,11	140,83	180,48	229,7	236,99
заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1,98	1,98	3,84	4,68	4,58	2,74	1,35
заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноз. установ	29,34	31,02	51,62	68,22	71,15	59,00	56,33
заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	27,20	27,20	28,51	–	–	–	–
заборгованість не віднесена до інших категорій	1,00	1,00	1,86	2,71	3,63	3,26	3,14

Джерело [1; 2; 4; 5]

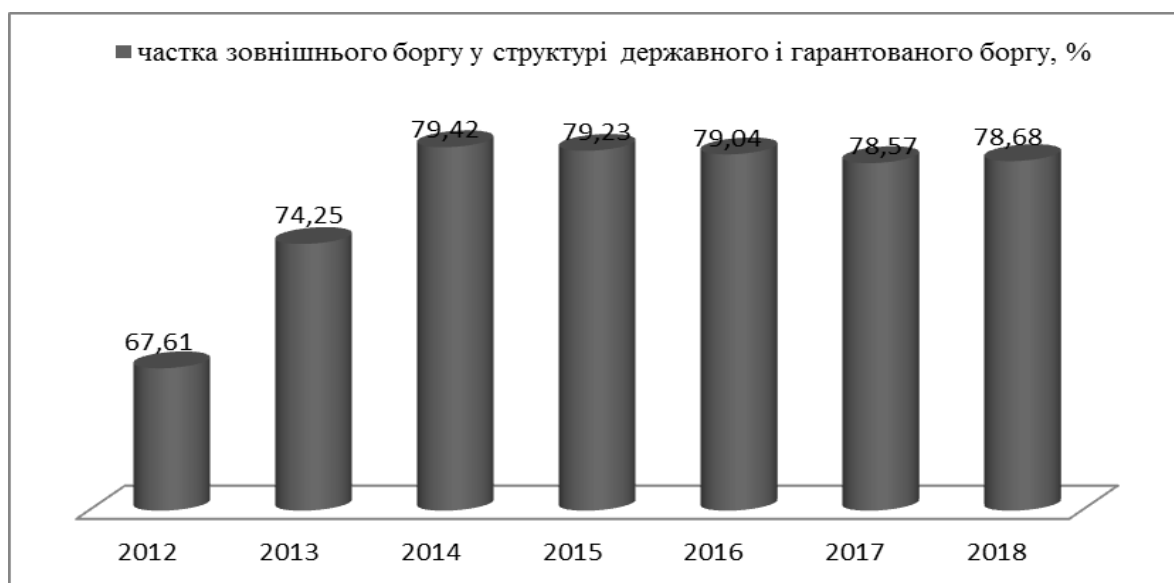

Рис. 2. Динаміка частки зовнішнього боргу у структурі державного і гарантованого державою боргу у період 2012-2018 рр.

Джерело [1; 2; 4]

Свого «пікового» значення зобов'язання перед МФО досягли у 2017 р. – 407,47 млрд. грн., що пояснюється активною співпрацею з МВФ. Зазначене обумовлює вагоме зростання боргового навантаження, що виступає

одним з базових факторів гальмування розвитку економіки країни.

Основними причинами зростання обсягу державного боргу в 2014–2018 рр. стали наступні:

– політична криза, анексія АР Крим та тривалий військовий конфлікт на сході країни;

– глибока економічна рецесія, викликана перегрупуванням економічних зав'язків з міжнародними партнерами та руйнуванням інфраструктури та промислових об'єктів на частині території країни;

– фінансування за рахунок державних запозичень дефіциту державного бюджету, зростання якого обумовлене в значній мірі збільшенням видатків на оборону та обслуговування державного боргу;

– необхідність потужної державної підтримки державних підприємств та банків, зокрема НАК «Нафтогаз України» тощо.

Щоправда, у 2018 р. стабілізація фінансового стану НАК «Нафтогаз України» та подолання гострих проявів банківської кризи дозволили уряду не вдаватися до боргових джерел підтримки фінансового стану цих суб'єктів.

Високими темпами серед усіх складових зовнішньої заборгованості уряду зростали зобов'язання перед міжнародними фінансовими організаціями. За період 2012–2018 рр. заборгованість за цією групою зовнішнього державного боргу зросла в 4,2 рази до 407,47 млрд. грн., що складає близько половини зовнішніх зобов'язань держави. Названа заборгованість сформована переважно із ОЗДП, які уряд впродовж останніх років доволі активно емітує для докапіталізації гос-

подарських структур з державною часткою у власності, покриття дефіциту державного бюджету та інших потреб.

Основними складовими його приросту стали облігації зовнішньої позики 2018 р. на суму 2,0 млрд. дол. та кредити ЄС з приростом заборгованості на 0,4 млрд. дол. за рік. В той же час Україна планомірно погашала позики МВФ – за рік сума прямого і гарантованого боргу перед МВФ зменшилася на 1 млрд. дол. США.

У структурі прямого зовнішнього боргу держави (39,7 млрд. дол. США) за типом кредитора основне місце посідають інвестори в облігації зовнішньої позики (22,5 млрд. дол.) і міжнародні фінансові організації (МФО) (13,4 млрд. дол.). Серед МФО найбільшими кредиторами України є Міжнародний банк реконструкції та розвитку (сума заборгованості – 4,9 млрд. дол. США), МВФ (3,5 млрд. дол.), Європейський банк реконструкції та розвитку (0,6 млрд. дол.) та Європейський інвестиційний банк (0,7 млрд. дол.).

Історія співпраці нашої держави з міжнародними фінансовими інституціями започаткована взаємодією з МВФ, яка передбачала застосування низки механізмів кредитування, а саме: системної трансформаційної позики (STF), кредитування за схемою стенд бай (Stand-by), а також програми розширеного фінансування (EFF). Механізм STF був розроблений МВФ у 1993 році для фінансової підтримки країн з негативним платіжним балансом. В Україні внаслідок переходу на світові ціни при імпорті енергоносіїв сформувався значний негативний

платіжний баланс, який загрожував вагомим негативними наслідками для вітчизняної економіки та бюджетної системи. Як зазначали тоді експерти, ця проблема мала об'єктивний характер, адже зростання цін на енергоресурси не могло бути компенсоване через відповідне підвищення цін на вітчизняний експорт. Для вирішення цієї ситуації урядом було залучено кредити STF, які більшою мірою засвідчили моральну, а не фінансову підтримку України з боку міжнародних фінансових інститутів [6].

З першого траншу МВФ 4,5 млрд. доларів, отримані в жовтні 2014 р., були зараховані до резерву НБУ для підтримки платіжного балансу. З другої кредитної порції (2,8 млрд. доларів на початку травня) більше половини – 1,5 млрд. доларів було спрямовано на покриття дефіциту бюджету. Очевидно, що такий спосіб використання запозичених коштів є найменш ефективним і досить загрозливим для країни. Головною проблемою використання залучених коштів є відсутність інформації щодо їх використання. Відсутність прозорих інформаційних джерел робить неможливим чітке розуміння процесу розподілу отриманих траншів МВФ, а це призводить до різних тлумачень.

Фахівці звертають увагу на те, що частина коштів МВФ спрямовується на фінансування дефіциту бюджету, а Міжнародний валютний фонд, дозволяючи витратити гроші на покриття бюджетного дефіциту, не цікавиться цільовим використанням цих коштів. Враховуючи зазначене, не можна відкидати і твердження експертів та політиків, що значна частина 18 млрд.

грн., якими було поповнено статутний фонд НАК «Нафтогаз», була профінансована з траншу МВФ. Крім того, існує непокритий дефіцит Пенсійного фонду цього року, який становить близько 14 млрд. грн. Пенсійний фонд вже запозичив 11 млрд. грн. у Державної казначейської служби України. І залишається лише запитання, за допомогою яких коштів було профінансовано його дефіцит, якщо дефіцит Пенсійного фонду був профінансований із запозичених у МВФ коштів, то стає зрозумілим, що кошти використовуються неефективно, відсутня чітка стратегія їх використання, а спостерігається лише політика «латання дірок» у державному бюджеті. Водночас, як свідчать офіційні джерела, частина цих коштів упродовж 2016 р. використовується на погашення раніше отриманих боргів, а також для проведення фінансування витрат, зокрема з газових угод, а також на рефінансування комерційних банків.

Таким чином, за умови відсутності вичерпної і прозорої інформації можна припустити, що в Україні протягом останніх років використовувалися непослідовні та неефективні методи управління державним боргом, що у результаті може суттєво вплинути на його структуру та обсяги. Безумовно, що у складних фінансових умовах кризи для стабілізації економічної ситуації в країні можна використати запозичені кошти на соціальну сферу. Водночас має діяти чіткий механізм використання коштів на соціальні видатки, а також чіткий механізм використання залучених коштів на оздоровлення економіки. Із плином часу баланс використання залучених коштів

має поступово просуватися лише до оздоровлення економіки, що, у свою чергу, дасть змогу фінансувати соціальні видатки за рахунок бюджетних коштів, а не запозичених [7, с. 29].

За висновками Рахункової палати України у 2016 р. здійснені заходи з реструктуризації державного і гарантованого державою боргу та його часткове списання, в умовах девальвації гривні до іноземних валют і залучення державних запозичень, насамперед зовнішніх, що перевищили витрати на погашення державного боргу, не призвели до зниження загального обсягу державних боргових і гарантійних зобов'язань та боргового навантаження на державний бюджет.

Збільшення частки державного боргу в національній валюті дозволить зменшити вразливість країни до зовнішніх чинників тому є одним із головних завдань управління державним боргом. З цією метою необхідним є подальший розвиток внутрішнього ринку державних цінних паперів шляхом розширення спектру боргових інструментів, покращення прогнозованості управління державним боргом та залучення іноземних інвесторів.

У структурі державного боргу за інструментами 45% загальної суми державного боргу України становлять ринкові цінні папери, у т. ч. 33% – ОЗДП та 12% – ОВДП. Категорія «Інше» відображає неринковий державний борг та включає ОВДП, випущені для капіталізації державних банків та державних підприємств. Частка таких боргових інструментів є також суттєвою у порівнянні з показниками країн-аналогів і становить близько 29% загальної суми державного боргу

України. Сума боргу за кредитами міжнародних фінансових організацій та іноземних держав становить 25% загальної величини державного боргу та вказує на значну підтримку України, отриману впродовж останніх кількох років, особливо з боку МВФ та Світового банку.

Другий за обсягом валютний борг – борг в євро, який було залучено в основному в межах програм Макрофінансової допомоги Європейського Союзу у 2015-2018 рр. Частка боргу в спеціальних правах запозичення (СПЗ), залученого в межах програм фінансування МВФ складала 8% на кінець 2018 рок. Наявність внутрішнього боргу в іноземній валюті збільшує частку загального державного боргу в іноземній валюті, а отже, і його валютний ризик. Частка боргу, номінованого в національній валюті, є нижчою у порівнянні з показниками країн-аналогів за регіоном та за рейтингом (33% проти 42% та 53%, відповідно). Різниця між цими показниками є навіть більшою у порівнянні з показниками країн-аналогів – регіональних лідерів, 55% державного боргу яких номіновано в національній валюті. Ці показники підкреслюють пріоритетність дій України відповідно до першої цілі управління державним боргом, що спрямовані на: розширення ринку боргових цінних паперів у національній валюті та зниження валютних ризиків, у т.ч. через зменшення доларової частки у борговому портфелі України шляхом випуску ОЗДП в інших іноземних валютах.

Протягом 2018 р. суверенні кредитні рейтинги України були підвищені або підтвержені рейтинговими агент-

ствами (Moody's «Caal» прогноз стабільний; Standard & Poor's «B-» прогноз стабільний; Fitch Ratings «B-» прогноз стабільний).

Основні чинники підвищення рейтингів, зазначені агентствами:

1) продовження співпраці з МВФ, що позитивно впливає на отримання іншої міжнародної фінансової допомоги;

2) наближення інфляції до цільового показника НБУ;

3) дефіцит державного бюджету в 2019 р. прогнозується в межах показників програми МВФ;

4) зменшення рівня зовнішньої вразливості;

5) очікування щодо подальшого впровадження реформ.

Основний показник боргової безпеки – співвідношення державного і гарантованого державою боргу до ВВП дозволяє оцінити платоспроможність держави та ризики для макрофінансової стабільності в країні. Проведений аналіз динаміки даного показника, а також інших індикаторів боргового навантаження в країні засвідчує, що після 2013 р. боргова позиція України характеризувалася висхідною траєкторією індикаторів боргового навантаження та порушенням їх безпечних рівнів. У 2017-2018 рр. відносні показники боргового навантаження помітно зменшилися, але боргові ризики продовжували залишатися високими. Величина державного і гарантованого державою боргу відносно ВВП зменшилася з пікового рівня 81% ВВП у кінці 2016 р. до 71,8% ВВП у 2017 р. та до 60,9% ВВП у кінці 2018 р. Такі позитивні зміни обумовлювалися підвищенням реального обмінного курсу

гривні та зростанням реального ВВП при незначному збільшенні номінальної суми внутрішнього і зовнішнього державного боргу.

Висновки. Таким чином, при позитивній динаміці у 2017-2018 рр. щодо боргового навантаження в країні все ж залишається актуальним для України вдосконалення боргової політики, яка вимагає реалізації комплексу заходів, спрямованих на коригування правового забезпечення, а також організації розробки та реалізації управлінських рішень у царині боргових операцій. Головні завдання, які стоять на сьогодні перед урядом у питанні підвищення ефективності боргової політики, полягають у виробленні дієвих обмежень для унеможливлення проведення урядом агресивної і непродуманої боргової політики; законодавчому закріпленні граничних та оптимальних параметрів боргового тягаря; чіткому розмежуванні компетенції органів влади у питанні управління державним боргом; радикальному підвищенні ефективності використання позичених коштів; пошуку способів для диверсифікації інструментарію запозичення коштів та управління наявними борговими зобов'язаннями. Для реалізації цих завдань потрібно:

– провести інституційне розмежування запозичень, отримуваних з метою обслуговування та погашення державного боргу, та запозичень на цілі розвитку. Такий інституційний механізм дасть змогу: перевести фінансування частини видатків розвитку на кредитну основу; забезпечити контроль за цільовим характером та ефективністю реалізації гарантованих державою кредитів; узгодити та контролювати

лювати виконання інвестиційних програм; здійснювати оцінку ефективності вартості запозичень, обумовлених необхідністю обслуговування державного боргу; забезпечити довгострокове фінансування інвестиційних програм держави на основі Програми державних інвестицій;

– забезпечити обґрунтоване визначення і законодавче закріплення граничних та оптимальних параметрів боргового тягаря для держави. Йдеться не лише про чіткі вимоги щодо припустимого розміру боргу, а також про обмеження щодо вартості, терміну і валюти залучених ресурсів, що дасть змогу застосувати більш широкий спектр інструментів управління державними зобов'язаннями;

– забезпечити диверсифікацію інструментів залучення боргових ресур-

сів. Наразі Україна використовує ОВДП, ОЗДП та позики міжнародних фінансових організацій, хоча має значний потенціал диверсифікації запозичень у межах країни. У цьому ракурсі досить ефективним інструментом можуть стати: державні облігації, номіновані в іноземній валюті; облігації та казначейські зобов'язання, які розміщуються серед населення; індексовані, амортизаційні облігації. Особливу увагу слід приділити розробці боргових інструментів, орієнтованих на так званих «пасивних» інвесторів – пенсійні та інвестиційні фонди, страхові компанії. Саме інституційні інвестори, акумулюючи кошти дрібних вкладників та фізичних осіб, є одними з основних покупців державних облігацій у країнах з розвинутою економікою.

Список використаної літератури

1. Аналітична записка: Аналіз сучасного стану державного боргу та ключові напрями забезпечення боргової безпеки України. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2018_analit/derzh (дата звернення: 20.10.20189)
2. Аналітичний огляд стану державного боргу України та його вплив на фінансовий ринок України станом на 31.12.2018 року. URL: http://rurik.com.ua/documents/research/REVIEW_debt.pdf (дата звернення: 20.01.2019).
3. Захарченко О.Г. Державний борг України: оцінка та прогнози. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 4. С. 92–97.
4. Звіт про результати аналізу звітності щодо державного та гарантованого державою боргу. Рахункова палата. 2018. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16753206/Zvit_16_3_2018.pdf?subportal=ma (дата звернення: 20.11.2018).

5. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2018 рік. URL: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-2702/> (дата звернення: 20.11.2018).
6. Котіна Г., Степура М., Кондро П. Боргова безпека України: оцінка, ризики, перспективи. Схід. 2017. № 3. С. 10-15. URL: <http://skhid.com.ua/article/download/108103/103322> (дата звернення 25.12.2018).
7. Сидор І.П. Боргова політика та напрями підвищення її ефективності: уроки світового досвіду. Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці. Матеріали Міжнародної наукової інтернет - конференції. 28-29 червня 2018 року. Національна академія управління. м. Київ – Баку. С. 28-32.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190173](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190173)

JEL Classification H63

MONITORING OF FORMATION OF FOREIGN GOVERNMENT DEBT OF UKRAINE

SYDOR Iryna

*Ph.D. in Economics, Associate Professor
of S. I. Yuriy Department of Finance,
Ternopil National Economic University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4410-7083>
email: irunasudor@gmail.com*

PETRUSHKA Olena

*Ph.D. in Economics, Associate Professor
of S. I. Yuriy Department of Finance,
Ternopil National Economic University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2065-8825>
e-mail: petrushka888@ukr.net*

Abstract. *The article deals with the peculiarities of the formation of the external debt of the state, indicates the reasons for its growth; the state of the external public debt of Ukraine has been monitored. Areas of inefficient use of external borrowing are identified and a set of measures to improve debt policy in Ukraine is outlined.*

Keywords: *external government debt, government borrowing, government guaranteed debt, debt policy, debt restructuring, debt security.*

In the current economic environment, Ukraine's active increase in external debts causes problems of ensuring the financial stability of the state, which is associated with the progressive increase in the cost of servicing the public debt and its repayment. Accordingly, the problems of maintaining the financial balance, stable economic decline, growing public deficit and in addition to raising the level of public debt servicing, make it urgent to find optimized ways to manage it and balance the state budget expenditures on servicing the state's debt

to maintain financial and macroeconomic balance.

The dynamics of the ratio of the share of domestic and external public debt of Ukraine in 2011 - 2017 indicates a significant advantage of external debt over domestic. Thus, if the share of internal government debt is 35.79%, the external debt is 64.21% (in 2017). This indicates that Ukraine is today in a state of critical dependence on external financing, since the level of external public debt is increasing every year and the pressure on Ukraine's economy is increasing. The predominance of external debt in the

structure of the national debt carries currency risks. The large amounts of government-guaranteed debt incur additional costs due to the insolvency of borrowers. The weak development of the domestic government borrowing market (that is, the government securities market) makes it difficult to attract the required amount of financial resources and forces it to resort to external loans.

Today, the key issue on the agenda is justifying not only the optimal need for external borrowing, but also the priority areas and the necessary conditions for their effective use. The purpose of external borrowing is determined by the current needs of the economy and social policy and the strategic priorities of building the economic space of Ukraine. The optimal use of credit will help stabilize the financial situation in Ukraine and bring its economy out of crisis.

Thus, the improvement of debt policy in Ukraine requires the implementation of a set of measures aimed at adjusting legal security, as well as the organization of the development and implementation of management decisions in the field of debt operations. The main challenges facing the government today in improving the effectiveness of debt policy are to work out effective restrictions to prevent the government from pursuing aggressive and ill-considered debt policies; legislative fixing of marginal and optimal parameters of debt burden; a clear delineation of the powers of the authorities in the matter of public debt management; a radical increase in the efficiency of borrowing; finding ways to diversify your borrowing tools and manage your existing debt.

References

1. Analitychnaza zapyska: Analiz suchasnogo stanu derzhavnogo dorgu ta klyuchovi napryamy zabezpechennya borgovoyi bezpeky Ukrayiny [Analytical note: Analysis of the current state of public debt and key areas of debt security of Ukraine]. Retrieved from: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/derzh/ [in Ukrainian].
2. Analitychnyi oglyad stanu derzhavnogo borgu Ukrainy ta yogovplyv na finansovyi rynek Ukrainy stanom na 31.12.2018. roku [Analytical review of the state debt of Ukraine and its impact on the financial market of Ukraine as of 31.12.2018]. Retrieved from: http://rurik.com.ua/documents/research/REVIEW_debt.pdf [in Ukrainian].
3. Zakharchenko, O.H. (2013). Derzhavnyi borh Ukrainy: otsinka ta prohnozy. [State Debt of Ukraine: Assessment and Forecasts.] Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky) – Collection of scientific works of the Taurida State Agrotechnological University (Economic Sciences), 4, 92–97 [in Ukrainian].

4. Zvit pro rezultaty analizu zvitnosti shchodo derzhavnogo ta garantovanogo derzhavoyu borhu. Rahunkova palata 2018. [Report on the results of the analysis of the reporting on government and government guaranteed debt. Accounting Chamber. 2018]. Retrieved from: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16753206/Zvit_16_3_2018.pdf?subportal=ma [in Ukrainian].
5. Informatsiia Ministerstva finansiv Ukrainy shchodo vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2018 rik. [Information of the Ministry of Finance of Ukraine on implementation of the State Budget of Ukraine for 2018]. Retrieved from: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-2702/> [in Ukrainian].
6. Kotina, H. & Stepura, M. & Kondro, P. (2017). Borhova bezpeka Ukrainy: otsinka, ryzyky, perspektyvy. *Skhid- East*, 3, 10-15 [in Ukrainian].
7. Sydor, I.P. (2017). Borhova polityka ta napriamy pidvyshchennia yii efektyvnosti: uroky svitovoho dosvidu. [Debt policy and directions for improving its effectiveness: lessons from the world experience] *Natsionalna bezpeka u fokusi vyklykiv hlobalizatsiinykh protsesiv v ekonomitsi. Materialy Mizhnarodnoi naukovoï internet - konferentsii. Proceedings of the International Scientific Internet Conference: National security focuses on the challenges of globalization in the economy.* (pp. 28-32) mm. Kyiv – Baku [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190174](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190174)

УДК 338.246.28

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДА БАГАТОВИМІРНОЇ СЕРЕДНЬОЇ

ЧЕРКАШИНА Тетяна Сергіївна

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та економічної політики

Харківського національного економічного університету

імені С. Кузнеця

e-mail: t.cherkashina@hotmail.com

Анотація. Проведено оцінку ефективності використання інноваційного потенціалу національної економіки України у 2014-2018 рр. У якості інструмента оцінювання був використаний метод багатовимірної середньої, який дав автору змогу встановити, що серед дев'яти країн, які мають на меті приєднатися до ЄС і НАТО, Україна за рівнем інноваційного потенціалу посідає перше місце. У той же час складним і суперечливим залишається питання ефективності використання національного інноваційного потенціалу, що проявляється у невисокій ринковій вартості інтелектуальних активів країни і обумовлено недостатньою державною підтримкою галузей з високою доданою вартістю. З огляду на це автором запропоновано наступне: державне фінансування нових, більш прогресивних технологій; створення більш сприятливих інституційних умов для ведення наукоємного бізнесу; суттєве удосконалення організаційно-економічного механізму комерціалізації науково-дослідних робіт і захисту прав інтелектуальної власності.

Ключові слова: інноваційний потенціал, освітній потенціал, науковий потенціал, інформаційний потенціал, людський потенціал, національна інноваційна система, метод багатовимірної середньої, європейська інтеграція, Європейський Союз (ЄС), євроатлантичне співробітництво, Північноатлантичний альянс (НАТО).

Анотация. Проведена оценка эффективности использования инновационного потенциала национальной экономики Украины в 2014-2018 гг. В качестве инструмента оценивания был использован метод многомерной средней, который позволил автору установить, что среди девяти стран, которые ставят задачу стать членами ЕС и НАТО, Украина по уровню инновационного потенциала занимает первое место. В то же время сложным и противоречивым остается вопрос эффективности его использования, что проявляется в невысокой рыночной стоимости интеллектуальных активов страны. В связи с этим автором предложено, что государственное финансирование новых, более прогрессивных технологий; создание более благоприятных институциональных условий для ведения наукоемного бизнеса; существенное совершенствование организационно-экономического механизма коммерциализации научно-исследовательских работ и защиты прав интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: инновационный потенциал, образовательный потенциал, научный потенциал, информационный потенциал, человеческий потенциал, национальная инновационная система, метод многомерной средней, европейская интеграция, Европейский Союз (ЕС), евроатлантическое сотрудничество, Североатлантический альянс (НАТО).

Постановка проблеми. Одним з ключових завдань економічного розвитку України до 2030 р. є динамізація процесів європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва і подальший вступ країни до Європейського Союзу (ЄС) і Північноатлантичного альянсу (НАТО). Це вимагає докорінної зміни пріоритетів державної економічної політики України та прискорення структурно-ринкових реформ на засадах інноваційної модернізації її наукового, інтелектуального, технологічного та людського потенціалу. З огляду на це вивчення питань, пов'язаних з визначенням ефективності використання інноваційного потенціалу національної економіки України та розробкою організаційно-економічних механізмів підвищення ефективності його використання, є актуальним науково-практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Докладний аналіз публікацій, присвячених даній проблематиці, показав, що в сучасній економічній науці існує три групи методологічних підходів до оцінювання національного інноваційного потенціалу. Перша група науковців досліджує ефективність використання національного інноваційного потенціалу за допомогою визначення часткових і загальних показників, експертної оцінки коефіцієнтів їх значущості і розрахунку на цій основі інтегрального показника інноваційного потенціалу національної економіки. До цієї групи належать такі економісти як С. Алексеєв, М. Буянова, А. Гусейнлі [2],

А. Гусейнова [2], Е. Менсфілд, Р. Нельсон, Х. Ріггс, А. Трухляєва, О. Шукурова [2] та ін.

Представники іншої групи використовують переважно матричні методи, що дозволяють оцінити кількісні пропорції між різними складовими інноваційного потенціалу. Іншими словами, для визначення ефективності використання національного інноваційного потенціалу економісти аналізують міжгалузеві співвідношення інноваційних потенціалів різних регіонів і галузей і на цій основі будують спеціальну матрицю. Даного наукового підходу дотримуються такі вчені як Є. Губанова, В. Едвард [16], Дж. Шот [16].

Третя група методологічних підходів до визначення ефективності використання національного інноваційного потенціалу базується на використанні багатьох методів. У цьому випадку вчені (Б. Бозкурт [16], І. Дубіна, Дж. Едлер [12], Т. Остащенко, А. Рембе, Е. Пашера, Дж. Факерберг [12-13] та ін.) для оцінки часткових показників використовують спеціальні шкали, зокрема шкалу Лайкерта і шкалу Раша. У межах даної групи підходів існує також методика, заснована на формуванні порівняльних рейтингових таблиць, запропонована Є. Масалітиним і Т. Арцером.

У той же час питання ефективності інноваційного потенціалу національної економіки України вже ще залишається невирішеним і потребує подальшого, більш поглибленого наукового аналізу.

Метою даного дослідження є визначення ефективності використання інноваційного потенціалу націо-

нальної економіки України за допомогою метода багатовимірної середньої та розробка на цій основі напрямів підвищення ефективності його використання на етапі європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва.

Виклад основного матеріалу. Визначення ефективності використання інноваційного потенціалу національної економіки України на етапі європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва (2014-2018 рр.) була проведена у три етапи (рис. 1).

Рис. 1. Послідовність етапів визначення ефективності використання інноваційного потенціалу національної економіки України за допомогою багатовимірної середньої

На першому етапі було сформовано перелік часткових показників, які характеризують складові інноваційного потенціалу національної економіки на етапі європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва. Як відомо, інноваційний потенціал національної економіки – це сукупність умов, ресурсів і факторів, які характеризують здатність і готовність країни до інноваційної діяльності та спрямовані на виробництво високотехнологічної про-

дукції, що є конкурентоспроможною на світових товарних ринках [1, с. 54-58; 2; 12, с. 4-6]. Детальне вивчення існуючих джерел [2; 10, с. 59-67; 16; 18, с. 110] та результати власних наукових пошуків [14] дозволили виділити у структурі інноваційного потенціалу національної економіки чотири основні складові: освітній потенціал, науковий потенціал, інформаційний потенціал, людський потенціал.

Освітній потенціал національної

економіки – це сукупність умов, ресурсів і факторів, які характеризують динаміку інституційних і соціальних інвестицій в освіту, професійне навчання та підвищення кваліфікації населення і забезпечують підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних генерувати, виробляти та споживати продукти інтелектуальної власності. Освітній потенціал національної економіки характеризується такими показниками [2; 12, с. 16-19]:

1) показник витрат на освіту, який розраховується у такий спосіб:

$$П_о = \frac{ДВ_о}{ВВП_н} , \quad (1)$$

де $П_о$ – показник витрат на освіту;

$ДВ_о$ – обсяг державних витрат на освіту;

$ВВП_н$ – обсяг номінального ВВП;

2) показник забезпеченості сфери освіти педагогічними кадрами, який розраховується у такий спосіб:

$$П_{пк} = \frac{В}{У} , \quad (2)$$

де $П_{пк}$ – показник забезпеченості сфери освіти педагогічними кадрами;

$В$ – кількість вчителів;

$У$ – кількість учнів.

Науковий потенціал національної економіки – це сукупність умов, ресурсів і факторів, які формуються та реалізуються через мережу закладів вищої освіти (ЗВО), а також технопаркові та смарт-структури, і створюють інформаційно-інтелектуальне підґрунтя для появи нових наукових ідей і проектів. Науковий потенціал національної економіки характеризується такими показниками [13, с. 499-501; 18, с. 107-109]:

1) показник витрат на наукову та інноваційну діяльність, який розраховується у такий спосіб:

$$П_{ні} = \frac{ДВ_{ні}}{ВВП_н} , \quad (3)$$

де $П_{ні}$ – показник витрат на наукову та інноваційну діяльність;

$ДВ_{ні}$ – обсяг державних витрат на наукову та інноваційну діяльність;

2) показник видавничої активності населення, який розраховується у такий спосіб:

$$П_{ва} = \frac{К_{нп}}{К_н} , \quad (4)$$

де $П_{ва}$ – показник видавничої активності населення;

$К_{нп}$ – кількість примірників друкованої літератури (газет, журналів, навчальної та наукової літератури);

$К_н$ – кількість населення;

3) показник цитованості наукових статей, який розраховується у такий спосіб:

$$П_{ц} = \frac{К_{ц}}{К_{нс}} , \quad (5)$$

де $П_{ц}$ – показник цитованості наукових статей;

$К_{ц}$ – кількість цитувань на наукові статті;

$К_{нс}$ – кількість наукових статей.

Інформаційний потенціал національної економіки – це сукупність умов, ресурсів і факторів, які спрямовані на створення та комерціалізацію нових знань у наукомістких галузях національного господарства – мікроелектроніці, наноелектроніці, роботобудуванні, оптико-волоконних технологіях і генній інженерії. Як правило, він представлений у вигляді новітніх комп'ютерних технологій, оригі-

нального програмного забезпечення, науково-технічних патентів, авторських свідоцтв, промислових знаків, а також так званих «ноу-хау». Інформаційний потенціал національної економіки характеризується такими показниками [4, с. 151-154; 10, с. 92]:

1) показник користування населення мобільним зв'язком, який розраховується у такий спосіб:

$$P_{M3} = \frac{K_{ML}}{K_H}, \quad (6)$$

де P_{M3} – показник користування населення мобільним зв'язком;

K_{ML} – кількість телефонних ліній мобільного зв'язку;

2) показник користування населення Інтернетом, який розраховується у такий спосіб:

$$P_I = \frac{K_I}{K_H}, \quad (7)$$

де P_I – показник користування населення Інтернетом;

K_I – кількість користувачів Інтернетом;

3) показник витрат на інформаційно-комунікаційні технології, який розраховується у такий спосіб:

$$P_{IKT} = \frac{ДВ_{IKT}}{ВВП_H}, \quad (8)$$

де P_{IKT} – показник витрат на інформаційно-комунікаційні технології;

$ДВ_{IKT}$ – обсяг державних витрат на інформаційно-комунікаційні технології.

Людський потенціал національної економіки – це сукупність умов, ресурсів і факторів, які спрямовані на накопичення знань, вмінь, навичок, компетенцій і мотивацій населення країни і можуть бути потенційно використані ними на будь-якій фазі сус-

пільного відтворення з метою створення оригінальних творів мистецтва і культури, функціональних розробок, наукових винаходів, технологічних та/або фінансових інновацій. Дана складова інноваційного потенціалу є важливою для будь-якої країни, оскільки саме вона формує у кожного громадянина економічну та соціальну мотивацію бути здоровим, високоморальним, креативним і освіченим, що, у свою чергу, є основою для побудови успішного і заможного суспільства. Людський потенціал національної економіки характеризується такими показниками [9, с. 86-89; 12]:

1) показник якісної робочої сили, який розраховується у такий спосіб:

$$P_{ЯРС} = \frac{K_{ВО}}{K_H}, \quad (9)$$

де $P_{ЯРС}$ – показник якісної робочої сили;

$K_{ВО}$ – кількість осіб з вищою освітою;

2) показник очікуваної тривалості навчання ($I_{ОТН}$), який розраховується експертами ООН і публікується на відповідному сайті [21].

Перевагами наведеного переліку показників (P_O , P_{PK} , P_{HI} , P_{BA} , P_C , P_{M3} , P_I , P_{IKT} , $P_{ЯРС}$, $P_{ОТН}$) є те, що він забезпечує формалізацію, взаємопов'язаність, односпрямованість та порівнянність показників, їх груп і системи в цілому; враховує вплив динамічного глобального зовнішнього середовища; дає можливість регулювати рівень інноваційного потенціалу національної економіки залежно від витрачених бюджетних коштів і очікуваного результату; дозволяє отримувати прогностні значення щодо рівня інновацій-

ного потенціалу національної економіки та його складових.

На другому етапі дослідження був зібраний необхідний статистичний матеріал по дев'яти країнах, які, як і Україна, мають на меті приєднатися до ЄС і НАТО, тому на даний час знахо-

дяться на етапі складних структурно-ринкових трансформацій. Такими країнами є Албанія, Боснія та Герцеговина, Грузія, Македонія, Молдова, Сербія, Туреччина, Україна і Чорногорія (таблиця 1).

Таблиця 1

Вихідні дані для оцінки інноваційного потенціалу досліджуваних країн у 2018 р.

Показники	Албанія	Боснія та Герцеговина	Грузія	Македонія	Молдова	Сербія	Туреччина	Україна	Чорногорія
Показник витрат на освіту, %	3,5	3,4	3,8	3,7	6,7	4,0	4,4	5,9	5,8
Показник забезпеченості сфери освіти педагогічними кадрами	13,5	10,1	10,8	11,6	9,3	8,5	20,1	7,0	11,9
Показник витрат на наукову та інноваційну діяльність, %	0,2	0,21	0,3	0,4	0,4	1,0	0,9	0,6	0,4
Показник видавничої активності населення	5,2	10,2	16,0	14,2	13,2	49,2	17,5	12,2	21,5
Показник цитованості наукових статей	1,8	3,0	7,9	4,9	4,8	8,3	25,0	14,9	0,3
Показник користування населення мобільним зв'язком, %	115,2	96,8	140,9	98,5	93,3	130,2	94,4	135,2	165,6
Показник користування населення Інтернетом, %	66,4	54,7	58,0	72,2	71,0	67,1	58,3	52,5	72,0
Показник витрат на інформаційно-комунікаційні технології, %	1,5	1,4	1,8	1,5	1,6	2,1	2,9	2,8	1,9
Показник якісної робочої сили, %	55,9	84,1	94,4	80,5	60,7	60,3	44,0	98,1	90,1
Показник очікуваної тривалості навчання, років	10,0	9,7	12,0	9,6	11,6	11,1	8	11,3	11,3

Джерело: [19-20]

З метою забезпечення співвідносності вхідних показників їх було розподілено на стимулятори і дестимулятори та про-нормовано. У даному дослідженні стимулятори – це показники, зростання значень яких свідчить про позитивні тенденції у формуванні інноваційного потенціалу національної економіки, тому найвищому значенню показників-стимуляторів відповідає найкращий стан національної інноваційної системи. Відповідно до стимуляторів нами віднесені показник витрат на освіту (P_O), показник витрат на наукову та інноваційну діяльність (P_{HI}), показник видавничої активності (P_{BA}), показник цитованості наукових статей ($P_{Ц}$), показник користування мобільним зв'язком ($P_{МЗ}$), показник користування Інтернетом (P_I), показник витрат на інформаційно-комунікаційні технології (P_{IKT}), показник якісної робочої сили ($P_{ЯРС}$) і показник очікуваної тривалості навчання ($P_{ОТН}$). Нормування показників-стимуляторів було проведено за формулою:

$$X = \frac{X_{\text{факт}} - X_{\text{міні}}}{X_{\text{макс}} - X_{\text{міні}}}, \quad (10)$$

де $X_{\text{факт}}$ – фактичне значення показника;

$X_{\text{макс}}$ – максимальне значення показника;

$X_{\text{міні}}$ – мінімальне значення показника.

Натомість дестимулятори – це показники, зростання значень яких свідчить про негативні тенденції у формуванні інноваційного потенціалу національної економіки, тому найвищому значенню показників-дестимуляторів відповідає найгірший стан національної інноваційної системи. Відповідно до стимуляторів нами віднесений лише один показник – показник забезпеченості сфери освіти педагогічними кадрами ($I_{ПК}$). Нормування показника забезпеченості сфери освіти педагогічними кадрами було проведено за формулою:

$$X = 1 - \frac{X_{\text{факт}} - X_{\text{міні}}}{X_{\text{макс}} - X_{\text{міні}}} \quad (11)$$

Пронормовані вхідні показники, які характеризують складові інноваційного потенціалу національних економік досліджуваних країн у 2018 р., наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Нормовані дані для оцінки інноваційного потенціалу досліджуваних країн

Показники	Албанія	Боснія та Герцеговина	Грузія	Македонія	Молдова	Сербія	Туреччина	Україна	Чорногорія
Показник витрат на освіту	0,03	0	0,12	0,09	1	0,18	0,3	0,76	0,73
Показник забезпеченості сфери освіти педагогічними кадрами	0,5	0,76	0,71	0,65	0,82	0,89	0	1	0,63
Показник витрат на наукову та інноваційну діяльність	0	0,0125	0,125	0,25	0,25	0,875	1	0,375	0,25

Показники	Албанія	Боснія та Герцеговина	Грузія	Македонія	Молдова	Сербія	Туреччина	Україна	Чорногорія
Показник видавничої активності населення	0	0,11	0,25	0,2	0,18	1	0,28	0,16	0,37
Показник цитованості наукових статей	0,06	0,11	0,32	0,19	0,18	0,32	1	0,59	0
Показник користування населення мобільним зв'язком	0,3	0,05	0,66	0,07	0	0,02	0,51	0,58	1
Показник користування населення Інтернетом	0,71	0,11	0,28	1	0,94	0,74	0,29	0	0,88
Показник витрат на інформаційно-комунікаційні технології	0,07	0	0,27	0,07	0,13	0,47	1	0,93	0,33
Показник якісної робочої сили	0,24	0,77	1	0,72	0,33	0,32	0	1,07	0,91
Показник очікуваної тривалості навчання	0	0,43	1	0,4	0,9	0,78	0,1	0,83	0,83

Після цього були розраховані узагальнюючі коефіцієнти по кожній складовій інноваційного потенціалу досліджуваних країн за формулою:

$$У_{Коп} = \frac{По + Пнк}{2}, \quad (12)$$

де $У_{Коп}$ – узагальнюючий коефіцієнт освітнього потенціалу національної економіки;

$$У_{Кнп} = \frac{Пні + Пва + Пц}{3}, \quad (13)$$

де $У_{Кнп}$ – узагальнюючий коефіцієнт наукового потенціалу національної економіки;

$$У_{Піп} = \frac{Пмз + Пі + Пікт}{3}, \quad (14)$$

де $У_{Кп}$ – узагальнюючий коефіцієнт інформаційного потенціалу національної економіки;

$$У_{Клп} = \frac{Пярс + Потн}{2}, \quad (15)$$

де $У_{Клп}$ – узагальнюючий коефіцієнт людського потенціалу національної економіки.

Також були розраховані інтегральні коефіцієнти інноваційного потенціалу національних економік досліджуваних країн як середнє геометричне узагальнюючих коефіцієнтів кожної його складової:

$$І_{Кп} = \sqrt{У_{Коп} \cdot У_{Кнп} \cdot У_{Кіп} \cdot У_{Клп}}, \quad (16)$$

де $І_{Кп}$ – інтегральний коефіцієнт інноваційного потенціалу національної економіки.

Результати проведених розрахунків за формулами (12-16) наведені у таблиці 3.

З табл. 3 видно, що у 2018 р. серед досліджуваних країн Україна за рівнем інноваційного потенціалу національної економіки посідала перше місце ($І_{Кп} = 0,69$). Це пояснюється високим рівнем наукового, освітнього та

людського потенціалу, які є найвищими серед дев'яти досліджуваних країн ($IK_{HP} = 1,13$, $IK_{OP} = 0,88$, $IK_{ЛП} = 0,95$). Тому, незважаючи на існуючі недоліки в механізмі формування та реалізації економічної політики у сфері європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва, Україні вдається формувати та накопичувати креативний людський потенціал і приймати

активну участь у дослідницьких та освітніх програмах ЄС. Відтак, можна впевнено стверджувати про те, що серед країн, які претендують на членство у ЄС і НАТО, саме Україна має найбільші потенційні можливості для успішної конвергенції з єдиною господарською системою ЄС і залучення глобальних інвестиційних ресурсів.

Таблиця 3

Розрахунок інтегральних коефіцієнтів інноваційного потенціалу досліджуваних країн у 2018 р.

Показники	Албанія	Боснія та Герцеговина	Грузія	Македонія	Молдова	Сербія	Туреччина	Україна	Чорногорія
Узагальнюючий коефіцієнт освітнього потенціалу національної економіки	0,27	0,38	0,42	0,37	0,91	0,54	0,15	0,88	0,68
Узагальнюючий коефіцієнт наукового потенціалу національної економіки	0,02	0,23	0,19	0,21	0,2	0,73	0,76	1,13	0,21
Узагальнюючий коефіцієнт інформаційного потенціалу національної економіки	1,08	0,05	0,4	0,35	0,36	0,41	0,6	0,5	0,74
Узагальнюючий коефіцієнт людського потенціалу національної економіки	0,12	0,6	0,5	0,56	0,62	0,55	0,05	0,95	0,87
Інтегральний коефіцієнт інноваційного потенціалу національної економіки	0,03	0,16	0,13	0,12	0,2	0,3	0,06	0,69	0,3

Далі, зважаючи на мету і завдання даного дослідження, було проаналізовано динаміку інтегрального коефіцієнта та складових інноваційного потенціалу України впродовж 2014-2018 рр. (рис. 2).

Щодо динаміки узагальнюючих коефіцієнтів складових інноваційного

потенціалу національної економіки

України, то найбільш високим в аналізованій період залишався узагальнюючий коефіцієнт наукового потенціалу, який збільшився з 1,09 у 2014 р. до 1,18 у 2018 р. Слід вказати на важливу роль у цьому процесі

великої кількості науково-технічних кадрів і їх видавничу активність, а також розгалужену систему об'єктів освітньої і наукової інфраструктури.

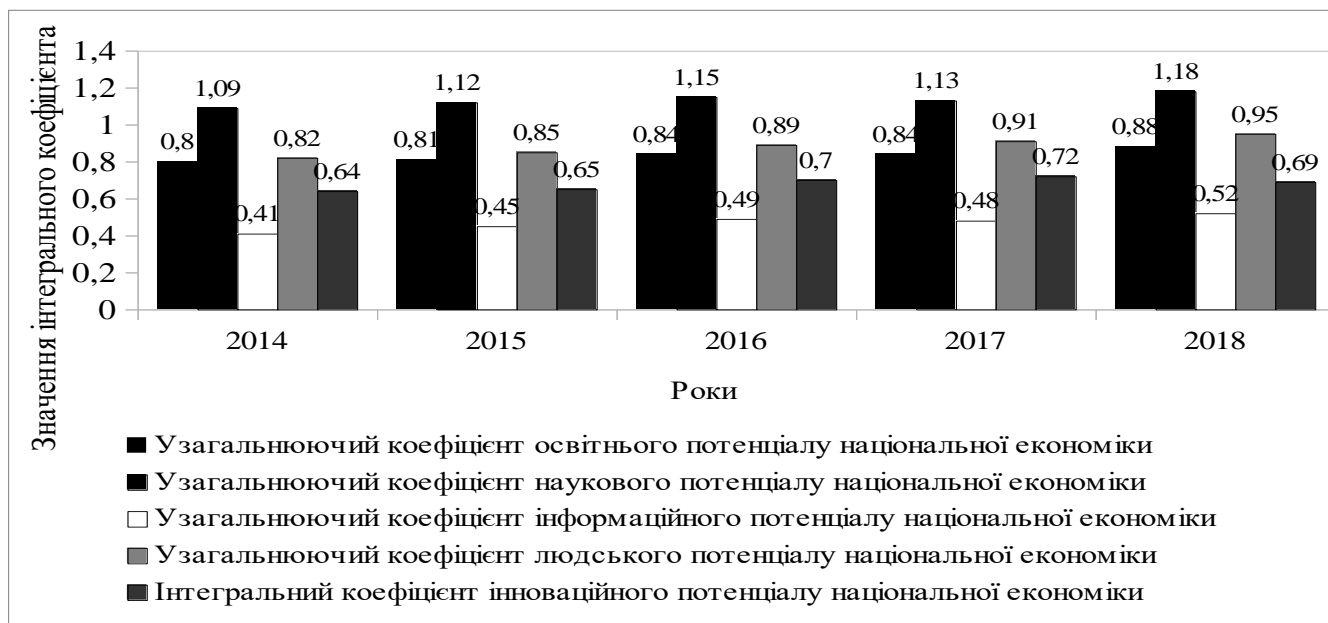

Рис. 2. Динаміка інтегрального коефіцієнта та складових інноваційного потенціалу національної економіки України на етапі європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва

Подібною є і динаміка узагальнюючого коефіцієнта освітнього потенціалу національної економіки України, яка впродовж 2014-2018 рр. також мала помірну тенденцію до зростання, що свідчить про високий рівень конкурентоспроможності висококваліфікованих працівників та їх потенційні можливості як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку праці. Натомість значення узагальнюючого коефіцієнта інформаційного потенціалу було невисоким, що дає підстави стверджувати про те, що в Україні глобальні цифрові технології, інтернет-платформи, електронні гроші, електронні засоби зв'язку, мас-медіа, блоги, мікроблоги та системи штучного інтелекту і досі залишаються недостатньо поширеними. В цілому, динаміка інтегрального коефіцієнта інноваційного потенціалу національної економіки України впро-

довж 2014-2018 рр. не була сталою і варійювалася у межах від 0,65 до 0,72, що підтверджує думку багатьох вітчизняних експертів [5-7] і науковців [1; 4; 8] про технологічну відсталість господарського комплексу України та неефективність функціонування її інноваційної системи.

Отже, незважаючи на високий рівень інноваційного потенціалу національної економіки України, складним і суперечливим залишається питання ефективності його використання, що проявляється у невисокій ринковій вартості інтелектуальних активів країни і обумовлено недостатньою державною підтримкою галузей з високою доданою вартістю, нерозвиненістю державно-приватного партнерства у сфері реалізації інноваційних проєктів, відсутністю належних інституційних умов для організації та ведення

наукоємного бізнесу, недосконалістю нормативно-правової бази у сфері захисту об'єктів інтелектуальної власності (патентів, ліцензій, авторських свідоцтв, промислових знаків, "ноу-хау" та ін.), а також низьким рівнем оплати праці науково-педагогічних працівників. В результаті науково-технічні розробки у вигляді нових програмних та/або промислових продуктів, створені українськими дослідниками і винахідниками, комерційно реалізуються в інших, більш розвинених країнах світу (Німеччині, США, Китаї, Нідерландах, Швейцарії, Південній Кореї, Гонконзі), створюючи та підвищуючи наукоємність ВВП цих країн. Вирішення означених проблем актуалізує перед сучасною наукою і практикою розробку імплементаційного механізму підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу національної економіки України на етапі європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва. Тому на третьому етапі дослідження було запропоновано наступне.

По-перше, необхідно вважаємо докорінну зміну пріоритетів у розподілі бюджетних коштів у бік фінансування нових, більш прогресивних технологій. Відомо, що найбільш успішні країни-члени ЄС (Австрія, Велика Британія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина) щороку виділяють понад 2% коштів державного бюджету на проведення, комерціалізацію та реалізацію нових наукових розробок і досліджень, що забезпечує їм економічне та політичне лідерство навіть в умовах гострої конкурентної взаємодії [7, с. 194-199]. У той же час в Україні питома вага витрат на науку та інно-

ваційну діяльність впродовж 2014-2018 рр. варіювалася у межах від 0,5 до 0,9% ВВП, що не відповідає ані загальноєвропейським стандартам, ані ключовим завданням "Доктрини збалансованого розвитку "Україна-2030" [3] і тим самим зменшує її шанси зайняти конкурентні позиції у сучасній "світ-системі". Окрім того, особливої актуальності набуває оновлення матеріально-технічної бази наукових і науково-виробничих центрів, оскільки це сприятиме реорганізації та вдосконаленню процесів виробництва, скороченню життєвих циклів продукції, а відтак і прискоренню технологічної модернізації промислового комплексу України.

По-друге, необхідно створити більш сприятливі інституційні умови для ведення наукоємного бізнесу. З одного боку, слід суб'єктам малого інноваційного підприємництва або надати пільгові умови оподаткування, або взагалі звільнити їх від сплати податків і зборів на період від 1 до 3 років. З іншого боку, слід суттєво спростити доступ українських новаторів до фінансових ресурсів. На нашу думку, найбільш дієвими є такі технології фінансування стартап проектів: краудфандинг – технологія колективного фінансування, заснована на добровільних засадах і внесках фізичних осіб (проекти "Kickstarterr", Artist Share, Crowd Valley, Indie Gogo, Joby, Kickstarter, Rocket Hub, Sponsume, Seedmatch, Companisto, Peerbackers, Startup Addict, New Jelly, Microryza, Quirky, iAMscientist, Start Some Good та ін.); краудінвестмент – технологія колективного фінансування, заснована на принципах пайової участі, коли ін-

вестор може отримати частину акцій компанії в обмін на свій внесок (платформа Fundable.com); краудлендінг – технологія кредитування одних фізичних осіб іншими фізичними або юридичними особами (платформи Lendingclub.com, Zopa.com, Renrendai.com, Trustbuddy.com, Auxmoney.com та ін.); залучення так званих “бізнес-янголів” – приватних інвесторів, які вкладають кошти у високоризиковані інноваційні та смарт-проекти (DN Capital, DST Capital, Goldman Sachs, J. C. Flowers & Co., Kleiner Perkins, TCV, Victorypark Capital та ін.).

По-третє, потребує суттєвого удосконалення організаційно-економічний механізм захисту прав інтелектуальної власності. Мова йде про те, що на даний час в Україні майже відсутній прямий зв'язок між фундаментальною наукою і промисловим виробництвом, що призводить до розбалансованості ринку праці та неефективної роботи науково-дослідних інституцій. Ми пропонуємо взяти “на озброєння” успішний європейський досвід створення в університетах і наукових установах відділів трансферу технологій, коворкінгів, офісів комерціалізації наукових розробок, які дають змогу європейським вченим і дослідникам отримувати об'єктивні дані щодо рівня прибутковості розроблених проєктів, процедури їх патентування, ліцензування і навіть продажу.

Висновки. Проведене дослідження показало, що серед дев'яти країн, які мають на меті приєднатися до ЄС і НАТО і тому на даний час знаходяться на етапі складних структурно-ринкових реформ, Україна за рівнем

інноваційного потенціалу посідає перше місце і має найбільші потенційні можливості для успішної конвергенції з єдиною господарською системою ЄС і залучення глобальних інвестиційних ресурсів. У той же час складним і суперечливим залишається питання ефективності його використання, що проявляється у невисокій ринковій вартості інтелектуальних активів країни і обумовлено недостатньою державною підтримкою галузей з високою доданою вартістю, нерозвиненістю державно-приватного партнерства у сфері реалізації інноваційних проєктів, відсутністю належних інституційних умов для організації та ведення наукоємного бізнесу, недосконалістю нормативно-правової бази у сфері захисту об'єктів інтелектуальної власності (патентів, ліцензій, промислових знаків, “ноу-хау” та ін.), а також низьким рівнем оплати праці науково-педагогічних працівників. Для вирішення цих проблем пропонується наступне: докорінна зміна пріоритетів у розподілі бюджетних коштів у бік фінансування нових, більш прогресивних технологій; створення більш сприятливих інституційних умов для ведення наукоємного бізнесу; суттєве удосконалення організаційно-економічного механізму комерціалізації науково-дослідних робіт і захисту прав інтелектуальної власності. Виважене використання означених заходів сприятиме фундаментальній трансформації ринку інтелектуальної власності, створенню прозорих схем ліцензування нових відкриттів, а також отриманню максимального ефекту мультиплікації від європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва.

Список використаної літератури

1. Андрощук Г. О., Давимука С. А., Федулова Л. І. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності. Київ: Парламентське видавництво, 2015. 512 с.
2. Гусейнова А., Шукурова А., Гусейнли А. Основы и анализ инновационного потенциала. Наука, технології, інновації. 2017. № 2.
3. Жилінська О. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів : Кальварія, 2017. 164 с.
4. Ляшенко В. І., Вишневецький В. І. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку. Київ, 2018. 252 с. URL: http://ier.com.ua/7/Lyashenko_Vishnevsky_2018.pdf
5. Пирожков С. І., Майборода О. М., Шайгородський Ю. Ж. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії. Київ: НАН України, 2016. 284 с.
6. Писаренко Т. В., Кваша Т. К. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році. К.: УкрІНТЕІ, 2018. 98 с.
7. Сіденко С. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна — ЄС. К.: Заповіт, 2018. 214 с.
8. Сіренко К. Ю. Євроінтеграційна політика України: позитивні та негативні аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Випуск 22. Частина 3. С. 65-68.
9. Устинова К. А., Губанова Е. С., Леонидова Г. В. Человеческий капитал в инновационной экономике. Вологда: Институт социально-экономического развития территорий РАН, 2015. 195 с.
10. Шваб К. Четвёртая промышленная революция. М. : Эксмо, 2016. 230 с.
11. Bozkurt B. Investigating Turkey's national innovation and learning system. Oxford Review of Economic Policy. 2018. Issue 41(2).
12. Edler J., Fagerberg J. Innovation policy: what, why, and how. Oxford Review of Economic Policy. 2017. Volume 33. № 1. PP. 2-23.
13. Fagerberg J. Innovation policy: Rationales, lessons and challenges. Journal of Economic Surveys. 2017. Volume 31. № 2. PP. 497-512.

14. Kuzkin Y., Cherkashyna T., Nebaba N., Kuchmacz B. Economic growth of the country and national intellectual capital (evidence from the post-socialist countries of the central and eastern Europe). *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Volume 17. Issue 1. P. 348-359.
15. Mazzucato M., Penna C. R. *Mission-oriented finance for innovation: New ideas for investment-led growth*. London: Rowman & Littlefield, 2015. 408 p.
16. Schot J., Edward W. *Three frames for innovation policy: R&D, systems of innovation and transformative change*. London: University of Sussex, 2017. 27 p.
17. Vasylichenko M., Khrystenko O. *National innovation system development: Evidence from the countries of the Central and Eastern Europe region*. DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-28-2_6
18. Weber K. M., Truffer B. *Moving innovation systems research to the next level: Towards an integrative agenda*. *Oxford Review of Economic Policy*. 2017. Issue 33(1). PP. 101-121.
19. Official site of World Intellectual Property Organization URL: www.globalinnovationindex.org.
20. Official site of State Statistics Committee of Ukraine. URL: www.ukrstat.gov.ua.
21. Official site of United Nations Organization. URL: www.un.org.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190174](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190174)

JEL Classification O31, O11, O47

ESTIMATION OF THE EFFICIENCY OF THE USE OF INNOVATION POTENCIAL OF UKRAINE USING MIDDLE-DIMENSIONAL METHOD

CHERKASHYNA Tetiana*Ph.D., Associate professor,**Department of Economic Theory and Economic Policy,**Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics**e-mail: t.cherkashina@hotmail.com*

Abstract. *Estimation of the efficiency of the use of national innovation potential of Ukraine in 2014-2018 has been conducted. Middle-dimensional method has been used and allowed the author to establish that among nine countries aiming to join to the EU and NATO Alliance Ukraine is the leader in terms of national innovation potential. At the same time problem of the efficiency of the use of national innovation potential of Ukraine remains difficult and unsolved. It acts in low market value of national intellectual assets and explains insufficient state support of industries with high added value. Taking it into account, it is proposed the following statements: increase in state expenditure on newest information technologies, providing of favorable institutional conditions to run knowledge-intensive businesses, improving of organizational and economic mechanism for the protection of intellectual property rights.*

Keywords: *innovation potential, educational potential, scientific potential, information potential, human potential, national innovation system, middle-dimensional method, European integration, the European Union (EU), Euro-Atlantic cooperation, North Atlantic Alliance (NATO alliance).*

Estimation of the efficiency of the use of national innovation potential of Ukraine in 2014-2018 has been conducted by three stages.

At the first stage the list of partial indexes that characterize the components of national innovation potential (index of expenditure on education, index of providing of education by teachers, index of R&D expenditure, index of publication activity, index of quoted of scientific articles, index of the use of mobile communications, index of internet users, index of expenditure on information and communication technologies, index of skilled labor force, index of expected

term of education) has been formed and after that they have been divided into two groups: stimulants and non stimulants.

At the second stage of the research needed statistics has been collected. The research covered nine countries aiming to join to the EU and NASA (Albania, Bosnia and Herzegovina, Georgia, Macedonia, Moldova, Serbia, Turkey, Ukraine, Montenegro), and, for that reason, are in the conditions of difficult structural and market transformations now. Summarized coefficients for each component of national innovation potential as well as the integral coefficient of it have been calculated. It has been established that

among nine countries Ukraine is the leader in terms of national innovation potential, and, therefore, it has the greatest potential to join to the EU's integrated economic system and attract global investment resources. At the same time problem of the efficiency of the use of national innovation potential of Ukraine remains difficult and unsolved. It acts in low market value of national intellectual assets and explains insufficient state support of industries with high added value, underdeveloped partnership between public private sectors, controversial lack of proper institutional conditions for organizing and conducting knowledge-intensive businesses, imperfect legal regulations in the field of protection of intellectual property rights as well as low level of remuneration of scientists and researchers.

Taking into account obtained results, at the third stage of the study it have been recommended the following. Firstly, it is important to change the priorities in the distribution of budget expenditure to-

wards the financing of new, more advanced technologies. Secondly, it is necessary to provide more favorable institutional conditions to run knowledge-intensive business in Ukraine. In particular, there is a need to provide tax preferences for Ukrainian innovation entrepreneurs or even exempt them from paying taxes and fees for a period from 1 to 3 years. On the other hand, it is essential to simply an access to financial resources for Ukrainian innovators. Finally, the organizational and economic mechanism for the protection of intellectual property rights must be improved. It is proposed to take into account the successful European experience in organizing in the universities and scientific institutions the departments of technology transfers, coworkings, offices of commercialization of scientific development that allow European scientists and researchers to obtain objective data about level of the profitability of their projects, patenting procedures and licensing.

References

1. Androshuk, H. O., Davymuka, S. A., Fedulova, L. I. (2015). Natsionalni innovatsiini systemy: evoliutsiia, determinanty rezultatyvnosti. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
2. Huseinova, A., Shukurova, A., Huseinly, A. A. (2017). Osnovi i analiz innovatsionnoho potentsiala. Nauka, tekhnologii, innovatsii, is. 2 [in Ukrainian].
3. Zhylynska, O. (2017). Ukraina 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].
4. Liashenko, V. I., Vyshnevskyi, O. S. (2018). Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhlyvist proryvnoho rozvytku. Kyiv. Retrieved from: http://iep.com.ua/7/Lyashenko_Vishnevsky_2018.pdf [in Ukrainian]

5. Pyrozhkov, S. I., Maiboroda, O. M., Shaihorodskiy, Yu. Zh. (2016). Tsyvilizatsiynyi vybir Ukrainy: paradyhma osmyslennia i stratehiia dii: natsionalna dopovid. Kyiv: NAN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Pysarenko, T. V., Kvasha, T. K. (2018). Stan innovatsiinoi diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnolohii v Ukraini u 2017 rotsi: analitychna dovidka. K.: UkrINTEI [in Ukrainian].
7. Sidenko, S. (2018). Pereformatuvannia yevropeiskoi intehtratsii: mozhlyvosti i ryzyky dlia asotsiatsii Ukraina – EU. K.: Zapovit [in Ukrainian].
8. Sirenko, K. (2018). Yevrointehratsiina polityka Ukrainy:pozytyvni ta nehatyvni aspekty. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 22, 65-68 [in Ukrainian].
9. Ustinova, K. A., Hubanova, E. S., Leonidova, H. V. (2015). Chelovecheskii kapital v ynnovatsyonnoi ekonomyke. Vologda: Instytut sotsyalno-ekonomycheskogo razvytyia terrytoryi RAN [in Ukrainian].
10. Shvab, K. (2016). Chetvertaia promishlennaia revoliutsyia. M.: Eksmo [in Russian].
11. Bozkurt, B. (2018). Investigating Turkey's national innovation and learning system. *Oxford Review of Economic Policy*, is. 41(2).
12. Edler, J. & Fagerberg, J. (2017). Innovation policy: what, why, and how. *Oxford Review of Economic Policy*, vol. 33, is. 1, 2-23.
13. Fagerberg, J. Innovation policy: Rationales, lessons and challenges (2017). *Journal of Economic Surveys*, vol. 31, is. 2, 497-512.
14. Kuzkin, Y., Cherkashyna, T., Nebaba, N., Kuchmacz, B. (2019). Economic growth of the country and national intellectual capital (evidence from the post-socialist countries of the central and eastern Europe). *Problems and Perspectives in Management*, vol. 17, is. 1, 348-359.
15. Mazzucato, M., Penna, C. R. (2015). Mission-oriented finance for innovation: New ideas for investment-led growth. London: Rowman & Littlefield.
16. Schot, J., Edward, W. (2017). Three frames for innovation policy: R&D, systems of innovation and transformative change [Working paper]. London: University of Sussex.

17. Vasylchenko, M., Khrystenko, O. National innovation system development: Evidence from the countries of the Central and Eastern Europe region. Retrieved from: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-28-2_6
18. Weber, K. M., Truffer B. (2017). Moving innovation systems research to the next level: Towards an integrative agenda. *Oxford Review of Economic Policy*, is. 33(1), 101-121.
19. Official site of World Intellectual Property Organization. Retrieved from: www.globalinnovationindex.org.
20. Official site of State Statistics Committee of Ukraine. Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua.
21. Official site of United Nations Organization. Retrieved from: www.un.org.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190176](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190176)

УДК 336:657.1

КОНТРОЛІНГ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

ЯРМОЛЕНКО Віталіна Вікторівна*аспірант кафедри економіки та фінансів**ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»**e-mail: vitalina.yarmolenko2016@gmail.com*

Анотація. В статті розглянуто групи ризиків, які можуть виникати на сільськогосподарських підприємствах. Визначено суть контролінгу як засобу ефективного внутрішнього контролю діяльності аграрного підприємства. Зазначено етапи розвитку контролінгу на підприємствах. Встановлено, що саме контролінг відіграє значну роль в системі управління підприємством, будучи одним із найсучасніших і ефективних систем керування підприємством. Обґрунтована необхідність наявності на підприємстві служби контролю, оскільки саме ця служба є відособленою системою, завдання якої полягає в динамічному процесі перетворення та інтеграції існуючих методів обліку, аналізу, планування, контролю і координації в єдину систему отримання, оброблення інформації для прийняття на його основі управлінських рішень, орієнтованих на досягнення всіх завдань, що постають перед підприємством.

Ключові слова: ризик, фінансовий ризик, економічний контроль, контролінг, фінансове управління.

Постановка проблеми. Агросфера одна з найбільш ризикованих сфер економіки країни. На прибутковість функціонування аграрних підприємств впливають не тільки ризики, що пов'язані з погодними умовами чи стихійними лихами, а й фінансові ри-

Аннотация. В статье рассмотрены группы рисков, которые могут возникать на сельскохозяйственных предприятиях. Определена суть контроллинга средства эффективного внутреннего контроля деятельности аграрного предприятия. Указано этапы развития контроллинга на предприятиях. Установлено, что именно контролинг играет значительную роль в системе управления предприятием, будучи одним из самых современных и эффективных систем управления предприятием. Обоснована необходимость наличия на предприятии службы контроля, поскольку именно эта служба является обособленной системой, задача которой заключается в динамическом процессе преобразования и интеграции существующих методов учета, анализа, планирования, контроля и координации в единую систему получения, обработки информации для принятия на его основе управленческих решений, ориентированных на достижение всех задач, стоящих перед предприятием.

Ключевые слова: риск, финансовый риск, экономический контроль, контролинг, финансовое управление.

зики. Нестабільність фінансового середовища вимагає від суб'єктів господарювання змін у підходах до виявлення та управління фінансовими ризиками в сільському господарстві. Поява нових фінансових інструментів, зміна технологій виробництва, зрос-

тання ролі інформації у прийнятті управлінських рішень призводить до якісних та кількісних змін у ризиках, яких зазнають агропідприємства. В зв'язку з цим зростає необхідність концептуальних і практично значимих розробок у сфері управління фінансовими ризиками. Зміна системи управління фінансовими ризиками на основі побудови контролінгу фінансових ризиків є інноваційним кроком до запровадження принципово нового рівня фінансового менеджменту на підприємствах, підвищення їх конкурентоспроможності та максимізації вартості продукції [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Більшість науковців, які займаються проблематикою контролінгу на підприємствах всіх сфер, зокрема В.П. Андрійчук, О.В. Ареф'єва, Н.Д. Бабяк, В.В. Лавренко, С.А. Навроцький, В.С. Ніценко, О.О. Терещенко, Н.П. Шульга, Ю.П. Яковлев, А. Дайле, Н.Г. Данілочкіна, М. Дідерігз, А.М. Кармінський, Т. Райхман, Х. Кюппер, Р. Манн, Д. Хан, П. Хорват підкреслюють важливість такої підсистеми фінансового контролінгу як "контролінг ризиків", однак цілісна парадигма контролінгу фінансових ризиків, як інноваційної системи методичної, консалтингової та інформаційної підтримки ризик-менеджменту підприємств, у вітчизняній літературі досі відсутня. Водночас практика засвідчує важливість постійного оновлення методів та інструментів управління фінансовими ризиками підприємств.

Метою даної статті є дослідження ролі контролінгу фінансових ризиків в

діяльності підприємств сільськогосподарської галузі.

Виклад основного матеріалу. Розвиток науково-технічного прогресу вивів світову економіку на межу постіндустріального суспільства, в таких умовах значно посилюється вплив невизначеності на фінансово-господарську діяльність підприємств. Зміна зовнішнього та внутрішнього середовища змушує суб'єктів господарювання більш уважніше підходити до управління ризиками, підвищувати оперативність прийняття рішень та шукати нові підходи до своєчасного виявлення впливу ризиків на основні показники діяльності підприємств. Особливо гостро проблема ефективного управління ризиками стоїть перед аграрним сектором економіки.

За своєю сутністю ризик є поєднанням ймовірності та наслідків, які призведуть до настання несприятливих подій та важливим елементом підприємницької діяльності.

При здійсненні комерційної діяльності, зокрема і в сільському господарстві, прийнято виділяти чотири функціональні області – виробництво, маркетинг, фінанси та персонал [2]. Це дає змогу визначити спосіб групування ризиків, в основу якого покладено функціональну область прояву ризику. Так можна виділити такі групи ризиків: виробничі, кадрові, ринкові (цінові) та фінансові.

Багато розбіжностей виникає при визначенні місця фінансового ризику, в загальній структурі бізнес-ризиків, зокрема, через відсутність єдиної думки на економічну сутність фінансового ризику. Я.І. Невмержицький розглядає фінансовий ризик, через

призму видів діяльності підприємств, характеризуючи його як складову ризику суб'єктів господарювання, що визначає ймовірність отримання негативних фінансових результатів (передусім, збитків) у результаті здійснення сукупності господарських операцій щодо покриття потреби підприємства у капіталі для фінансування операційної та інвестиційної діяльності [2, с.531].

І.О. Бланк формулює фінансовий ризик як результат вибору власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при вірогідності настання економічного збитку (фінансових втрат) через невизначеність умов його реалізації [3, с.21-22].

З точки зору О.О. Терещенко фінансові ризики – ризики виникнення збитків у процесі розрахунків та фінансування, у тому числі: ризики невиконання контрагентом страхувальника своїх фінансових зобов'язань; недотримання контрагентом строків установаження та налагодження машин, устаткування, ризики втрат прибутку внаслідок перерв у виробництві; ризики структури капіталу, ризики виникнення безнадійної дебіторської заборгованості [4, с.400].

Отже, фінансовими ризиками доцільно називати ризики, які можуть виникати перед підприємствами в результаті здійснення їх господарської діяльності та загрожують йому втраченою прибутку та виникненню можливості збанкрутування.

Фінансові ризики в сільському господарстві пов'язані з нагромадженням

капіталу та фінансуванням підприємств, отриманням, розміщенням та використанням фінансових ресурсів. Ризик у даному випадку обумовлений змінами ставок кредитування по запозиченому капіталу та розмірами акціонерного капіталу.

Фінансові ресурси прийнято поділяти на джерела формування власних і залучених засобів. В залежності від джерел отримання фінансових ресурсів виділяють такі складові фінансового ризику сільськогосподарського підприємства:

- ризик позикового капіталу, що знаходить вираз в доступності позикового капіталу і його вартості;
- ризик власного капіталу – вірогідність змін у величині капіталу;
- ризик структури капіталу – структурні зрушення в співвідношенні власних і позикових засобів.

Основними причинами виникнення фінансових ризиків в аграрних підприємствах можуть бути: різкі несприятливі коливання процентних ставок, непередбачуване скорочення термінів повернення позикових коштів, недосконалість кредитних ресурсів, відсутність запасів високоліквідних активів на підприємстві.

Сьогодні ефективне управління агропідприємством вимагає створення такої інформаційної системи, яка б забезпечувала якісні, надійні та своєчасні дані для прийняття керівниками управлінських рішень. У час нестабільної економічної ситуації в країні важливим є вихід з кризових явищ з мінімальними затратами. Саме це привело до підвищення ролі контролінгу як складової системи управління підприємством. Контролінг є

принципово новою концепцією в управлінні аграрним підприємством, яка здатна забезпечити підтримку внутрішнього економічного балансу підприємства й ефективного його розвивати шляхом формування об'єктивної інформації про витрати та доходи, що дає змогу приймати найбільш оптимальні управлінські рішення. Він забезпечує прогнозний результат діяльності й ефективний зворотній зв'язок, переводить управління підприємством на новий рівень, інтегруючи та спрямовуючи діяльність різних служб і підрозділів підприємства на досягнення найважливіших завдань [5,6].

В.Д. Зелікман визначає контролінг як систему внутрішньофірмового оперативного управління фінансовими результатами діяльності фірми, спрямована на забезпечення досягнення її стратегічних цілей. [7, с. 4].

Зокрема, Д. Хан визначає контролінг як одну з функцій первісного управління або однією з найважливіших функцій підтримки управління підприємством, яка полягає в його

інформаційному забезпеченні орієнтованого на результат [8, с.111].

А. Аткинсон під контролінгом має на увазі інтегральну систему інформації щодо організації та використання ресурсів, моніторингу та вимірювання їх та сукупність заходів для покращення діяльності так, щоб повернути активи в русло їх оптимального застосування; систему надання інформації виконавчим органам для досягнення максимально позитивного результату [9, с.34].

Тому вважаємо за доцільне трактувати контролінг як саморегулюючу підсистему методів та інструментів системи управління підприємством, яка націлена на функціональну підтримку менеджменту підприємства і включає в себе інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль і внутрішній консалтинг.

Варто відзначити, що система інтегрованого управління сучасного зразку виникла на західних підприємствах не раптово, традиційно виділяють чотири етапи її розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Історичні етапи становлення контролінгу на підприємствах

Етап	Роки	Пріоритетний напрямок	Методи	Основна функція
I	Початок 50-х - початок 60-х рр. XX ст.	Виробництво	Розрахунки витрат, калькулювання	Реєстрація фактів господарської діяльності
II	Початок 60-х - початок 70-х рр. XX ст.	Продуктовий маркетинг	Рентабельність окремих продуктів	Початкова навігація
III	Початок 70-х - початок 80-х рр. XX ст.	Маркетинг клієнта	Розвиток інформаційних технологій форсує стратегічне планування підприємства	Прогнозно-аналітична

Закінчення таблиці 1

Етап	Роки	Пріоритетний напрямок	Методи	Основна функція
IV	Початок 80-х рр. і до теперішнього часу	Гарантія існування підприємства у довгостроковому періоді	Операційне та стратегічне планування в аспекті створення економічної доданої вартості	Комплексна: координація діяльності на всіх рівнях управління; аналітична: досягнення рентабельності в умовах гарантованої ліквідності

Джерело: [10, с.17]

Перш за все контролінг сьогодні орієнтований на підтримку процесів прийняття рішень на базі комп'ютеризованої системи збору та обробки інформації. Він повинен забезпечити адаптацію традиційної системи планування, обліку і контролю на підприємстві до інформаційних потреб осіб, які приймають рішення. Таким чином, до функцій контролінгу відносяться створення, обробка, перевірка і подання системної управлінської інформації. Контролінг підтримує і координує процеси планування, забезпечення інформацією, контролю і адаптації. Завдання контролінгу полягає у постійному моніторингу змін зовнішнього середовища та формуванні конкретних цілей для досягнення кінцевої мети діяльності підприємства. Контролінг є компонентом управління, забезпечує його інформацією для координації, організації та регулювання об'єктів [11].

Контролінг, як система управління економічними процесами, містить такі складові [12]:

1. Фіксація фактичного стану справ.

2. Визначення завдань підприємства. Мета повинна бути реальною і враховувати тенденції останніх періодів, тобто очікуваний розвиток

має відповідати реаліям розвитку в минулому.

3. Постійне отримання та оброблення інформації з метою створення потрібних умов для ухвалення рішень. Розбіжність з метою – це розрив між метою і фактичним перебігом справ, які варто виправляти, застосовуючи різні способи.

4. Підготовка різноманітних допоміжних засобів, потрібних для управління підприємством. На цьому етапі пошуку дуже важливо розглянути всі можливості реального досягнення мети, тобто визначити рівні досягнення у плануванні.

5. Деталізоване планування. Після огляду можливих тенденцій і заходів, які було знайдено на фазі пошуку і стимулювання, фаза планування передбачає визначення кількісних характеристик мети. Планування повинно бути реалістичним, що є передумовою досягнення заданої мети.

6. Контроль діяльності через постійне спостереження за досягненням цілей підприємства і виконанням його планів, аналіз результатів діяльності (зіставлення фактичних показників з очікуваними, з'ясування причин відхилення і розбіжності даних).

Огляд наукової літератури показав, що серед вчених-економістів немає

єдиної точки зору з приводу елементів системи контролінгу (таблиця 2).

Таблиця 2

Елементи системи контролінгу

Автори / Елементи системи контролінгу	Облік	Планування	Контроль	Моніторинг	Аналіз	Оцінка
А. Аткинсон [9]	+		+	+		
В.Д. Зелікман [7]	+	+	+	+		
В.В. Прохорова [10]		+	+			+
М.І. Сторожик [14]	+	+	+	+	+	
Д. Хан [8]		+	+		+	+
І.І. Цигилик [15]	+	+	+		+	

В рамках сучасної концепції корпоративного управління контроль ефективності всієї системи ризик-менеджменту покладається на службу внутрішнього аудиту, тоді як контроль за безпосередніми діями окремих виконавців входить до компетенції департаменту фінансового контролінгу. Роль контролінгу, як підсистеми фінансового управління аграрним підприємством, полягає у підтримці та наданні допомоги керівнику. Беручи за основу дані бухгалтерського обліку, як джерело інформації, служба контролінгу вивчає явища і процеси, що відбуваються на підприємстві, виявляє слабкі місця, порівнює фактичні показники із запланованими та аналізує причини відхилення, а також пропонує заходи щодо покращення ситуації на підприємстві.

Сутність системи управління полягає у визначенні політики підприємства на перспективу, координації діяльності підрозділів, стратегічній політиці персоналу, розв'язанні основних завдань ведення бізнесу. При цьому окремі стадії управлінського процесу є логічними зв'язками та утворюють комплекс управлінського

циклу, який постійно повторюється і для якого характерний прямий та зворотній зв'язки.

Сучасний контролінг включає в себе управління ризиками, велику систему інформаційного постачання підприємства, систему оповіщення шляхом управління системою ключових індикаторів, управління системою реалізації стратегічного, тактичного та оперативного планування та систему менеджменту якості. Підтримуємо думку Яковенко К.В. [15], що основними причинами, які є перешкодами на шляху до повноцінного впровадження контролінгу на вітчизняних аграрних підприємствах, можна виділити:

- нестабільність політичного середовища;
- нестабільність економічної політики багатьох підприємств;
- неузгодженість у діяльності різних відділів підприємств, недостатня прозорість інформації;
- ігнорування та недооцінка проблем зовнішнього середовища;
- значні витрати, пов'язані з впровадженням системи контролінгу;

- нестача фахівців, що володіють необхідними знаннями та навичками у сфері контролінгу.

На сьогодні для всіх підприємств аграрного сектору є необхідність побудови служби внутрішнього аудиту на основі орієнтації на ризик, що дає власникам дієвий інструмент контролю ефективності ризик-менеджменту. Крім того, ризико-орієнтований аудит надає додаткову інформаційну підтримку менеджменту, цим самим страхує процес контролінгу ризиків на підприємстві, використовуючи власні специфічні методики [16].

Варто пам'ятати, що контролінг орієнтований, насамперед, на майбутнє. Минуле цікавить тільки тією мірою, як воно впливає на майбутнє, сприяє кращій реалізації завдань майбутнього. Мислення категоріями взаємозв'язку минулого з майбутнім допомагає через аналіз відхилень та їхніх причин нагромаджувати знання для пошуку оптимальних контрзаходів. У традиційному розумінні зв'язок і аналіз відхилень означають звичайне зіставлення того, що є, з тим, що передбачалося, тобто з

прогнозними оцінками. Такий підхід дає змогу вчитися на минулих помилках, шукати реальні причини відхилень, які мали місце. Існує певна суперечність між тим, що контролінг, який будується на врахуванні операцій у минулому, використовується як інструмент, спрямований на виявлення "вузьких місць" у майбутньому зовнішньому середовищі [6].

Висновки. Отже, контролінг відіграє дуже важливу роль в системі управління ризиками сільськогосподарських підприємств, будучи одним із найсучасніших і ефективних систем керування підприємством, є відособленою системою, економічна сутність якої полягає в динамічному процесі перетворення та інтеграції існуючих методів обліку, аналізу, планування, контролю і координації в єдину систему отримання, оброблення інформації для прийняття на її основі управлінських рішень, а точніше в системі управління підприємством, орієнтовану на досягнення всіх завдань, що постають перед підприємством.

Список використаної літератури

1. Танклевська Н.С. Основні аспекти страхування врожаїв суб'єктами АПК Південного регіону. *Таврійський науковий вісник*. 2007. Вип. 48. С. 168-175.
2. Фінансовий менеджмент: підручник / кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. К.: КНЕУ, 2005. 535 с.
3. Бланк І.О. Управління фінансовими ризиками. Київ: Ніка-Центр, 2005. 600 с.
4. Терещенко О.О., Бабяк Н.Д. Фінансовий контролінг: навч. посібник. КНЕУ, 2013. 407 с.

5. Танклевська Н.С. Фінансова політика сталого розвитку аграрних підприємств України: теорія, методологія, практика: Монографія. Херсон: Айлант, 2010. 376 с.
6. Воляник Г.М., Марушко Н.С. Контролінг у системі управління підприємством. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.4. с. 151-155.
7. Зелікман В.Д. Контролінг : конспект лекцій. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2008. 45 с.
8. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга: пер. с нем. М. : Финансы и статистика, 1997. 800 с.
9. Atkinson A.A. Management Accounting. N.J. : Prentice Hall, Upper Saddle River, 1997. p. 34.
10. Прохорова В.В., Мартюшева Л.С., Петрусевич Н.Ю., Прохорова Ю. В. Контролінг – від теорії до реалізації на практиці: монографія. Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. 200 с.
11. Замятіна Н.В. Місце контролінгу в системі управління сучасним підприємством. *Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет*. Вип.7. 2016. с. 324 – 328. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/55.pdf
12. Деменіна О.М. Ретроспективний та перспективний аспект концепцій контролінгу. *Маркетинг в Україні*. 2012. № 4(14). 55-58 с.
13. Сторожик М.І., Голубятнікова Н.В. Контролінг. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2004. 212с.
14. Цигилик І.І. Контролінг (навчальний посібник у схемах і таблицях). К.: Центр навчальної літератури, 2004. 76 с.
15. Яковенко К.В. Контролінг як невід’ємна складова управління сучасним підприємством. *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики*. №3. 2017. с.261-264.
16. Танклевська Н.С. Вдосконалення механізму страхування діяльності аграрних підприємств. *Науковий вісник НАУ*. 2008. Вип. 118. С.320-325.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190176](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190176)

JEL Classification E22, G22

FINANCIAL RISK CONTROLLING AGRICULTURAL ENTERPRISES**YARMOLENKO Vitalina***PhD student of the Department of Economics and Finance**State Pedagogical University**"Kherson State Agrarian University"**e-mail: vitalina.yarmolenko2016@gmail.com*

Abstract. *The article deals with the groups of risks that may arise in agricultural enterprises. The essence of controlling as a means of effective internal control of agrarian enterprise activity is determined. The stages of development of controlling at enterprises are specified. Controlling has been found to play a significant role in the enterprise management system, being one of the most modern and effective enterprise management systems. The necessity of having a control service at the enterprise is justified, since this service is a separate system whose task is to dynamically process and integrate existing methods of accounting, analysis, planning, control and coordination into a single system of receiving, processing information for making management decisions based on it. focused on accomplishing all the challenges facing the business.*

Keywords: *risk, financial risk, economic control, controlling, financial management.*

The agrosphere is one of the most risky areas of the country's economy. The profitability of agrarian enterprises is influenced not only by the risks associated with weather or natural disasters, but also by financial risks. The volatility of the financial environment requires economic agents to change their approaches to identifying and managing financial risks in agriculture. The emergence of new financial instruments, the change in production technology, the growing role of information in managerial decision making leads to qualitative and quantitative changes in the risks faced by agribusinesses. In this regard, there is a growing need for conceptual and practically significant developments in the field of financial risk management. Changing the system of financial risk management based on the construction of financial risk control is an innovative step to intro-

duce a fundamentally new level of financial management at enterprises, increase their competitiveness and maximize the value of products.

The development of scientific and technological progress has brought the world economy to the brink of post-industrial society, under such conditions the influence of uncertainty on the financial and economic activity of enterprises has greatly increased. Changing the external and internal environment forces business entities to take a closer look at risk management, increase decision-making efficiency and seek new approaches to timely identify the impact of risks on key business performance indicators. Particularly acute problem of effective risk management is facing the agricultural sector of the economy.

At its core, risk is the combination of probability and consequences that will

lead to adverse events and an important element of entrepreneurial activity.

In the implementation of commercial activities, including in agriculture, it is accepted to distinguish four functional areas - production, marketing, finance and staff. This allows us to identify the risk grouping that underlies the functional area of risk display. So it is possible to distinguish the following groups of risks: production, personnel, market (price) and financial.

Financial risks in agriculture are related to the accumulation of capital and financing of enterprises, the acquisition, placement and use of financial resources. The risk in this case is due to changes in borrowing rates on borrowed capital and the size of share capital.

The main causes of financial risks in agrarian enterprises may be: sharp adverse interest rate fluctuations, unpredictable reduction of loan repayment terms, imperfection of credit resources, lack of high liquid assets in the enterprise.

Today, effective management of an agribusiness requires the creation of an information system that provides high-quality, reliable and timely data for management decision-making. In times of unstable economic situation in the country, it is important to get out of the crisis with minimal cost. This has led to an increase in the role of controlling as part of the enterprise management system. Controlling is a fundamentally new concept in the management of agrarian enterprise, which is able to support the internal economic balance of the enterprise and effectively develop it by forming objective

information on costs and revenues, which allows to make the most optimal management decisions. It provides predictive results and effective feedback, takes enterprise management to the next level, integrating and directing the activities of various departments and units of the enterprise to achieve the most important tasks.

Controlling is a self-regulatory subsystem of methods and tools of enterprise management system, which is aimed at functional support of enterprise management and includes information support, planning, coordination, control and internal consulting.

Today, for all agricultural enterprises, there is a need to build an internal audit service based on risk orientation, which gives owners an effective tool to control the effectiveness of risk management. In addition, risk-oriented audit provides additional information support to management, thereby insuring the process of risk control at the enterprise, using its own specific techniques.

Thus, controlling plays a very important role in the risk management system of agricultural enterprises, being one of the most modern and effective enterprise management systems, is a separate system whose economic essence lies in the dynamic process of transformation and integration of existing methods of accounting, analysis, planning, control and coordination in a single system of receiving, processing information to make management decisions based on it, and more precisely into a system of enterprise management, focused on the achievement of all tribute facing now.

References

1. Tanklevs'ka, N. (2007). Osnovni aspekty strakhuvannya vrozhayiv sub'yektamy APK Pivdennoho rehionu [Main aspects of crop insurance by agribusiness entities of the Southern region]. *Tavriys'kyi naukovyy visnyk*, 48, 168-175 [in Ukrainian].
2. Poddier'ohin, A. (2005) Finansovyy menedzhment [Financial management], KNEU, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
3. Blank, I. (2005). Upravlinnya finansovymi ryzykamy [Financial risk management]. Kyiv: Nika-Tsentr[in Ukrainian].
4. Tereshchenko, O., Babyak, N. (2013). Finansovyy kontrolinh [Financial Controlling] KNEU [in Ukrainian].
5. Tanklevs'ka, N. (2010). Finansova polityka staloho rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv Ukrayiny: teoriya, metodolohiya, praktyka [Financial Policy of Sustainable Development of Agricultural Enterprises of Ukraine: Theory, Methodology, Practice]. Kherson: Aylant [in Ukrainian].
6. Volyanyk, H., Marushko, N. (2009). Kontrolinh u systemi upravlinnya pidpryyemstvom [Controlling the enterprise management system]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny*, 19.4, 151-155 [in Ukrainian].
7. Zelikman, V. (2008). Controlling: a summary of lectures. Dnipropetrovsk: NMetAU [in Ukrainian].
8. Khan, D. (1997). Planirovaniye i kontrol':kontseptsiya kontrollinga [Planning and control: the concept of controlling]. Moscow: Finansy i statistika [in Ukrainian].
9. Atkinson, A. (1997). Management Accounting. N.J. : Prentice Hall, Upper Saddle River [in Ukrainian].
10. Prokhorova, V., Martyusheva, L., Petrusyevych, N., Prokhorova, YU. (2006) Kontrolinh – vid teorii do realizatsiyi na praktytsi [Controlling - from theory to implementation in practice]. Monohrafiya. KH.: VD "INZHEK" [in Ukrainian].
11. Zamyatina, N. (2016) Mistse kontrolinhu v systemi upravlinnya suchasnym pidpryyemstvom [Controlling place in modern enterprise management system]. *Ekonomika i suspil'stvo. Mukachivs'kyi derzhavnyy universytet*, 7, 324 – 328. Retrieved from: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/55.pdf [in Ukrainian].

12. Demenina, O. (2012). Retrospektyvnyy ta perspektyvnyy aspekt kontseptsiy kontrolinhu [Retrospective and perspective aspect of controlling concepts]. *Marketing v Ukrayini*, 4(14), 55-58 [in Ukrainian]
13. Storozhik, M., Golubyatnikova, N. (2004). Kontrolinh [Controlling]. Lviv: LRIDO NADU [in Ukrainian].
14. Tsigilyk, I. (2004) Kontrolinh (navchal'nyy posibnyk u skhemakh i tablytsyakh) [Controlling (tutorial in diagrams and tables)]. K.: Center for Educational Literature [in Ukrainian].
15. Yakovenko, K. (2017). Kontrolinh yak nevid'yemna skladova upravlinnya suchasnym pidpryyemstvom [Controlling is an integral part of managing a modern enterprise]. *Competitiveness and innovation: problems of science and practice*, 3, 261-264 [in Ukrainian].
16. Tanklevs'ka, N. (2008). Vdoskonalennya mekhanizmu strakhuvannya diyal'nosti ahrarnykh pidpryyemstv [Improvement of mechanism of insurance of activity of agricultural enterprises]. *Naukovyy visnyk NAU*, 118, 320-325[in Ukrainian].